
A
MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNETE
IRTA
B. PAPP LAJOS.
DEBRECZEN.
KIADJA TELEGDI K. LAJOS.

953979

A

MAGYAR NEMZET

TÖRTÉNETE

KIVONATBAN.

NÉPISKOLAI KÉZIKÖNYVÜL

IRTA

B. PAPP LAJOS.

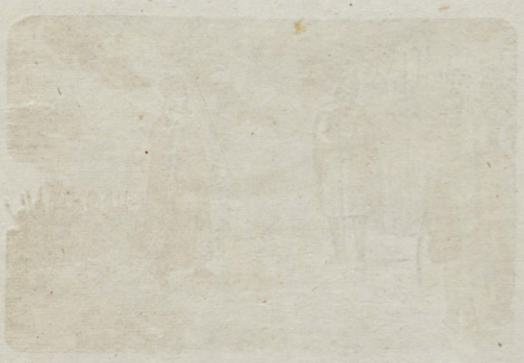
A SZÖVEGBE ALKALMAZOTT JELESEBB KÖLTŐK MŰVEIVEL EMLÉKEZTETŐÜL.

DEBRECZEN,
KIADJA TELEGDI K. LAJOS. 1868.

953979

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Debreczen 1868. Nyomatott. Telegdi Lajosnál.

Hunok.

Napkeletfelé Ázsiának azon ösmeretlen föld részében, mely hajdan Scythiának neveztetett, élt egy nép, nevezték őket Skytháknak, Hunosoknak. Ez a szó Hun, mind a régi zsidó, mind az arab nyelven nyugvást, hajlékot jelent, e szerint Honos, vagy Hunus tészen, oly értelmes, magát jól birót, kinek alkalmatos hajléka, nyugvó helye van.

Hunoknak, khunoknak nevezték magokat a Syrus név alatt összefoglalt népek, kik közül valók voltak a Magyarok is, mert ők már mezei hajlékban, falukban, városokban laktak, társas életbe olvadtak, s egy-egy főnöknek, vezérnek gondviselése, örködése alatt éltek. Nagy volt az a föld, hol a hunok laktak, hosszában a Bosporustól a japáni tengerig — szélében a khiniai faltól a Jeges tengerig terjedt.

A hunok zömök termetü kevés beszédü, erős, bátor, büszke emberek valának, szabad ég alatt erdős cserjés helyeken szerettek leginkább tanyázni, hol méneseiket, gulyáikat legeltették, legjobban szerették a lovat és fegyvert, egyszerüen táplálkoztak, beérték azzal, mit a természet önkényt kimutatott, minemüek voltak a hegyeken termett gyümölcsök; s elejtett állatok húsai.

A vadászat találtatta ki velök a hegyes tőrt, a hajitó dárdát, a kézívet és a nyilakat.

A rengeteg erdőkben, vadászás közben találkoztak oroszlánokkal, párduczokkal, tigrisekkel s más vadállatokkal, megküzdöttek velök, bőröket levonák, s belőlök ruhát készitettek maguknak, nevezték kaczagánynak. — Italuk csak víz volt, melyet fa edényekkel kupákkal merítettek a folyamok medréből.

A hunok ruházata következő volt: először féltojás alaku süveg, mely szőrős bőrből készült, nevezték kidarának vagy

tiarának, a papoké félhold-alaku alacsony, a királyoké hadvezéreké hegyes és egyenesen fennálló volt. Másik darab öltözék volt a mente, mely szorosan a testhez simult, s czomb közepig ért, a hadi embereknél halpikkely forma vas vagy réz pléhekkel volt ez beboritva, melyet sem a kard, sem a nyil nem járt, legjobban ártott ennek a buzogány, vagy görcsös bot. Az ilyen vas vagy réz pléhvel bevont ruhát hívták mentőnek, innen származott a mente név.

Harmadik darab öltözékök volt a hunoknak a nadrág, melyet góthiának vagy gatyának neveztek, ez olyan bő vólt hogy a láb szabadon mozoghatott benne, ezt is az állatok bőréből készitették, — leginkább mezitláb jártak, a tehetősebbek talp bőröket, sólyákat viseltek melyeket fekete vagy piros szijjal kötöztek talpok alá.

Felső ruhájuk volt a szür, melyet fehérre készitett juh vagy kecske bőrből varrtak, a tehetősebbek ezt oroszlán, párducz vagy medve bőrből készitették.

Az asszonyi öltözet is igen együgyü volt a régi időben. A gazdagabb asszonyok meztelen karjaikat festett szíjjal tekergették be, s arany karpereczekkel vagy réz karikákkal ékesitették fel, lábszáraikat drótalaku lánczokkal tekergették be, mely a rövid ruha alatt kilátszott s elnevezték ékesnek. A fejöktetején, homlokokon a napnak képét viselték, mely hold alaku egészen kerek, arany vagy ezüst pléhecskéből volt készítve, a házasuló ifjak és leányok ilyet adtak egymásnak jegybe.

Szakálokat, hajokat meghagyták a Scythák vagy hunusok valamint magyarok is, — hajukat vagy szabadon leeresztették, vagy pedig csimbókba kötötték.

A hunok értettek irást is, mely nagyon hasonlitott a zsidó syrus, és arab betűkhöz — s hogy valósággal tudtak irni régi őseink, kitetszik abból, hogy midön Xeioces a Méd király Médiában lakó hunosoknak parancsolá: „hogy minden kérelmek és jelentések nékie irásban adassanak be.“ Az Attilla pénzén hunus betűkkel volt felirva a nagy hóditó neve egyik oldalon: Ati a másikon la.

(A ty és az I a hunus betűkben hasonlitanak a keresthez: +, az l pedig a varju lábhoz: ᛚ.)

A hunok csendes jámborsággal legeltették barmaikat, de ha megtámadta egyik vagy másik szomszéd, elvetette pásztor botját, fölkapta harczi buzogányát, s jaj! volt annak, ki őt megbántani merészlé, a vezérnek egy szavára száz ezernyi hadsereg állott a csata síkon.

A khinai birodalom ezerötszáz mértföldnyi hosszúságú kőfallal volt elkeritve a szomszéd tartományoktól, a hunsereg megmászta a szent falakat, a khinai császár Kaó-Ti hadserege tönkre veretett, s a mennyei birodalom adót fizetett a hunoknak szép sárga aranyat, finom selymet, drága porczelánt.

Ázsiában a hun birodalom ezerháromszáz évig állott fenn, midőn benső villongás támadt köztök, — ekkor a legyőzött ellenség feltámadt, a khinai hadsereg Hunniába rontott.

A hun nép darabokra szakadt, egyik rész átment a khinaiakhoz, a császár örömmel fogadta őket, földet mutatott ki nekiek, s letelepitette, a másik rész ott maradt régi honában, egy harmadik csapat a bujdosást választá, a nap után indult nyugot felé uj hazát keresni.

Nép vándorlás.

Régen, igen régen évezredekkel ezelőtt azon helyen hol most Magyarország fekszik egy tenger állott; mely a föld forradalomkor megváltoztatván fekvését száz mértföldet futott alább keresztül törve egy szikla lánczolatot a vaskapunál, s egy uj országot foglalt el magának, melynek neve most „Fekete tenger.“

Ennek a tengernek határai lehettek Hont, Nógrád, Szathmármegyei hegyek, másfelől Bihar, Arad és bánáti hegyek.

Hogy édes hazánknak áldott róna földje valaha tengerfenék volt bizonyitják ezt azon apró fehér tengercsiga héjak mikkel alsó magyarországi pusztáknak terméketlen s sivó homokja el van árasztva, kővé vált halszárnyak a kecske körmök a Balaton körül; s a bérczek oldalain látható — vízfekvésü bevágások

s hogy ezeket a tenger habjai sok századokonk eresztül csapdosták megtetszik onnan: hogy oly mélyek ezek a bevágások, melyekbe egy ember könnyen elférhet, bizonyitják továbbá a régi hagyományok ezek közt tudós Vedres István igy szól: „Midőn Kis nevü tájmérő a Ferenczcsatornát ásatta: Telecska nevü falu mellett találtak egy még el nem rothadt tengerihajó darabját, . . . (Lásd Palugyay Magyarhon földiratu munkáját.)

Megkezdődött a népvándorlás, egyik nép, üzte kergette a másikat előre, a Sienpi nép kiszoritotta a Scytha fajt Ázsiából ezek két részre oszlottak, egyik rész a Káspi tenger mellett települt le, ezeket hivták fehér hunoknak, fővárosuk volt Gorgó; a másik rész Balambér vezér alatt fölnyomult a Volga folyó mellé ezeket nevezték fekete hunoknak.

A történetirók azt irják a fehér hunokról, hogy a jó barátok, házastársak kötelezték magokat a halottal egy ugyanazon sirba elevenen eltemetni.*)

A negyedik század második felétől kezdődött azon népvihar, mely több századokon keresztül Ázsia és Európa terein zajongott. — Ennek egyik nagy hulláma a magyar nép volt.**)

A Kaspi tenger mellett letelepült hunnok itt sem maradhattak sokáig.

Egyszer a Scytha vadászok a mocsáros erdőből egy bölényt hajtottak ki, a kergetett vadállat a Tanais folyóba ugrott, a Szittya vadászok utánna usztattak, s a tulsó parton nagy kiabálások közt a vadat elejtették. A kiáltozásokra magas szőke kékszemü férfiak jöttek elő az erdőből. Mind a két fél megdöbbent egymástól, az Alánok visszamentek az erdőbe, a Szittyák átusztattak a folyón. Mihelyt haza érkeztek elbeszélték otthon, hogy túl a folyón mi szép erdős vidék terül, s mennyire alkalmas volna a kövér fűben barmaikat legeltetni.

Nehány nap mulva a hun vitézek nagy sereggel megtámadták az Alánokat és legyőzték, — azután a legyőzötteket ro-

---

*) Jókai Magyarok történetei.

**) Lásd Horváth Mihály Magyarok történeteit.

konaikká fogadták s ezekkel egyesülve reáütöttek a keleti Góthokra, s győzelmesen elfoglalták az uj hazát.

Hét vezér vezette a hunokat győzelemre, u. m. Balambér, Karaton, Uldin, Bendegucz, Oktár, Rua és Attila, vagy Etele, ki a legnagyobb s legdicsőbb volt köztök. Mig ő élt dicsően s legyőzhetlenül uralkodtak a hunok számos nép és tartomány fölött.

Attila.

Attila volt a hunok fejedelme, kitermett testü, széles mellü, apró fekete szemü, sas orru ember volt; arczát ritka fekete szakál környékezte. Szemeinek bátor nézésétől megrettenve fordult el mindenki. Elnevezték Isten ostorának a — világ félelmének, mindenek féltek és rettegtek tőle, hadaival merre ment mindenütt győzött, a meghóditott népek vékával mérték az aranyat a hatalmasnak, hun nép nem szántott nem vetett, mégis gazdag volt és pompás. A hun nép hatalmassá nevekedett Thüringia és Burgund meghódolt a hun király fegyvere előtt, a Skandinávok alávetették magokat; a kiüzött Góthusok és Gepidák szövetségesei; több apró királyok voltak testőrei, fegyvernökei, kik egy intésre engedelmeskedtek a világhódító hun királynak. „Egy kis vásári összeveszés“ inditotta meg a hunok harczát a bizanczi birodalom ellen. A hatalmas ország seregei három ütközetben kegyetlenül megverettettek a hunok által. — A bizanczi császár Theodózius elhatározta, hogy a világhódító Attilát megöleti, s ebbeli szándékát hü tanácsossával Krizafiussal közlé, hogy miképen lehetne ez istentelen szándokát végrehajtani? Krizafius Attila követét Edekont szólítá fel, hogy ölje meg a hun királyt, e cselekedetéért erszény aranyat fog kapni, Edekon eltette a pénzt s alattomban tudósitá a hun királyt a gonosz szándékról. Attila nem bosszulta meg az élete ellen törekedőket a császár követét szivesen fogadta, aranynyal ezüsttel és drága paripákkal megajándékozta.*)

*)Lásd olvasó könyvem: 126-ik lapon.

A katalauni csata.

Két irtózatos hadsereg állott szemben egymással, egyik a hun, másik a római.

A Hunusoknak a keleti Góthusok, a rómaiaknak a nyugoti Gothusok voltak szövetségeseik.

A római hadsereget Aetius, a hunsereget Attila vezérelte.

A katalauni téren állott szemben egymással a két sereg.

Attila körül lovagolta a hun tábort, s igy szóllott a vitézekhez.

— Hatalmas tábor áll velünk szemközt, erőssek is, vitézek is, magam hajitom el az első kopját!*)

Ekkor összecsapott a két tábor, reggeltől fogva, késő estig tartott a harcz. A katalauni mezőség holt testektől volt elboritva, a folyók vizei véres hullámokkal hömpölyögtek. Késő éjszaka némult el a csata-zaj. — Az ellenséges hadak visszavonultak. A rómaiak paizsokkal, a hunok szekerekkel vették magokat körül.

Százhatvankétezer halott feküdt a csata téren, a nélkül: hogy egyik vagy másik fél győzött volna. A halottak között volt Theodorikus a Gothok királya is.

Attila nyergekből máglyát rakatott, azon erős elhatározással, hogy ha lefog győzetni azon égettessék meg.

A nagy római tábor egy sötét éj óltalma alatt eltünt. Nem volt legyőzetve, de a vezérek látták, hogy oly hatalmas nép áll előttök, mely utolsó emberig védeni fogja azon földet, mely talpa alatt volt, minek fogyasszák a drága vért hasztalanul? jobbnak látták a harapós oroszlán elől szépen kitérni.

Attila még nehány napig szekér sánczai közt várta az ellenséget, de miután az sehol nem mutatta magát, haraggal tért meg Etelvárba.

Későbben Olaszország ellen vezette seregét, a bájos Olaszhon narancsligetit, — viruló rónáit taposták a Szittya lovak

*) Lásd: Jókai Magyarok történeteit.

patkói. — A nagy hódoltató Aquilea falait ostromoltatá, de a falak erősek, a védők elszánt emberek valának, — hasztalan volt minden erőmegfeszítés.

Attila már abba akará hagyni az ostromot, midőn a városból költözködő gólyákra lőn figyelmes.

A szegény madarak talán sejtve, hogy a városnak pusztulnia kell fijaikat kettőzött erővel hordák el a tetőkről.

A hun király a madarak költözködéséből a város pusztulását jövendölvén: annál nagyobb erővel, lelkesedéssel ostromoltatá a várost, — sejtelme nem csalta meg a hun királyt, Aquilea falai ledőltek, a szép város rommá lett.

Midőn Attila az olaszhoni városokat rendre hódítgatta, Milanó tudományos intézeteit is meglátogatta, s látott a falon egy képet, melyre a római császárok valának festve s lábaik előtt a Szittyák földre borulva ábrázoltattak; Attila tüstént másikat festetett, midőn maga királyi székében ült, s előtte a római császárok hátaikon aranynyal töltött zsákokkal, melyekből Attilának trónja elé viszik a sok kincseket.

Ugyanekkor látott egy püspököt a kőfalon járdalni, kérdezte tőle, hogy ki legyen?

— Isten szolgája felelé a püspök!

— Ha te Isten szolgája vagy, én istenostora vagyok, „ostorozom a háládatlan rosz embereket“ innen ragadt Attilára az isten ostora mellék nevezet.

Midőn Róma előtt álltak a hun seregek, Leó pápa egész papi seregével elébe ment Attilának, ajándékokat szórt lábaihoz s alázatos szép beszédével igyekezett megnyerni a rettenetes hóditót, igy szólván: — „A római Tanács és község, ki régenten az egész világnak győzedelmes ura volt, most meggyőzettetvén: főhajtással kér kegyelmet tőled Attila, királyok királya, és csak azt kivánja tőled; hogy győzd meg magadat, a ki mindeneket meggyőzhetsz. Érezték a kevélyek ostorodat érezzék most az előtted esedezők kegyelmességedet, kik magokat meggyőzötteknek lenni valljak, s parancsaidat teljesiteni készek.“

Attila mélyen meg lőn hatva a remek beszéd által, seregével eltávozott Róma alól.

Attila halála.

Attila e fényes hadjárat után házasságra lépett a Frank király leányával Ildikóval, a mennyegző éjjelén ágyában halva találták. — Azt irják a történet irók, hogy a lakadalom napján sok bort ivott s éjjel orra vére eleredvén: torkában lefolyt, és megfulladt, mások pedig azt irják: hogy Ildikó, midőn a világhóditó csöndesen aludt, tőrrel szivét keresztül verte volna.

A hunok őt keservesen megsiratták, s hármas koporsóba temették el Csanád megyében nem messze Dombegyháza nevü falutól. Sirásói, kik eltemették kölcsönösen meggyilkolták egymást: hogy soha meg ne tudhassa senki a helyet, hol Attila nyugoszik.

Most ott nyugszik valahol a Tisza medrében arany, ezüst és vas koporsóban, ki magán semmi aranyat meg nem szenvedett, holta után aranyban pihent meg.

Három fia maradt: Ellák, Csaba és Irnák, — a három királyfi egymás ellen támadt.... Ekkor előjöttek a szomszéd népek, s megtámadták a hunokat, a Netád folyó mellett iszonyu csata volt, egy nap alatt a hun birodalom semmivé lett. Ellák az idősebb királyfi elesett, Irnák feje a gothusok kardjára került, a kissebbik királyfi Csaba maradt meg kevés népével, ki is az erdélyi hegyek közzé menekült s ott megtelepedett. Ez a maroknyi nép ma is él Erdélyben „székely“ név alatt.

Hol hajdan hatalmas nép lakott, nem maradt egyébb emlék, mint egy nagy halom, mely az elesettek holttesteiből rakatott, melyet maig is hunhalomnak neveznek*)

---

*)Jókai Magyarnemzet története 25-ik lapon.

AVAROK.

Attila palotája üresen maradt. Hunnia utczáin s kövér földjein kóborló barmok legeltek, midőn egy napon barna arczu csillogó fekete haju lovagok jelentek meg.

Ezek voltak az Avarok, a hunoknak testvéreik, kik eljöttek az örökséget elfoglalni. Megtelepedtek szépen, épitettek falvakat, várpalotákat, ezeket megerősitették földhányásokkal, mély árkokkal, a sáncz tetejébe karókat vertek sürüen.

Ilyen vára kilencz volt az avar népnek Hunniában, némelyik sáncznak három mértföldnyi kerülete volt.

Az avarok hányták fel azon messzeterjedő árkokat, melyeknek nyomai Magyar- és Erdély országban ma is láthatók, és *csőszárkának* neveznek.

Száz évig birták Hunniát Kágánok uralkodása alatt. Ekkor előjött Nagy Károly frank császár kiüzte őket, ez időtől fogva mit sem tudunk e népről, kiirtották e őket, vagy más népfajba beolvadtak?

Az avar nép tettei csak a históriai emlékekben élnek.

MAGYAROK.

A Kaukáz vidékén letelepült Hunnok magyar nevet vettek fel.

A Kuma folyó partján állott egy nagy város *Madzsar* nevü, még talán ma is lehetne romjait találni a hajdan büszke várnak, hol a magyarok vezérei laktak.

E népet nem űzte el innen senki. — Madzsar vár falait az idő vasfoga emészté meg. Egyszer felébredt a magyarokban a hon keresési vágy, részint a kedvetlen égalj, részint a szomszédnépek háborgatásai miatt elhatározták, hogy ők Attila országát fölkeresendik.

Mintegy kétszázezer férfi vállalkozott uj hazát keresni, a félénkebbek maradtak, vagy visszahuzódtak az Obi tenger-öböl mellé, s letelepültek az Irtis folyó partjain.

A vándorlásra induló magyarok hét vezért választottak, kik „Hetumógeroknak“, vagy hétmagyaroknak neveztettek.

A hetumógerok ezek voltak:

Álmos, Lebed, Kund, Ond, Tas, Huba és Tuhutom. A kapitányok pedig ezek voltak: Örs, Szabolcs, Gyula, Kond, Lehel, Verbölcs és Árpád.

Legöregebb volt köztök a hatvannégy éves Álmos, kit fővezéröknek közmegegyezéssel elválasztának.

Az öreg Álmos útnak inditá az egész népséget, elölment kétszázezer lovas utánna az asszonyok, öregek, gyermekek, felszedvén sátorfáikat, ingó vagyonaikkal, nyájaikkal egyetemben elindultak jó szerencse fejében.

A hetumogerek.

— Garaitól —

Immár azt rajzolom le miként indult a had,
Álmos vezér a halmon, mint sas magán marad,
Végig tekint szemével a pezsgő seregen,
Mely most előtte rendben eképen elmegyen:

Elöd Szabolcsnak apja, legelső indula,
Megzeng közöttök a kürt, s az induló hada;
Hajtó gerelyt pörgetnek, s dárdákat egyaránt,
S a kis nyereg kápában tartnak nagy buzogányt.

Kund a tarolt szakállal, nyomba következék,
Vitéz hadai szemében a harcz szikrája ég.
Szilaj vitéz ijászok tűzvérű paripán,
Csörsz, a vezér szülötte, a dandár kapitány.

A büszke bátor Undnak öldöklő seregi
A nagy, vitéz tábornak legelső hősei;
Köztök fiát láthatni, a szép és hős Etét,
Mint egy félisten űli szökdelő szép pejét.

A fejedelem dandára jön most, mint hadderék,
Előtte fia, Árpád, mint csillag feltünék;
Kezében kurta nyélen érczgombos buzogány,
Vállán arany kapocscsal, párduczbőr kaczagány.

Dandára közepében vitorla lengedez,
A nemzet lobogója, arany rojttal himes;

Selyemből készitették, s himzették szép kezek,
Reá virág s szalagból bokrétát tűztenek.

Czímer gyanánt kivarrva van rá két oldalrul
Kiterjesztett szárnyakkal egy repülő turul;
A hatalom s dicsőség s a hirnek képjele,
Melyet vitéz zászlóján viselt nagy Etele.

Vivője, hosszu szálfán, szép szálas dalia,
A termetéről ékes, vitéz Bulcsu vala;
Mellette óriási kürtével hös Lehel,
A diadal szomjának szent vágyit költi fel.

Következék utánok Lehelnek apja Tas,
Dandára törhetetlen, erős, zord, mint a vas;
Az öldöklő oroszlánt, melyet vállán visel,
A sivatag pusztáján maga ejtette el.

Zárják hosszu tábort Hubának ezrei,
S a szörnyü Tuhutumnak hatalmas sergei;
A hét dandár erőben és számban egyező,
Harminczezer főre dandáronként menő.

Ekép vonult el a had egy óriás kígyó,
Kétszázhetvenezer fő, mind munka,—s harczbiró
Mely szélben és hosszában nagy véghetetlenül.
Tarkán a nap szinében a téren elterül.

Utánnok még ezernyi csapatban nagy sereg,
Aggok jövének és nők, s serdülő gyermekek;
S marhákban és javakban az uti eleség.
Szolgák s örök csapatja, egy ujhadra elég.

Födözte két utóhad a vándorok nyomát,
Hogy lenne védve, óva a birtok és család;
Vezér a fejedelemnek két rokona vala,
Hüleknek hős szülötti: Zoárd és Kadosa.

S Álmos vezér vont karddal a had élére áll,
Erős vitéz melléből esküje égre száll:
„Ugy áldjon meg az Isten, vagy Ármány rontson el,
A mint az uj hazába híven vezetlek el!"

Erős hatalmas hangja a sergen elrobog,
S reá kétszászezer kard az égre felsuhog.

S kétszázezer torok zug nagy harsan: „Esküszünk,
A merre sorsod elhiv, mindenütt veled leszünk!“

Az Orosz tartományokon, a nagy folyó vizeken keresztül bőrzsákokon költözködtek által a Don és Dezna közt találtak egy népre, mely őket karddal fogadta.

Hét kun vezér állott ki a hét magyar vezér elé, u. m. Ed, Edöm, Bongor, Ete, Rétel, Bojta és Uzád.

Még eddig a merre jöttek a magyar vezérek, mindenki meghajolt fegyvereik előtt, csak ezek álltak ki bátran a hóditók elé, azonban mielőtt összecsaptak volna, szót váltottak a vezérek, mind két fél egy nyelven beszélt, egymásra ösmertek az elszakadt testvérnépek, hüvelybe dugták kardjaikat megölelték egymást s a találkozás örömére nagy áldomást ittak.

Rövid pihenés után ismét utra kelt a vándor nép, a kun is elkisérte a rokonokat, ott hagyták hazájokat, vándorolni indultak ők is.

A testvér nép hazája Lebed vezér nevéről elneveztetett Lebediának.

Ezek adták tudtára a magyaroknak, hogy az Attila hazája még messze van, s ezek vezették el a Kárpátok bérczeire, ezek mutatták meg az uj haza földjét.

Ösi vallás.

A magyarok ősi vallása egyszerü volt.

Imádásra borultak le azok előtt, melynek áldását és jótéteményeit érezék, mint tüz, levegő, viz, föld.

Leginkább tisztelték a napot, csak egy fő lényt imádtak, ki mindeneket alkotott, fenntart, és igazgat, ki a csatákban győzedelmet ád nekiek, ennek tiszteletére közönségesen dombokon berkekben imákat és áldozatokat tőnek leölt marhákból. — S ezt Hadurnak nevezték.

A rosz szellemet Ármánynak, vagy urduognak nevezték, ettől származtatták a világon előforduló gonoszságot.

Hitték a lélek halhatatlanságát s egy tulvilági jobb éle-

tet. — Halottjaikat dombokon, vagy folyamok mellé temették, s azoknak emlékét gyász torral, s énekekkel ülték meg. Szertartásaik áldozat és áldomásból álltak.

Voltak papjaik is, kiket táltosoknak vagy jósoknak hivtak.

A nép a táltosok iránt határtalan tisztelettel viseltetett.

Jegyzet. Midőn a magyarok Erdélybe bejöttek, háromszor deés, deés, deés nevet kiáltottak, mely ezen szóból jöhet deus (isten) innen neveztetik Erdélyben Dézs város.

Dézs város alatt egy kőoszlopon ily felirás látható:

„Mikor a Magyarok Erdélybe jutának,
Magyar földet, füvet, vizet hozatának,
Deus Isten, Deus ottan kiáltának,
Osztán Deus nevet Deésnek ők adának.“

Irva van ez Lisznyai K. Pál debreczeni oskola mester magyarok krónikájában a 216-ik lapon. Anno Cristi 990.

Árpád a honalakitó.

— Garaytól —

Kié a gazdag tartomány,
Körötte a Tiszának?
Bolgárok népe hódol ott
A nagyhirü Zalánnak;
A gabna gazdag rónaság
Arany kalásszal tartja ki,
Alpár hizalmas mezeje
Marhát, lovat, tenyészt neki.

De rögtönebben, mint a nyár
Felhöi megtolulnak
Árpáddal a magyar hadak
Mély Ungon átnyomulnak.
A két had összeütközik
Nincs irgalom, nincs kegyelem;
A harcz után kürt harsodoz:
Magyarhadé a győzelem!

Ki ül Biharban oly dusan
Gyémánt s arany ruhában?
Toborzó hanga, vigalom
És lakma mámorában?
Aklában annyi pompa-ló,
Mint háremében kéjleány;
Ki volna más, mint Mén-Maróth,
A khazar herczeg trónusán.

De rögtönebben, mint az ár,
Mely hegytetőről ömlik,
Árpáddal a magyar hadak
Bihart körül özönlik,
A két had összeütközik,
Nincs irgalom, nincs kegyelem —
A harcz után kürt riadoz:
Magyar hadé a győzelem!

Mi ország az, megette ott,
A roppant rengetegnek,
Hol a hegyek aknában
Só és arany teremnek?

Erdély az, a vitéz Geló
Oláh herczegnek székhelye,
Nagy Etelének megtört hada
Maradványának menhelye.

De rögtönebben, mint az ég
Villáma földre csattan,
Árpáddal a magyar sereg
Serény lovára pattan;
A két had összeütközik,
Nincs irgalom, nincs kegyelem —
A harcz után kürt harsadoz:
Magyar hadé a győzelem!

Mely nép tanyáz dús telkein
A szép Pannóniának,
Mely völggyel, heggyel változik
Balpartján a Dunának?
Románok sarjadékai
Egy uj édent tenyésztnek itt,
Ekét hordozva terem,
Borággal hintve hegyeit.

De rögtönebb mint gondolat,
Partján Kelem földének,
Árpáddal a magyar hadak
Dunán is átkelének.
A két had összeütközik
Nincs irgalom, nincs kegyelem —
A harcz után kürt riadoz:
Magyar hadé a győzelem!

S volnál kétszer hatalmasabb,
Mint vagy, tótok királya
Híres Szvatoplug téged is
Lesujt a harcz viszálya;
Istennek szól itt végzete,
Istennek sulyt itt ostora,
A merre megyen, győzni fog
A magyaroknak tábora.

És menne még tovább is igy,
Országután országra:
De hármat üt Árpád vezér
Rettentő paizsára.

Az első szikla roppanás,
A másik tenger bődület,
A harmadik kemény ütés
Miként az égi dörrenet.

Előre a kemény hadak
Rohantukba megállnak,
Másikra, mint a rajsereg
Árpád körébe szállnak.
A harmadikra csend leszen
Mértföldnyi messzeség fölött
S a hős -- egy félisten — feláll
Kétszázezer vitéz között.

„Hová, hová vitéz sereg?
Mindennek van határa!“
Szól a vezér, s mint a nap kisüt
A fenség homlokára.
„Az ősi föld megnyerve már,
Ennél egyébb nem kell nekünk, —
Hazát szerezni volt a czél,
A véres harcz, csak eszközünk.

A nyert hazát megtartani
Lesz szivünk aggodalma;
Erő, egység, köz-értelem
Nagy nemzetünk hatalma!
Elég a harcz, elég a vér,
Nem dicstelen, ha pihenünk, —
A munka végbe vive már,
Most halljon hálát Istenünk!

És régi, ős szokás szerint
Nagy áldomást ütének,
Fehér lovakkal áldozván
A magyarok isténének.
S közben miként észak szele
Ha végig zúg völgyen, hegyen
Hangzik az összes háladal
Hatalmas — ékes — lelkesen!

S eljöttek a hon apjai,
A nemzet hét vezére,
Győzelmök zsengéit tevén
Az oltár szent kövére;

Elhozta a sík pásztora
Marháját és feltette azt,
A hegylakója szin-borát
Arany kalászát a paraszt.

Eljöttek a hű magyar nők
Anyái az uj hazának,
S a tűz előtt letérdelök
Buzgón imádkozának:

„Óh magyaroknak istene!
Óh áld meg ezt a nemzetet!
Adj neki mindent a mi kell,
Adj egyetértő érzetet!“

Midőn az öreg Álmos a Kárpát bérczeiről megmutatá az őshazát népeinek *) érezvén, hogy életének napjai meg vannak számlálva letevé fővezéri pálczáját, fiát Árpádot ajánlá maga helyett.

Öröm kiáltással üdvözlé a nép Árpádot, s azon kor szokásaként paizsra emelve: körül hordozák mint fejedelmet üdvözölték, s neki engedelmességet esküdtek.

Ekkor Kr. után 895-ik évet irtak.

Árpád győzelmes hadát az előttök elterülő áldásos róna földnek Etele birtokának visszafoglalására megindítá. Mig Árpád a tiszamelléki bolgárság fejedelmével Zalánnal alkudozott, mig Zuárd, Huba és Kadosa alvezére a tót királyságot hóditák meg. Svatopluk tót király serege szétveretett, maga bujdosóvá lett, fővezére Zobor egy hegyen fölakasztatott.

E két harcz csatába keverte a többi rokon bolgárokat is. — Árpád mindegyiket legyőzte, a bihari fejedelmet Mén-Maróthot Tas, Szabólcs és Tuhutum vezérek győzték le.

Zalán megijedt, hogy ő is ugy jár mint Maróth-bán, segitő seregeket gyüjtött; s az egyesült csapatokkal sietett Árpádot visszaszoritani a Kárpátokon tul.

Az alpári mezőn találkozott Árpád Zalánnal, összecsapott a két tábor, kevés idő alatt Zalán népe szét volt verve.

A Kárpátoktól a Dráva folyóig terjedt a honfoglalók birodalma csakhamar, melynek neve lett: „Magyarország“...

---

*) Lásd Történeti elbeszélések az ifjuság számára 1-sö füzet 5-ik lap.

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

a fejedelmek igazgatása alatt.

Árpád.

Birtokába jutván a Duna és Tisza melléki tartományoknak Attilának városát — Ó-Buda — választotta fejedelmi lakásul gyülést hirdetett, az uj országnak törvényeket szabott hol ez a nagy népgyülés tartatott; hol a haza megtartása s hősies védelmére, azon kor szokása szerint ősapáink véröket egy edénybe eresztvén megesküdtek; ezt a pusztát nevezik mai nap is Puszta-szernek.

Mielőtt Etelvárába tette volna lakását Árpád három vezérét Lehelt, Bulcsut, és Botondot 200,000 lovas katonával Horvátország meghóditására küldötte. A három jeles vezér küldetésének meg is felelt, a Rácz földet Zimonyt, Szabácsot és az egész Szerémséget elfoglalta s az Adriai tengerig jutván: Likkát, Korbáviát, Kottárt, Spalatót s több tengermelléki dalmát városokat bevett.

Midőn Lehel, Bulcsu és Botond vezérek Horvátország meghóditásából győzelmesen visszatértek Árpád elé vezették a meghóditott népeknek gyermekeit, kiket, mint kezeseket küldtek a hódoltatókhoz a legyőzöttek.

Nagy örvendezés lett a vezéri udvarban, nagy lakomát készitettek s a katonák vezéreikkel, s a különféle nemzetekkel nagy áldomást ittak a győzelem emlékeül.

A horvátok meghóditása után Árpád Etelvárból három sereget inditott el, egyik Olaszországba tört, a másik az ország alsó részét tisztitotta meg a római és olasz népektől; a harmadik sereggel, melynek fővezérségét maga vállalá el Németországba rontott.

Az első sereg sok fogolylyal s gazdag zsákmánynyal tért meg,

a második az idegen nemzetiségektől megtisztitá a hon belsejét, a harmadik Arnolf német császár seregét tönkre verte. Oly vérengző volt a csata, hogy a győzelmes magyarok a holttestekből asztalokat rakának s pajkosságból azon vendégeskedtek. Bekalandozták Cseh-, Bajor-, Szászországot, meglátogatták Belgiumot, s Déli-Franciaországban Marseille városában is megfordultak.

Ily sok és szerencsés győzedelmek után Árpád az ország alapitója Etelvárban meghalálozott.

Halálát mély megilletődéssel vette a nemzet a hü vitézek, a legnagyobb vezért keservesen megsiratták.

Ó-Budán felül egy patak mellé temették a nagynak hamvait. Sirját szent kegyelettel őrizték a jó unokák, megkoszorúzták cserágakkal, s honfiui könyek nedvesiték a földet, mely a legnagyobb honatyának porló részeit fedezé.

Ma már nem tudja megmutatni senki, hol fekszik a honalkotó Árpád, a jelenkor gyermekeinek számára nem maradt egy darab fa, vagy kő, mely megmutatná a hősnek sirját.

Vörösmarty Mihály legkedvesebb versirónk igy éneklé meg a puszta sirt:

„A Duna habjainál ki van itt a kisded üregben
Pusztán, s omladozó hamvai jeltelenül?
Menj harsogva folyam! mely gyakran vitted emelve
A győző seregét, zengj hadat álmaihoz;
S melyet szerze, te légy Ország! az erősnek örök jel,
Népvezető Árpád hamvai nyugszanak itt.“

Magyarországnak Árpád alatt következők valának határai:

Északról: a Kárpát hegyek. Nyugotról: Stajer, Karniolia az Ens folyó a Konrád hidjáig. — Délről: az Adriai tenger partig. Keletről: a Rácz földig, a Vazul kapuig.

Árpád kiskoru fia:

Zoltán,

Vette át a kormánypálczát 907. A szomszéd németek nagy hadat gyüjtöttek, a gyermek fejedelem ellen, a magyar nem várta be a támadást elibök ment, a németek elvesztették az ütközetet, három püspök, két fejedelem s tizenöt grófesett el a harcz mezőn.

Ekkor Lajos német király készült Zoltán ellen, épen olyan ifju, mint Zoltán a két fejedelem életkora együtt nem tett harmincz évet. Augsburgnál találkoz'ak össze. Lajos elvesztette az ütközetet, s a békét fényes aranyokon vásárlá meg.

Ezután Henrik német király kisérlé meg a szerencsét — hasztalan, csatát vesztett ez is. Ez alkalommal fogságba esett egy magyar vezér, ennek árán vásárlott 9 évi békességet Henrik király.

Midőn a 9 év letelt három hadsereget inditott el Zoltán, egyet Konstántinápoly felé, másikat Olaszhonba Hugó király ellen, a harmadikat Henrik német király ellen.

Olaszországban Botond bárdjával bevágta a császári város arany kapuját, Berengar olasz fejedelem tiz véka aranyon vásárlott békességét, a harmadik hadsereg szerencsétlenül járt, Merseburgnál, harmincz ezer embernél több elveszett közülök.

A csatában elvesztett dicsőséget visszaszerezni, az elesett hősök halálát megboszulni Zoltán fia:

Takson,

igyekezett. A kisebb németországi királyok Ottó német fejedelem ellen segitségül hivták az uj fejedelmet Taksont.

Takson tüzes, eleven, bátor s harczkedvelő ifju volt, örömmel kapott az alkalmon a merseburgi sebeket megbosszulni.

Kétszázezer lovas magyar rohant a német földre, s iszonyu dulásokat vitt véghez. A magyar fegyvert nem áldá meg isten; az egyik csapatból csak 7 ember maradt életben.

Botond seregével a feketę erdőkbe menekült, s midőn a

győztes német sereg a Rajna felé nyomulna, elkeseredés dühével ütött rajtok s husz ezeret levágván a németekből, megbosszulta társai halálát. — Ám de három magyar vezér fogságba esett, a kürtös Lehel; a bátor Usur; s az okos Bulcsu.

Lehel kürtje.

A német fejedelem halálra itélte a magyar vezéreket, — Lehel vezér tudta, hogy nem érdemel mást, mert csatát vesztett. A halál órájában azt kérte ki: hogy engedtessék meg utoljára kedves kürtjén egy dalt elfujhatni. Megengedték. A jelenvalók bámulva hallgatták a hősnek hattyu dalát. Ekkor két kézre fogta nagy hadi kürtjét s oly erővel vágta Konrád német főember fejéhez, hogy az rögtön halva rogyott össze. Ekkor ment halálra...

A Lehel kürtjét ma is meg lehet nézni Jász-Berényben a város házánál.

Lehel kürtje.

— Garaytól —

Hős Lehelnek szózatos kürtjéről
Hir maradt a régi szép időből,
És ha híre volt a kürt szavának
Nem kissebb volt sulya hős karának.

Mint levente még a hét vezérrel
Ázsiából ifjan költözék el,
Kürtje volt a nemzet nagy zsoltára,
Valahányszor kelt véres csatára.

Kürtje volt a győzedelmi ének
Diadalban Árpád nemzetének,
Kürtje nyögött szomoru torában,
Valahányszor volt véres csatában.

Hős Lehelnek untig volt csatája,
S gyászt, csak egy volt, mely hozott reája,
Német Augsburg éré megbukását,
Ottó császár verte rája lánczát.

Szálig elhult, mint midőn kaszálván
Nem marad meg a fü árva szálán,
Szálig elhullt huszezer vitéze,
Huszezer más hullt a Lech vizébe.

Őt lovaról harczának közötte,
Durva német dárdával ütötte,
Négyen álltak össze; folyván vére,
A vezérnek megkötözésére.

S elvivék a császár udvarába,
Mint rablónak kötve keze-lába;
Ottó császár fényes udvarában
Diadalnak vannak mámorában.

Mint a puszták szörnyü hienája
A halottat sirból is kivájja.
Körbe Ottó gyüjt élőt, halottat,
És fölöttök véritéletet tartat.

S mint a gyermek gyönyörét találja,
Ha fejenkint a mákot kaszálja,
Ugy találja kedvét Ottó benne,
Ha a magyar fej még kétannyi lenne.

S már a szörnyü mészárlás fogytán van,
A midőn uj ötlet kél agyában.
Hét magyar van élve még szegények
Mind a heten szép ifju legények.

Mind a hétnek megbocsát a császár;
Egy helyett, de rájok rut halál vár,
Megcsonkitva orr- fülek hijjával
Rakva lesznek guny gyalázatával.

És hajón elküldi a Rajnára,
Küldi őket a Dunára;
Megizenvén gőggel a magyarnak,
Hogy ha jönnek, ily sorsot aratnak.

Hős Lehelnek vére vég habot hány
Meg-megrázza lánczát hősi karján,
Élni nem tud szörnyü szégyenében,
S halni nem bír kinja tengerében.

„Mért e késés?“ — szól fájó haraggal —
Mért nem öltök százszoros halállal?

Életemmel nem csere-beréltek,
Hogyha értem váltságot reméltek?"

Meglakolsz még te is — mond a császár
Rád, vezérül, fényesebb halál vár:
De előbb, mint a vérpadra mennél,
Szivességet mi velünk tehetnél.

Hős kürtödből, mely függ oldalodnál,
S nagyhirével félvilágra szolgál,
Ugy beszélik eddig csak vig-ének
Harsogott le Árpád nemzetének.

Kandi volnék hallanom, miként szól
A szomoru ének ajkaidról?
Fuj halotti nótát társaidnak,
S rá, ha tetszik bucsuzót magadnak!

Mond a császár sértő guny-kaczájjal,
Tréfát üzve védtelen fogolylyal.
„Megteszem!" mond hös Lehel dühében —
Mert nagy ötlet lobbant fel fejében.

És azonnal oldatik bilincse,
Jobb karában lehet ujra kinese,
Ifjusága szózatos barátja,
Most utolsó tette vég istápja.

És kilépvén a császár elébe,
A helyett, hogy kezdne gyász zenébe,
Hősi kürtjét két kezére kapja
S le a császár rőt fejére csapja.

Menj előre — mond a más világra
Tégy magadnak szert, ha kell szolgára!
És ha szolga kell a szellemeknek,
Ottan is szolgálsz te hős Lehelnek.

Szólt s utolsó hangja volt szavának
Kürtje és a hős elnémulának;
Kürtje Ottó homlokán hasadt szét,
A hőst Ottó népe vágta százrét.

Lehel.

— Kovács Gyulától —

Dombtetőn egy akasztófa
Lebámul a Lech folyóra,
Bús haraggal, mint oroszlán,
Áll Lehel a dombnak alján',

Mérgesen reng a szem sugára
Ottó bámuló hadára
Majd a dombtetőre ér el,
Mely betellett honfi vérrel;

S a mig a bitófát nézi
Szivét szégyen kinja vérzi.
Hajh! mert itten csatát vesztett.
Kürtös Lehel rabul esett.

Im már oldalánál állnak
Bérszolgái a halálnak
Merre szem lát, nép zajong el,
Titkos átkos kárörömmel.

Ott áll Konrád vas sisakja
Barna tollát szél ringatja;
Lándzsa villog, szabja zörren,
Lehel nézi némán... szörnyen..—

Majd pillantatja elszárnyal
Titkos édes forró vágygyal.
Visszafelé; arrafelé
A hol nem rég honját lelé.

Melynek földje megnyertével
Bölcső dalát ő zengje el.
Most az uj hon kék egének
Derüjén felhők kelének;

Mint paripák dübörgése
Hallik az ég halk dörgése;
Ki-ki villan egy-egy villám...
Hátha... hátha... fegyvercsillám

Fegyvercsillám magyaroké...
Otthon maradt rokonoké
Ott a zászló az ég alján,
Fölleg fölton szép szivárvány...

Rajta rajta csata-dalra,
Győzelemre, díadalra!

„Hol a kürtöm, ide vele!
Meghalsz magyar, mit érsz vele?“

Én meghalok? Igaz, tehát
Had fujam el a sir-danát!
Mosolyogják, kikaczagják,
És a kürtöt oda adják.

Kürtjét, hadi kürtjét fogja Lehel,
Gyász síri danát kezd fujni vele,
Zengő rivalom, zokogó szava kel,
Bug mint a viharok bús éjji szele.

Csendesen majd mint sohajtás
Elgázlott hon halmain:
Elhalván, mint a szellő,
Puszta sírok ormain;
Most emelten, búsan, szépen
Zeng a hang az ég ürében
Sirva vigadó zugása:
Darvak őszi kurrogása,
A fájdalom nevetése
A dicsőség kesergése,
És a vége harsány búgás
Fülhasitó nyers jajongás.
Mint az őrült kaczagása;
Átdöfött mén nyihogása;
Majd a haldokló nyögése
Elszakadt hur végzengése.

„No hát magyar, ha elfujtad,
Más világra kész az útad!“
Szól a németek vezére
Lehel megrettentésére:

„Eredj te Konrád előre
Készits helyet nyakra-főre,
Mert az égben urad leszek
Alant haláladód leszek!“

Szól és feszül, lendül karja,
Mig a kürtöt megcsavarja;
S Konrádhoz oly sulylyal vágja,
Hogy széthasad koponyája;

Széthasad a koponyája,
S Lehel vigan néz reája,...
Vigan vad gyönyörtől égve
Ő is indult fel az égbe.....

A keresztyén hit.

Őseink Ázsiában laktokban többféle mesterséget tudtak, ám de a sok bajok, viszálkodások, zavarok között nem csoda, ha felejtettek is azokból, mit megtanultak, mert tapasztalásból tudjuk, hogy a mit nem gyakorlunk, azt hamar el is felejtjük.

Takson fejedelem meghalván 972-ben, fia Geiza vette át a kormánypálczát. — Geiza nem harczolt többé szomszédaival; országát belül akarta növelni s állandósitani, e czélból kereskedőket, mesterembereket hívott be az országba, s ezek által a magyarokat kereskedésre, mesterségre tanittatta.

Geizának neje Sarolta, Gyulának az erdélyi fejedelemnek leánya, s a keresztyén hitben növelkedett, okos istenfélő asszony volt.

Ez a jó fejedelemnő sokat beszélt férje előtt a keresztyén vallás tanaiból. Geiza az okos nőt szíves örömmel hallgatta, s szavainak igazságáról meggyőződve, a keresztyén vallásra által tért és megkeresztelkedett.

Midőn erről Ottó német császár értesült örömmel mondá —„Geiza lesz nekem a legkedvesebb szomszédom, barátságot kell ő vele kötnöm.“

Ekkor Brunó püspököt elküldé Geiza udvarába oly czéllal: hogy a keresztyén vallás terjesztését országában engedje meg.

Geiza nemcsak megengedte, de barátságával is megtisztelte Ottót.

Ez időtől fogva számos külföldiek, parasztok, mesterem-

berek, kereskedők, művészek vándoroltak a magyar földre, — s a keresztyén hitet terjesztették, növelék.

Sarolta fejedelemnő győzött, nemcsak Geiza fejét érinté a kereszt viz, de fia Vajk is az egybegyült nemes urak szemei előtt Istvánnak kereszteltetett.

Őseink nap imádók voltak, az uj hit iránt gyülölettel, haraggal viseltettek. Geiza pedig erőszakkal hajtotta a magyarokat az anyaszentegyházba.

Geiza nem sokra mehetett a keresztyén vallás terjesztésében, meghalt 997-ben uralkodott 25 évig. Maradt egy fia Vajk s három leánya Judith, Gizella és Sarolta.

Juditot Bolezló lengyel fejedelem vette el. Gizela, Ottó velenczei herczeg neje lett, Sarolta Aba Sámuellel kötött házasságot.

Emlékeztető vers.

Hunok Szittya nemzetségből
Ázsiának belsejéből,
— Hol nagy terjedelmes földet
Vitézségökkel szereztek
Azért a többi nemzetek,
Rájok irigy szemmel néztek,
Ellenségek üldözési
Elől költözködének ki.
Volga vizig vándorlának
S ott két részre eloszlának,
Hol nagyon elnépesedve,
Hős Balambér kivezette
Az egyik részt Pannon földre,
Mit elfoglalva, bevéve,
Ott soká uralkodának
Nagy hatalomra jutának.
Világhírü nagy Attila
Volt vezérök, kit hatalma
Végett Isten ostorának
S világ rémének hivának,
Mert megnyert ő sok csatákat
Sőt még a rómaiakat
Is legyőzte erős karral
S uralkodott diadallal.

Halála után fiai
Irnák s Csaba viszályai
Elgyengiték a hunnokat,
Kik elvesztve hatalmukat,
Töredékivel népüknek,
Ázsiába visszamentek.
A Volga vizénél maradt
Népek Álmos vezér alatt,
De még csak több század mulva,
Ős regékből hirét hallva
Nagy Attila országának,
Azt keresni indulának,
Álmos átadta fiának
A vezérséget, Árpádnak.
Őseink Árpád vezérrel,
Sok kiontott drága vérrel
Foglalták e földet vissza,
Melyet a magyar azóta
Mindig olyan híven véde,
Mert sok vére folyt el érte,
Mert nemzetünk hős vitézi,
Szent porát e föld fedezi
Nagy költőnk is igy énekel:
„Itt élned, avagy halnod kell.“

Aztán sok népet legyőzve,
Nagy birodalmat szerezve,
Dicsőségesen, fényesen,
Harczba mindig győzelmesen,
Élt nemzetünk gyarapodva,
Fejdelmektől kormányozva,
Pogányhitben szent Istvánig.
Az első magyar királyig.

(A gyermekbarátból.)

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

az Árpádházbóli királyok alatt.

1000—1301-ig vagyis: 301 évig.

Kupa vezér.

Geiza halála után fia a megkeresztelkedett István vette át a kormány pálczát.

Egész erejét a keresztyén vallás meggyökereztetésére szentelé, tanitókat külde a nép közé, ima-házakat épittetett, — ámde minden tervét meghiusitották a napimádók.

Az ősi valláshoz ragaszkodó magyarok fegyvert ragadtak ellene, gondolván: hogy őt, mint fiatal, alig tizennyolcz éves ifjut könnyen legyőzhetik, s a keresztyén vallást a honból kiküszöbölhetik.

Ámde István nem ijedt vissza.

— Fegyver ellenében józan okoskodás mit sem használ ám folylyon a vér, de az Idvezitő vallás tanainak győzni kell szólt az ifju fejedelem; miközben nemes haragra gyuladt kezébe vette őseinek kardját, maga körül gyüjté hiveit, s csatára indult a lázongók ellen.

A roppant föld birtoku Kupa volt a nap imádók vezére. A hadsereg, mely szemközt nézett egymással; egyenetlen volt. Nagy erős volt a napimádóké, kevés, gyönge a keresztyéneké. És mégis a kissebb erő győzött, — Kupa egy lándzsa döféstől leesett lováról, s midőn a napimádók, vezérök fejét dárdára

szurva megpillantották, megborzadva futottak el a csata-térről s később mindnyájan az uj hitre tértek.

A napimádás eltöröltetett; a hun betükkel irott pogány könyvek megégettettek; az oltárok széthányattak, az elesett pogány vezér Kupa teste pedig négyfelé vágatott, s az ország fővárosában rettentő példaként kiszegeztetett 997-ben.

A szent korona.

II-ik Szilveszter pápa egy szép koronát készitett azon fejedelem számára, ki a legnagyobb buzgósággal járand el a keresztyén hit terjesztésében.

E szép koronát István király nyerte el kettős apostoli kereszttel.

István a nyert koronával magát megkoronáztatta Esztergamban Kr. sz. u. az 1000-ik évben, s lőn a magyarok első koronás keresztyén királya. . . .

Szent István.

A keresztyén vallás mellett folytonosan buzgólkodott, templomokat, iskolákat épittetetett, reá szoritá népét, hogy azokba eljárjanak, tanuljanak, az Istent dicsérjék, tiszteljék. A kik Vasárnap az Urnak napján dolgoztak, mezei vagy kézi munkát gyakoroltak, szigoruan megbünteté, elvéteté vonó marháikat, vagy műszereiket. A gyermeknevelésre volt legnagyobb gondja — s ezt az iskolák gyakorlásában alapitotta meg, tanitóik papok valának. Az országot vármegyékre osztotta, nádort, főispánokat itélő birákat rendelt — a jó rend fenntartására törvényeket szabott, melyek közül nevezetesebbek.

a) A hitszegő, a hamis tanunak keze levágattassék, azonban a gazdag 50 a közember tizenkét tinóval e büntetés alul megválthatja magát.

b) A mely szolga először lop, fizessen 5 tinót, ha pedig nem tud metszessék le az orra, ha másodszor lop, fizessen ujra

annyit, ha nem tud, füleit csonkázzák le, ha pedig harmadszor lop, irgalom nélkül haljon meg.

(Jegyzés. Szigoru törvényeknek látszanak ezek nemde kedves gyermekeim, — ámde ezek a durva időben nagyon szükségesek valának.

Az iskolák, s azon intézetek, hol a sziv nemesitését a tudomány világosságát hirdetik, tanitják, tudta ezt első koronás királyunk, s azért igyekezett előbb is a szivnemesitéséhez, a tudomány forrásához jutni el.)

Egyszer összeesküvés támadt István élete ellen, sötét éjjel egy gyilkos lopózott szobájába. — Mély csend volt a teremben, csak a gonosz ember szivében dult a kétségbeesés, s midőn az alvó királyhoz közelednék: kardja hóna alul a földre hull, melynek csörrenésére a király felébredt. Ha Isten van velem, ki van ellenem kiálta a felébredt szent ember.

A rosz ember azonnal térdre esett, kegyelmet kért — és társait kivallotta. Kegyelem uram! engem a király rokonai béreltek föl.

A király megbocsátott a rosz embernek — de társait halállal büntette.

A jót megőrzi Isten!

Alszik a jó király édesdeden,
Egy hóld világitotta szép éjjelen.
Nem lát ő borzasztón nehéz álmot;
Mert jogtalan senkit megnem bántott.

Mégis egy gyilkos kéz emelkedik,
Szivét irányozva leselkedik,
De mig véghez vinné ocsmány tettét,
Reszket, és elejti bün fegyverét.

István felébredvén a zörejre,
Előtte gyilkost lát térdepelve,
Kegyelmet esd . . . s ő ad nagylelkűen,
Lám a jót megőrzé a jó Isten! —

Ekkor Gizela fiának Péternek olasz barátai Vazulnak a legöregebb herczegnek szemeit kitolták, s fülcibe forró ólmot öntöttek. András, Béla és Judit gyermekei pedig Lengyelhonba futottak.

E közben Istvánnak egyetlen gyermeke Imre meghalt, s a kesergő király Gizelának fiát Pétert emelte a királyi székbe.

Czélt értek a nagyravágyók. István király örökre behunyá szemeit 1038 aug. 15. harmincznyolcz évig igazgatta Magyarországot. Holta után a szentek közé számlálták.

Nádor, vagy királyi helytartó volt Aba Sámuel Sarolta férje.

A testvér harczok.

Gizela elhunyt István királynak nővére a megüresült trónba beülteté fiát:

Pétert.

ki csakhamar megutáltatta magát a magyar nemzettel, mert idegen népekkel társalkodott, azokat emelte fő tisztségekre azoknak tanácsadásaikat követte, mind ez lázadásra inditotta a magyarokat, uralkodása 3-ik évében Péter elüzetett a trónról, s helyébe az akkori nádor Aba Sámuel választatott királynak.

Aba Sámuel

semmivel sem volt jobb Péternél, iszonyu kegyetlenkedése által elidegenité a nemzetet magától, ugyanis, a Vazul herczeg szerencsétlen halálát megbosszulni akarván: negyvenhat főurat vonatott karóba, erre saját serege föllázadva meggyilkolta Aba Samut, s ujra Pétert ülteté a trónra.

Azonban Péter nem okosodott a multakon ő a régi maradt, ekkor a magyarok a Kopasz László fiát hivták segélyül.

Béla és András megjelentek a határon.

Péter az elégületleneket halállal büntette, azt gondolta, hogy igy lecsendesitheti őket. Csalódott .... feltámadtak ellene, megfogták, tömlöczre vetették, s mind két szeme világától megfosztották.

Emlékezhetett vissza, hogy ő érette vakittatott meg unoka-

bátyja Vazul herczeg. — Kinaiban nemsokára meghalt Fehérváron, 1046-ban.

Péter és Aba összesen 8 évig uralkodott. Nádor volt:

Emlékeztető vers.

Péter, Ottó fia alig,
Uralkodott három évig.
Idegeneket szerete
A nép azért meggyülölte
Trónusáról elkergette
Aba nádor lett helyette.
Péter Ausztriába futott;
De Aba nem mutatkozott
Méltónak a koronára
Elkergették meggyilkolták,
Pétert ujra visszahivták
Sok urakat megöletett
S feltámadt a közgyülölet
Talán megjavult végtére?
Nem ... utjára visszatére,
Országát idegennek adá;
S magát nagy kinra juttatá
Mindkét szeme kitolatott,
Nehéz fogságba záratott.
Királynak tettek ujra mást,
Kopasz László fiát: Andrást.

Korona és kard.

A magyarok az ország határán várták

I. Endre

királyt, s egy Vata nevü szó-szólójok által azt kivánták tőle, engedné meg ősvallásukat gyakorolni.

Endre király nem akarván ellenök szegülni ezt válaszolta: — „Én nem bánom legyen tetszéstek szerint“ majd másképen lesz a koronázás után, gondolá magában.

Ekkor a pogány vallásért buzgó magyarok a keresztyén templomokra rohantak, azokat, lerontották, felégették, a papokat borzasztó kegyetlenséggel öldösték, Gellért csanádi püspököt, ki a király üdvözletére Budára jött, a felbőszült nép a Kelenhegyre hurczolta, s a Vata parancsára a hegyről a Dunába taszitotta, mely mai nap is Gellért nevet visel.

1047-ben Endre Székesfehérváron magát megkoronáztatta, hogy királyi hatalmával véget vethessen a pusztitásnak, s a keresztyén vallást helyre állithassa.

Henrik császár bosszura készült Péter megvakittatásáért. Endre megrettent s Lengyelhonban tartózkodott testvérjét — Bélát hivta segitségül

— Édes öcsém! kérlek siess hozzám, — igy irt neki — egyek valánk a szenvedés és nyomorban, legyünk egyek a boldogságban is, kivüled ugy sincs senki kire majd országomat hagyhatnám, te légy halálom után trónörökösöm.

Béla örömmel sietett testvére karjaiba, onnan a harczmezőre, s Henriket visszavonulásra és békére kényszeritette.

1057-ben Endrének fia született Salamon nevü.

„Beh! kár volt az országot öcsémnek igérnem“ igy sohajtott magában Endre király, s hogy a kis Salamont a királyságban megerősitse 7 éves korában megkoronáztatta, s hogy magát és fiát hatalmas vágytársától megszabadithassa Várkonyba hivatá Béla herczeget.

Béla tartózkodás nélkül megjelent király testvérét nyugágyán ülve találta, előtte a padozaton szőnyeg volt leteritve, melyen korona és kard hevert.

Midőn a terembe lépett a herczeg, Miklós nevü udvari tiszt figyelmezteté: hogy ha élete kedves a kardot válassza.

Nyájasan fogadta a király belépő testvérét s igy szólott hozzá:

— „Ime itt a korona és egy kard“ válassz öcsém!

A herczeg a kardot választá, s haraggal távozott... később nagy sereggel tért vissza, s bátyjával a Tiszánál megütközött; mely csatában Endre lováról leesvén: a futók és üzők által eltapostatott, 1060-ban.

Még a harcztéren királylyá kiáltatott.

I. Béla.

Béla egyike volt legjelesb királyainknak. Uralkodása alatt ujra felütötte fejét a pogányság s a Fehérvárra összehitt képviselők azon merész kivánsággal léptek fel, hogy engedné meg a király a püspököket, papokat agyon kövezni, a templomokat lerontani a harangokat összezuzni, s a pogány vallást helyreállitani. Béla három napot kért a gondolkozásra, ezalatt a várakból katonaságot hivatott, a lázongókat bekeritette a lá-

zadás fejeit elfogatta, lefejeztette, s a pogányság utolsó szikráját is kioltotta.

A béke helyre állván Béla király az adót és vámokat megkissebbitette, ezüst pénzt veretett, melynek egyik oldalán kereszt, másik oldalán a király neve volt kiverve, továbbá törvényt hozott az uzsorások ellen, árát szabta a vagyonnak stb. A krónika iró azt mondja: hogy a szegény bővölködött alatta; a gazdag pedig dicsekedett.

Midőn egykor Dömösön kedves mulató helyén — mely a Duna jobb partján Visegrádtól nem messze fekszik — tartózkodnék a palota összeomlott, s drága életét a romok alatt veszité el 1063-ban.

Három fia maradt Geiza, László és Lambert.

Nádor volt Radó.

András és Béla.

— Tárkányi Bélától —

Endre király nagy gondokkal jár büszke lakában,
Eskü szerint már Béláé országa, ha meghal.
S Béla dicső bajnok, kül-, belföld tiszteli hirét,
Ah! de királyfi mosolyg pólából Endre szemébe.
A csecsemő Salamon, s az atyjának szive megindul.
„Ez ne legyen gondolja király? s én hagyjam el őtet?
Hah! akkor minek is mosolyogsz! sirj gyermek örökké,
És alacsony fejedet siralomnak tengere nyelje.
És a kis gyermek még is mosolyogva tekint rá,
Győz a sziv, elhallgat az ész, elhallgat az eskü.

A szönyeg kiterül leteszik közepére ragyogni
A kardot s koronát. „Haljon meg Béla ha nem mást
Mint kardot választ“ tompán igy hangzik el ajkán
A vétkes szózat, s Béláért gyors követ indul
Ő székébe leül, és homloka ránczba szedődik,
Gyilkosok állnak kinn, vért villogtatva szemökben,
És komoran várják a rejtett arczu jövendőt,
Béla belép, láng csapja meg a gyilkosok arczát,
A két jelre mutat. „Válassz.“ mond Endre gyanusan
Mozdulván helyéből. „Választok bátya“ viszonz a

Fejedelem bátran, s Endrének kardja után nyul,
„Kard ada nem kis hírt; a kard megvivja ha szükség
A koronát.“ Igy szól s öt Endre ölébe fogadja
Endre örül s vele megzendül a várkonyi széplak.

A ki másnak vermet ás, maga esik bele.

A három herczeg legidősbikét illeté a trón, de ezek közzül egyik sem akarta azt elvállalni, mert volt már egy koronás fö Endre fia:

Salamon,

a herczegek csak azt kivánták: hogy adja át nekiek Salamon az ország harmadát herczegi czimmel.

Salamon megigérte a herczegeknek, hogy az ország harmadát át fogja adni, — ámde ő nagyon féltékeny volt . . . s mi legtöbb nagy szerencsétlenségére volt udvarában egy gonosz ember. Vid nevü. Ennek rosz tanácsára hallgatott Salamon, ki a herczegeknek igért birtokot magának szerette volna, s azon mesterkedett, hogy a királyt a herczegekkel összeveszitse.

Eleinte nem sikerült, mert a herczegek bebizonyiták, hogy ők a király országát minden ellenségektől életökkel védeni készek, példát mutattak erre, midőn a Moldvából berohant kunokat majd egy emberig levágták 1070. A bolgárokat, görögöket, kik Magyarhon határit pusztiták, jól megverték, s tőlök Belgrádot elfoglalták 1073. Ekkor igen sok kincs jutott a győzők kezébe, s a király elé vitték, hogy azokat érdem szerint ossza ki közöttök. Vid megijedt, hogy hát ő majd mit fog kapni a nyert zsákmányból?! a herczegek rövidségével osztotta ki a nyereményt. Legjobban felingerelte Salamont azon körülmény, hogy a vár örzői közül azok, kik megadták magokat Geizának és Lászlónak szabadon bocsáttattak.

— Régen megjövendöltem uram király, hogy a herczegek veszedelmedre lesznek, szólt Vid a féltékeny természetü királyhoz, „valamint két kard egy hüvelyben meg nem fér“ *) ugy uralkodásod sem állhat meg azoknak hatalmokkal.

*) Jókai magyar nemzet története 75-ik lapon.

Salamon csatába keveredett a herczegekkel. Szörnyü véröntás támadt közöttük. (Lásd Történeti elbeszélésem 1-ső füzetét) A harczmező tele volt halottakkal. Salamon megveretett. Vid az ütközetben elesett. „A ki másnak vermet ásott, im magának ásta azt.“ — Nádorok valának Acsa és Vidos.

I. Geiza.

A magyarok a harcz után Fehérvárra gyültek öszve, s az ártatlan herczegek üldözője ellen nagyon kifakadtak, Salamon helyett Geizát választák meg királynak, s meg is koronázták. Kevés ideig, röyid három esztendeig birhatta a királyságot, hirtelen meghalt 1077-ben. Nádor volt Gyula.

Géza.

— Pap Endrétől —

Vezéri karddal Géza jön
Bosszulni sérveit
Kit honból elver Salamon;
Hoz hősök ezreit.

S ott, hol fenyü növelkedik
És bérczi sas tenyész.
Táborba száll a nagy sereg,
Érette halni kész.

Szines zászlóknak szárnyain
Az őszi szél süvölt.
Táborban a fáradt vezér
Pihenni szirtre dőlt.

És álmodott csatáiról
Esendő dolgokat
Rokon fiaknak véribeu
Tört czimert, paizsokat . . .

És itt, mert lelke elszorult
Riadva ébredett,
S az érczmez, melybe öltözött,
Rengő szivet fedett.

A bércz alatt völgy terjed el,
Kicsiny had zajlik ott,
Mely a királyi kegy miatt
Védő fegyvert fogott.

A fény között egykor hiu,
Most megtört Salamon
Fejdelmi dísz nélkül szalad
Rejtélyes utakon;

Mert keblében vádolja őt
A vétkes öntudat
És vádja olyan égető,
Mikint a kárhozat. —

Ki tartja fel a bércz-fokon
A hősök ezreit?
Ott Géza szólt; a völgybe néz,
S gond nyügzi lépteit.

Keblében egyszer fölmozog
Mig a vett sérelem,
S az érzet melylyel küzködik,
Égő hon szerelem.

„Csatám sorsát kiálmodám,
Kardom nem vérezem,
Hiu királyi bűn miatt
Nem hullhat nemzetem.

S midőn oly égőn szeretem,
Apáim szent honát,
Nem, főmön nem hordozhatom
A véres koronát."

Szólt; és elszórta fegyverét
Önkeblét győzte meg
S indult mint béke angyala,
Követte a sereg.

Oltár előtt találta fel
Bánkódva Salamont
Adott fejére koronát,
És hozzá drága hont.

S mig a nemzet lovagjai
Bámulva tisztelik,
E föld a szép öngyőzelem
Hirével bételik.

Szent László.

Geiza halála után az egész országban a legszebb ember, s mindenek iránt kegyes, igazságos és buzgó férfi lett a magyarok királya.

A magyarok kettős örömmel üdvözlék a jót, a nemest, a vitézt... A koronát nem fogadta el addig: mig arról Salamon önként le nem mondott. Salamon ujra megbánta tettét, s Lászlót ujra meg akarta öletni, de mielőtt gonoszságát véghez vihette volna elfogatott, és Visegrád várába záratott 1082.

László király nem sokára kibocsátá Salamont fogságából, s a két rokon barátságosan kezet fogott.

Salamon Németországba futott a király ellen segitséget keresni, de itt jó szót sem adtak neki, még felesége utálattal fordult el tőle.

Ekkor Salamon keservében a Moldvai kunokhoz folyamodott, s velök együtt berontott az országba.

László király a Temes vizénél megütközött a kunokkal, azokat meggyőzte, sokat elfogott belőlök, kiket a keresztyén hitre téritvén: az országnak azon részében telepité le, mely ma is Jászságnak neveztetik 1090-ben.

Győzelmei után az ország jóléte, a keresztyén vallás terjesztésére fordità figyelmét. Egész Európa bámulta és szerette őt, mindenektől tiszteltetett; halála után a szentek közé számlálták. Porai Visegrádon temettettek el.

Jegyzet. Egy monda él a nép között a szent László koporsójáról. Midőn a király hült tetemeit Nagyváradra vitték, egy gróf s

egy nemes pereltek egymással egy ezüst kehely fölött, a nemes azt állitá: hogy a királytól kapta ő azt ajándékba, a gróf: hogy ő tőle lopta. A biró azt itélte rájuk, hogy tegyék a kelyhet a király koporsójára, s ki sajátjának vallja, vegye le onnan. A gróf a mint hozzá nyult ájultan rogyott a földre, mig a nemes bántatlanul vette kezéhez tulajdonát a szent koporsóról. Nádor volt Gyula.

László.

— Sümeghi Páltól. —

Királyi fényes trónra lép
Az ifju Salamon,
Hadvész tolong mindenfelől
Gond fekszik a honon.

De a lelkes királyfiak
Felépve sérveket
Hanyatlani nem engedik
A kedves nemzetet.

Még füstölög az ősi kard
Mely morva szívben dult,
Midőn az ádáz kun csoport
Hazánk felé nyomult.

Ozul a vad pogány-vezér
Bihar dús telkeit
Rombolva oroz kincseket
S ragadja szüzeit.

Rablánczra füz őszült apát
Ártatlan magzatot,
Vesztett szülöttért bús anyát
S honvédő bajnokot.

Jön a hirnök; szívszaggató
Panasz foly ajkain,
Leirja a zordon pogányt
Irtózat hangjain.

És a király; aczélt ragad
„Csatára" mond „magyar"!
Bosszulni drága honfi vért,
Mit nem becsül a kar.

Mint nyil röpül a hű sereg
Követve a királyt,
Ki mellett Géza, s hős László
Mint örző angyal állt.

A hir befutva csakhamar
Ozulnak Táborát,
Jelenti Cserhalomhoz ért
Salamon táborát.

„Átkot dörög a hegytető
Hová törsz oh pogány!
Bünöd zsoldját itt fizeted
Irtózatos mokány?

Igy szól László, — lova repül,
S karddal rohanja őt
Miként villám a szirtfokot,
Vagy égbe nyult fenyőt

De mint fia vesztette vad
Előre ugy nyomul,
S László vállára sujt sebet
A felbőszült Ozul,

László felejtve a sebet
Ugy csapja Tar fejét,
Hogy vérhabzó patakba hull,
Elhörgve életét.

Most mint villám szemébe tün
A kétség bús szaván,
Sikoltozó magyar leány
Kit kun ragad lován,
Utána tör. Elvérezik
Az orzó vad szive, —

Mert a dicső magyar haza
A bajnok kincse, s mindene
Arany betükkel irva van
Győzelmink könyviben,
Fentartja a késő utód
Hálás emlékiben.

A remete.

Salamon nagyon elbúsulta magát, elgondolván sok szerencsétlenségeit, nem volt senki kihez forduljon szomoru elhagyottságában. Kétségbeesve, talán bűneit is megbánva, ifju korában búcsut vőn a világtól, remete ruhába öltözött. . .

Évek mulva a körül lakó nép egy jámbor remetét látogatott, ki egy leszurt kard keresztje előtt — szokott buzgón imádkozni, a hozzá vándorlókat, istent, hazát, testvért szeretni tanitá.

Egyszer eltünt Salamon a világ elől, a kegyes polaiak egy meghalt szent csodatevő sirjához szoktak búcsura járni, ki ott Isztriában élt, és halt meg.

Azon szent remetében Salamont ösmerték meg, s ama nép által kegyelt szent sírban az egykori magyar király, Salamon hamvai nyugosznak.

Könyves Kálmán.

Szent László halála után Kálmán lett a király 1095-ben. Kálmán bölcs, felvilágosodott elméjü volt, nemcsak tudományára nézve volt nagy, de mint csaták hőse a magyarok nagy királyainak sorába tartozik.

Mivel a tudományokat kedvelte, és szerette a könyveket olvasni, elnevezték könyves királynak, könyves Kálmánnak.

Ezen időben kezdődött a keresztes háboru, nevezetesen a — Szelcsukok — török népfaj — Jéruzsálemet elfoglalván: a megváltó koporsoján illetlen dolgokat, gyalázatot kö-

vettek el, és az oda zarándokoló keresztyéneken kegyetlenkedtek. Egy Remete Péter nevü zarándok, ki az illetlen tetteknek szemtanuja volt, panaszt tett II-ik Orbán pápánál, s egyszersmind álmát is elmondá, hogy neki a Krisztus megjelent, s megparancsolá, hogy a keresztyéneket szólitsa fegyverre a hitetlenek ellen.

Orbán pápa mondá Remete Péternek: — „menj fiam, — és predikálj a hivők közt háborut.“

Ekkor Remete Péter koldus ruhába öltözött, mezetlen fejjel és lábbal felült egy szamárra, Franczia és Olaszhon utczáin, templomokban jobb kezében keresztet tartva hirdette Jézus meghagyását, s a népeket hadra hivta a török Szelcsukok ellen.

A pápa összehivá Európa fejedelmeit Klermontba Franciaország egyik városába, s hathatós beszédével oda vitte a dolgot, hogy azok is fölvették a keresztet, s hadra készültek.

Ez alatt Péter zászlója alá gyült a sok nép, — mindenféle bűnös, dolog-kerülő, renyhe emberek. Ezek utjokat Magyarhon felé vették. Kálmán megengedte hogy országán keresztül menjenek, de ezek ragadoztak; loptak; öltek; gyilkoltak. Jött másik csapat is 15 ezernyi gyülevész nép, ezek is raboltak, verekedtek. — Ez alatt Kálmán király rajtok ütött, őket megtörte, s az országból kikergette. Jött egy harmadik csapat is Bouillon Gottfried vezérlete alatt, kétszáz ezer gyalog, és háromezer lovas, ezek derék okos férfiakból állottak, s Kálmán ezeket békével átbocsátá.

Kálmán király tiltotta el a boszorkányokról való babonát, s kinzó vallatást, igy szólván: Boszorkányokról, melyek e földön nincsenek, pört inditani nem szabad. Szent István törvényeit szelidebbé tevé, a felzendült horvátokat szép bánással szabadalmaik megerősitésével lecsendesité, s minthogy Magyarországnak nem volt tengere, s ez a kereskedés virágzására nagy akadály vala, hozzá foglalta országához a dalmát tengerpartot.

Élete végét nagy nyughatatlanságban kellett töltenie; testvére Álmos herczeg miatt, ki ujabb és ujabb szomo-

ruságokkal illeté a jó királyt, élete ellen többször összeesküdött. Háromszor nyert kegyelmet Kálmántól, — igérte, esküdte hogy megjavul, nem lesz a régi gonosz. Álmos azonban elfeledte esküjét a régi javithatatlan maradt. Angyal szép nője, a szelid Ingolburga sírva kérte, rimánkodott férjének, hogy ne cselekedje azt királyi testvérjével, — Isten nem hagyja büntetlenül cselekedeteit. Kálmán átlátta hogy semmikép meg nem óvhatja életét testvérje bosszusága ellen. Álmóst elfogatta, és Béla nevü fiával együtt a nemzet által elitéltette. A halál itéletet Kálmán megvakittatásra változtatá.

Alig követtette el az iszonyu kegyetlenséget a király, lelkében felháborodott, akár álmodott, akár ébren volt, mindenütt a szerencsétleneket látta világtalan véres szemeikkel. — E fájdalomból sohasem tudott többé kigyógyulni, hervasztó bánat kisérte a sirba. A lélek fájdalma megölte a testet. Meghalt 1114-ben. Uralkodott 19 esztendeig. Ország nádora volt Uróz János.

Kálmán végnapjai.

— Garaytól. —

Egy ősz király lépdel le, föl
Hosszu szobák során;
Mint üstökös hosszan lebeg
Dult fürte ősz agyán,
Miként ha tüzvész üldözné
S kisértetes lidércz
Majd megfutamlik, majd megáll
Jegedten mint a bércz.

Kálmán király ő, százada
Nagyhirü bajnoka;
Szellem, s lélekben óriás,
Most — annak csak roma! —
Ott áll, mikint a földközön
Kimaradt tüzhegy áll,
S a szellem bíbor hajnala
Fején dicskört csinál.

Körötte nagyság képei,
Harcz, s győzelemjelek,
S a könyv, melyet népének irt,
Mint gyémánt fénylenek;
De ah, mit ér e fény, e dics,
Mit ér immár neki,
Ha egy botlása mindannyit
Megsemmisitheti.

Már szemben álltak a hadak,
Már vonva volt a kard,
Hogy párt-csatában a magyar,
Fogyassza a magyart,
Várkonynál álltak szemközött,
Kálmán a hős király.
És Álmos öccse jelszavok:
„Vagy élet, vagy halál.“

De eltekintvén a király
A két rokon hadon:
„Miattam párt-viszály miatt
Ne veszszen a rokon!“

Szól a király, s a zendülő
Testvérnek megbocsát, —
S Velencze ellen vezeti
Csatára kész hadát.

S Velencze már rendülni kezd,
Velencze már inog,
Spalatró, Jadra hullanak
S a tenger városok,
De im, a Hernád partjain
Uj zendülő riad;
Álmós herczeg másodszor is
Hoz támadó hadat.

A hős király babérait
Elhagyni kénytelen,
A lázadót fenyiteni
Kassánál megjelen,
De vért nem szomjuz a király;
A harcz diadalát
Királyi kegygyel üli meg —
S öccsének megbocsát.

A herczeg a templomba megy,
Oltár kövére hull,
S Kálmánnak esküt esküszik
Hűségi zálogul —
Csakhogy le sem száradt a csók
A szent könyv tábláján,
A melyre esküdt, már meg uj
Bűnterv borong agyán.

Pozsonynál állnak sergei:
Nehéz német hadak,
Velök csehek völgyön, hegyen
Pusztitva zajlanak.
De sarkon éri a király
A gyülevész hadat,
Elszórja Henrik táborát,
Hogy híre sem marad.

Álmos herczeg lánczokban áll
A hős király előtt:
„Nem érdemlem bocsánatod:
De hald az esküvőt“:

Hamuval hintem meg fejem,
Szőrmezbe öltözöm,
Palaestinába bujdosom,
Leróni rut bűnöm

S ha tiszta lesz mint liliom,
S szeny nélkül e kebel:
Akkor fogadj, bátyám, király!
Ismét karodba fel.“
Szólt, a király lágyulva mond:
Menj, fecske feketén
S térj meg fehéren mint galamb
Egy uj lét reggelén.

De mint a hófehér galamb
Hollóvá nem leszen,
Fehérré liljomok között
Sem lesz a szerecsen;
Ugy tér meg Álmos herczeg is
Bár négy nagy év után,
A nyugtalan szív most is az,
Mely volt, bal óldalán.

„Bocsánatával megaláz,
Kegyelme tőr nekem,
Bocsánatát nem kérem én,
Kegyelmét megvetem.
Vagy én ülök székébe föl,
Vagy ő marad király;
Kiált dühében, s akkoron
Te jöjj el, oh — halál!“

Szól, és kezébe tört ragad
Vitézi kard helyett,
Gyilkossá válik át a hős,
Ily mélyre sülyedett!
A nap, s az éj kitüzve van,
Mely a királyt magát,
S apjával együtt irtsa ki
Egyetlenegy fiát.

„Isten! te láttad és tudod“ —
Kiált a hős király,
S nemes szívében megszakad
A türelem fonál —

„Isten te láttad, és tudod,
Vérét nem szomjazom —
De gyilkos ellen éltemet
Az égre megóvom!

Szemet szemért! fogat fogért!“
— S parancsa iszonyu —
„Apáért bünhödjék apa,
Fiuért fiu“
Szólott, s parancsa teljesül,
Mint adta, iszonyun:
A pártütő gyilkos apán
S az ártatlan fiun.

A nagy király órákig ül
A vérparancs után.
El-eltekint hős napjain,
S a vérnap alkonyán,
De merre néz, de merre lát,
Egy kép csak a mit lát,
Királyi szemekkel, véresen,
Öccsét, s vétlen fiát.

Látjátok? mint lépdel le, s'föl
Hosszu szobák során?
Mint üstökös hosszan lebeg
Dult fürte ősz agyán.
Kálmán király ő, százada
Nagyhirü bajnoka,
Szellem, s lélekben óriás, —
Most — annak csak roma.

Mi dijja van? hogy hős kara,
Vitt annyi hős csatát,
Tengertől tengerig vivé
A nagy magyar hazát?
. . . . . .
Mi díjja van? egy óriás
Nagy félre értetés,
Az emberektől kárhozat,
A sorstól szenvedés.
Kálmán királyt kicsiny kora
Törpén itélte meg;
Ti hallátok történetét —
Fel hát, — itéljetek!! . . .

Kálmán király után fija István lépett a kormányra, ok nélkül kezdett harczaiban rendesen vesztes fél maradt. A kunokat, — kikkel igen nagy barátságban élt — Tatár nevü vezérökkel egyetemben a mai kis kunságba az ország leggazdagabb földén megtelepitette. Kunok voltak István királynak legjobb barátai, ott lakott mindig közöttük, őket emelte legnagyobb méltóságokra, főhivatalokra.

Tizenhét évi uralkodása után lélekben testben elerőtlenedett király érezvén közelgő halálát, örökösökről gondolkodott. Ezen való aggodalmában emliték neki, hogy Vak Béla az Álmos fia a pécsváradi szerzetben él.

A világot és életet megunt fejedelem fölkerestette a bóldogtalan rokont, s kinevezte utódának.

István virágzó korában 31-ik évében halt el 1131-ben.

Vak Béla.

A csendes természetü jámbor Vak Béla csak nevét viselte a királynak, helyette nője a szerb fejedelem leánya a férfias természetü Ilona uralkodék.

1132-ben Vak Béla király országgyülést hirdetett Aradra. A királynénak szívében a bosszu érzete kelt föl valahányszor a szép huszonkét éves ifjura tekintett, kinek szelid arczából nem világitanak isten legdicsőbb adománya a fénylő szemek, még gyermekkorában elvették azoknak világát.

Mejelent vak férjével Ilona is az Aradi gyülésen, s ott bosszut kért a főuraktól férje megvakitóin. Beszédével annyira fölingerelte a nemes urakat, hogy azok kardot rántva rohantak a vádlott urakra, s a trón előtt 68 főurat gyilkoltak le.

Sokan elfutottak a rémület helyéről s Lengyelhonba szaladtak Boricshoz Kálmán király törvénytelen fiához, s behozták nagy sereggel Vak Béla ellen.

A királynéban férfi lélek élt, fegyvert ragadt s legyőzte Boricsot, ki később a Bessenyők elleni harczban veszté el életét.

Vak Béla szemeinek elóltott világát kegyességgel igyekezett kipótolni, gyakran énekelvén szent Dáviddal: „Az Ur megnyitja a vakoknak szemeit.“

Szomoruságában a boritalnak adta magát, s vizi betegségbe esvén: meghalt 1141-ben, hagyván három fiat: Geizát, Lászlót és Istvánt.

Vak Béla alatt nádor volt Lambert.

A herczegek s Manuel görög császár.

Vak Béla ifjan halt meg, fija második Geiza még gyermek volt midőn király lett.

Uralkodása alatt nevezetes az, hogy a bányászat felvirágoztatását tüzte ki czélul, mivel Magyarhonba ehez értő emberek nem voltak, kiizent a németekhez, hogy a kik közülök bányászoknak bejönnek, elég földet, és szép szabadalmakat kapnak. A németek bejöttek, s Erdélybe le-

telepitettek 1142, hol mai nap is szászok neve alatt szabadon élnek.

Fegyverbe keveredett Manuel görög császárral testvérei miatt, kik Mánuelt választák gyámjoknak, s Magyarhonra sorsot akartak vetni.

Géza meghalván, fiát Istvánt koronázták meg a magyarok. Mánuel a magyar nemzetet meginté: hogy a meghalt király öccsét válasszák királyuknak, a magyarok nem fogadták meg a parancsot, erre Manuel nagy hadat inditott Magyarországfelé. A fegyveres erő és pénz a törvényes királyt leszoritá a trónról s II-ik László foglalta el azt; fél év mulva meghalt II-ik László; helyét rögtön IV-ik István foglalá el, de ezt kevélységéért megutálták a magyarok, letették a királyságról, helyébe a törvényes koronás királyt III-ik Istvánt ültették a trónra.

Harmadik István igazságosan, kegyesen országolt, a nemzet tiszta szeretettel ragaszkodott hozzá.

A magyar nemzet István halála után Geizának második fiát III-ik Bélát hivták meg királynak, ki Mánuel görög császár udvarában tartózkodott, — örült ennek Mánuel, s most Béla jogánál fogva tört a magyarokra Szerém és Dalmát-hont hóditva el tőlük, azonban Béla ezt dicsőségesen visszavette Manueltől.

III-ik Béla kemény szigoru férfiu volt, a rosszak rettegtek tőle, a jók pedig szerették. — Uralkodása alatt a legszebb rend, s béke virágzott. Névtelen iró deákja által megiratta a magyar nemzet történetét.

A keresztes háboruba, — mely még akkor is folyt — részt akart venni, ámde betegsége meggátolta. Imre fiát nevezte örökösének; Endrének pedig nagy summa pénzt hagyott, s apai átokkal fenyegette meg, ha a keresztes hadba, helyette el nem menend.

Nádorok valának Bélus, Tamás és Dénes.

A király végrendelete.

— Garaytól. —

„Király valék betőltém fönséges tisztemet,
Népemnek és hazámnak szentelvén éltemet;
Az ősök alkotmányát híven megőrzém,
De hol javitni kellett az ujat is merém.“

Igy szól önérzetében nyugodtan a király,
Körötte országának választott szine áll
„Egyet nem teljesiték, mi bántja lelkemet;
Isten s a haza birják letett hű eskümet.“

Kevés idő multával birám előtt leszek
Azért szent ünnepélylyel ily rendelést teszek:
Első szülöttem Imre király székembe lép,
Legyen alatta bóldog az országban a nép,

Ifjabb fiam számára a kincseket hagyom;
Célomra évek óta sok gonddal halmozom.
Hagyok pótlásul reá jószágokat,
Melyekből fölszerelje, mely kellend, a hadat

Helyettem a szent-földre ő vigye a magyart,
Az Ur kezében a sors legyőzze a vihart.
Ez vég ohajtozásom, parancsom, végzetem !“
Szólt, s rá megesküvének, kik voltanak jelen.

S Imrének átadja a pálczát, koronát
Endrének elhozatja az uj lovag ruhát;
Maga tüzi reá a szent kereszt jelét,
Igy végezé be Béla példásan életét.

A király vesszeje.

Endre atyja meghagyása szerint nem ment a szent-földre, hanem a pénzen zsóldosokat szerzett, s hadseregével bátyja ellen fordult, király akart lenni.

Imre király fájdalmas szívvel, de bizva istenében elég bátran ment testvére nagy táborával szemben, s midőn seregeik csata-rendben állottak, egy csodálatos merészségre vetemült, leveté pánczélját és fegyvereit, királyi palástjába bur-

kolózva csupán egy vesszőt tartva kezében, egyedül átment öccse táborába s igy szólott a katonákhoz:

„Én vagyok törvényes királytok, majd meglátom ki meri kezeit ellenem fölemelni?“

A katonák utat nyitának a királynak, s egész tisztelettel hajoltak meg előtte.

Imre király egyenesen öccse táborába lépett, s kezénél fogva kivezette, és fogságra vettette.

A sereg bámulva rakta le a fegyvert, a király parancsoló tekintete előtt.

Kevés ideig maradt Endre börtönében, Kene nevü tótországi várban, mert Imre betegségbe esvén: őt, onnan kiszabaditotta.

Meghalt Imre király 1204-ben, fél év mulva az öt éves László nevü fija is követvén: Endre öccsére szállott a trón.

Nádor ispánok voltak: Mike, és Hédervári István.

II-ik Endre.

II-ik Endre trónra lépvén, nagy sereggel Galicziába ment, hogy fiát Kálmánt, azon tartománynak királyává tegye, mig a király oda járt, a királynét Gertrudot Bánkbán megölte 1213-ik évben.

Endre király Bánk-ot nem bántatá, hanem vigasztalást keresendő a szent-földre ment hadakozni. — Mig ő oda járt, idehaza fejetlenség, rendetlenség ütött tanyát, minden királyi jövedelmek a papok és nemesség kezébe jutának, a pénz a zsidók és ismaeliták kezében volt. Ekkor a magyarok fiát akarták helyette megkoronázni.

E sulyos körülmények között országgyülést hirdetett 1222-ben, melyben a nemesek szabadságait ujolag megerősitette, s kiadta az arany bullát, arany levelet, mely a róla lefüggő nagy arany pecsétről neveztetett igy.

Tizenhét évi uralkodása után meghalt jeruzsálemi Endre 1223-ban s IV. Béla vette át a kormány pálczát, s igyekezett a rendet, törvényt helyre állitani, először is Dénes nádort, ki a kincstári javak elidegenitésében főeszköz volt, szemeitől meg-

fosztatta, s atyjának minden rosz tanácsosait, udvarából elhajtotta, számüzte, börtönre vettette, a zsidókat, mahumedánokat hivatalaiktól megfosztotta, s azon jószágokat, melyeket a főurak csak ugy szabadon foglalgattak maguknak, visszavette. Nem tetszett ez azoknak, kik a zavarban halászni szerettek, de hiába! a király szigoruságán, s vas akaratján meg kellett hajlaniok.

Nádorok valának: Hédervári István, és Bánk gróf.

A tatárfutás.

Alig állott helyre az országban a rend és béke, ujra elbomlott az. A kunok, a tatárok által lakóhelyükről Moldvából kiüzetvén: mintegy 40,000 család Kuthen fejedelem által vezetve IV-ik Bélához futottak. Béla a bujdosókat befogadta s Kuthen kun királynak Pesten rendelt lakó helyet.

A magyarok pedig megbosszankodtak a királyra, hogy az idegeneket befogadta, rosz szemmel nézték a magyarok különösen azt, hogy a kunok számos csordákkal birván: az ő vetéseiket, rétjeiket legeltették, e miatt sok viszálkodás, végre verekedés fejlett ki a kunok és magyarok közt.

Ekkor híre futamodott, hogy a nagy Tatár-sereg Magyarhon felé közeledik.

Béla király rögtön fegyverre szólitá a lakosságot, de ezek még kicsufolták a királyt, gyávának nevezték hogy minden kósza hirre megijed.

Ez alatt Batu khán 500,000 tatárjaival a Kárpátokon áttört, s harmadnap alatt Pestig rontott.

A magyarok a kunokat okozták, hogy azok hivták a mongolokat Magyarországba, irtóztató bosszutól ingerülten a kun király lakára rohantak, megölték, s fejét az utczára dobták. Midőn ezt a kunok meghallották, a mongolokhoz csatlakoztak, s velök együtt pusztitották az országot.

Batu khán visszavonult Pest alul a Sajó vizéhez, hol Béla megütközött a nagyszámu tatár sereggel. A magyarok elvesztették a csatát, maga a király is alig tudott Horvátországba

menekülni, uton, utfélen fegyverek, arany- s ezüst edények, drágaságok hevertek, ezer meg ezer holt test boritá a mezőket.

A vérszomjas tatárok a sajói csata után szabadon csavarogtak az országban, a mezőket elpusztitották, falukat, városokat fölégették, a lakosokat borzasztó kegyetlenséggel lemészárolták, s midőn már nem volt mit ölni, s pusztitani, azon hirre, hogy Oktai a nagy khán meghalt, tömérdek foglyokat lánczra füzve elhagyták az országot 1242-ben.

Magyarhon üres volt mint a temető, csont, kaponya rothadt test boritá az utczákat, mezőket, a hólt testeken ragadozó madarak károgtak, a csontokon vad állatok rágódtak.

Béla, midőn a vad ellenség elpusztult, visszajött az országba, tépett kebellel, szivszakadva nézett szét a népetlen hazán, fájt szíve és kesergett. Az emberek, kik a sürü erdőben, barlangokban kerestek menedéket, félve, rettegve bujtak elő, egymástól is remegtek, — s mindenkiben gyilkos elleneiket vélték lenni. — Hogy még nagyobb legyen a veszedelem, a megmaradt lakosok közt döghalál ütött ki, mely kegyetlenül pusztitott a tatár fegyver alul menekült magyarok között, a farkasok elszaporodtak, az ártatlan csecsemőket a bölcsőkből ragadozták ki, sáskák sokasága lepte el a mezőt, melyek még a füveket is elemészték. A lakosoknak nem volt mit enniök, — kutya és marha hussal táplálkoztak, a piaczokon elesett ember hust árultak, — borzasztó helyzet, rettenetes állapotra jutott szegény nemzetünk!

Béla király sietett ez iszonyatnak véget vetni, külföldről nagy költségen gabonát, marhát szállittatott, s azt az éhező lakosok közt kiosztatta, a városokat, falukat, templomokat fölépittette, s mindenkép igyekezett az ország veszteségét helyre pótolni.

Árpád volt a hon alapitója; IV. Béla pedig annak helyre állitója. Sok szenvedése, s fáradsága után kevés öröm-napot élt, István fija ki a trónra vágyott gyakran megbúsitá, nyugalmát a halálban 1270-ben föltalálá. V-ik István két évig uralkodott, a szüle háborgatót kiszólitá isten az élők közzül.

Nádorok voltak: Homonnai Drugeth Vilmos, Hédervári Lőrincz.

Sajó.

— Garaytól. —

Mi rém jelek borongnak az éjnek sátrán?
A végitélet napja közelg-e vész-lován?
Egyszerre mintha fátyol boritná az eget,
Nap, és hold elborulnak a Kárpátok felett.

A sűrű, éji fátyol nem éjnek fellege
Azt égre a tatárnak boritja serege,
Mely szép hazánkra hozván rettentő táborát
Mértföldre fölkavarja az ut szálló porát.

Mi az, mi a nagy égen, mint szörnyü résvonal
Hosszan, végig piroslik szikrázó lángival?
Az a tatár-seregnek lángzó szövétneke...
Dult városok, s falvaknak világitó tüze.

És már a tüz világa, s a vész orkán szava
Erdélytől a Tiszáig, s onnét Pestig juta:
Béla köntösére pánczélát ölti fel
S a nemzetet nehéz csatára hivja fel.

És már a támadásra jelt ád a szörnyü kard;
Véres tusára látni, fölkelni a magyart
Mint két üvöltő szélvész, mindkettő iszonyu,
Ront egymás ellenében hős Béla, és Batu.

Vad lárma, és üvöltés jelentik a vihart,
Sűrű nyilfellegekben tüzes villám a kard,
A dárda s pajzs recsegnek, az élet és halál,
Egymást övön ragadva, véres tusában áll.

Kálmán királyi herczeg halálra sebesül,
A hid, hiába védve tatár kézre kerül;
A vadraj elbocsátja Bélának táborát,
Isten karának érzik elsujtott ostorát.

Hiába van csatájok, a meggyőzöttek ők,
Hiába van futások, elérik az üzők,
A köz halottak számát ki számithatja meg?
A tenger fövényében ők a homok-szemek.

Csak Béla, a király fut had nélkül, uttalan,
Királyi lelke törve nincsen, csak sujtva van,
Az alkony végsugára gyászban látja őt,
Hozand-e hajnalával honának jobb jövőt?

IV-ik László.

IV-ik László V-ik Istvánnak fia igen ifju korában ült a trónra. Uralkodása elején a csehekkel szerencsés kimenetelü harczot folytatott.

Eleinte az ország dolgai jól folytak, később a király csak egyedül a mulatságra adta magát, — a kunokkal társalkodott, erkölcstelen, buja életü lőn.

Romlottsága mind a királyra, mind az országra — szerencsétlenséget hozott...

A kunok kik nagyobb részben pogányok voltak, társaikat kik a keresztyén vallást követték, a pogány vallásra visszacsalogatták, a templomokat, kolostorokat elfoglalták, a magyarok jószágait, helységeit dulták, égették. László király szigoruan megbüntette a rendetlenkedőket, melyre a kunok megbosszankodván seregesen kivándoroltak a kun nagy fejedelemhez, ki az Olt vizén tul lakott volt.

Oldamur a kun király hallván a rokonok keserves panaszát, Erdélybe rontott azon szándékkal, hogy a magyarokat egy lábig kifogja irtani, s a magyarok hazáját Kunországgá alakitandja...

László király mihelyt meghallá a közelgő csatazajt, azonnal haragra gyuladva sietett a kunok elé seregeivel, s a Hód tavánál megütközött velök, iszonyu zápor eső volt, a kunok ívei összeáztak ugy, hogy egyetlenegy nyilat sem használhattak, s a magyar buzgány és kopja által sok ezeren elestek, sokan fogságra jutottak. Oldamur a kun király megmaradt vitézeivel a tatárokhoz futott, s azokkal tért vissza ujra megbosszulni a rajta ejtett gyalázatot. A pusztitó had egész Pestig jött, ámde gyorsabb lett futása, mint jövetele.

Midőn az ellenség ki volt üzve, László király ismét régi

élet módjához fogott, a kunokkal evett, ivott, mulatott, az országról egészen megfeledkezett. A törvény, igazság elveszté erejét, a rosz emberek felemelték fejeiket, a rablók elhatalmaztak.

A rablók és a tatárok pusztitásai miatt annyira elszegényedett az ország, hogy igavonó barmok hiányában két kerekü taligáját a magyar földmives maga vonta, melyet elneveztek László szekerének.

Végre a kunok is megutálták László királyt s egy éjjel midőn köztök egy sátorban csendesen aludt, három kun férfiu: Árbocz, Turtul, és Kemencse meggyilkolták 1290-ben.

Kun volt anyja, kunok voltak barátai, azok voltak gyilkosai is.

Holta után Kun Lászlónak nevezték.

IV-ik László alatt nádor volt: Mizse.

„Rosz emléket szerzett Kun László nevének,
Kun társért vetettek véget életének.
A szegény földmives targonczáját huzva,
A súlyos napokra emlékeztet vissza."

Az utólsó Árpád.

Örökös nélkül mult ki IV-ik László király. Idegen országba élt az utólsó Árpád, ki második András István nevü fiának Tomassini Katalintól született fia III-ik András volt. Ez az egyetlen férfi volt még az Árpád házból.

A lelkes honfiak felkeresték az elszegényedett fejedelmi férfiut, s megkoronázták 1291-ben.

Sok bajokkal kellett küzdenie, a trónra vágyók ellenében, egyszerre hárman is nyultak a koronához, mely már Endre fején volt, nevezetesen a pápa kegyencze Martell Károly; a német királyfi Albert; s egy csaló, ki magát Ál-Endrének adta ki.

Harmadik Endre király fegyverre szólitá hiveit, ez idő alatt Zágrábban Horvátország fővárosában Robert Károlyt hivei megkoronázták 1301-ben.

Ez esemény után a király nem sokára meghalt, — olasz

pohárnoka egy napon halat vitt a királynak, melyet egy megmérgezett késsel vágott föl.

Endre nem evett az ételből sohasem addig, mig étek hordozója azt meg nem kóstolá, az olasz azon részét kóstolá meg a halnak, melyhez a kés hegye nem ért.

Más nap teritőn feküdt az utólsó Árpád vele, és benne kihalt az Árpád-ház férfi ága, — mely négyszázadon keresztül dicsőséggel ült a magyar királyi széken.

Nádorok voltak Sopronyi Miklós, Sümeghi Máté.

Emlékeztető vers.

Gyász ravatal készül, a nép gyül, tompa harangszó
Zug, s keseregve hazánk bérczei visszanyögik,
Meghalt Endre király! vele Árpád törzsöke dölt ki
Melynek négy százada látta, csodálta díszét.
Mely rabutált szívvel hinté törvényi malasztit;
A szabados népnek nagyon emelve hírét;
És ellen hadakat tapodó fejedelmi erőben
Büszke hatalma jelét messze időkre füzé,
Elhunyt a hős vér! de miként a bus düledék közt.
Néha tenyész egy bájillatozásu virág;
Nyitva öröm kelyhet az öröm lét harmatit issza;
Mig a fergeteg őt kegyetlen összetöri:
Igy maradott Erzsébet egyedül puszta tetőjén,
Pártos lelkü felek durva csapatja között,
S atyjának vesztén siratá a nemzet ügyeit is,
Mely önnön fiain edzi dühödve vasát.
Igy leve tömlöczczé elődei fény palotája,
Ő maga árva szegény; párthive nincsen azért, —
Óltalmára került idegen bár, ah! de magyar nem!
Nem kele, nem buzgott védeni szent igazát
„Hunnia légy bóldog! s bár nincs maradásom öledben,
Mig piheg e szív csak — csak te utánad eped...
Hív leszek én hozzád, ha te bár elhagyva feledtél:..
Csak te lehess bóldog, szép haza! szenvedek én!“....

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

a vegyes házakbóli királyok alatt

1301-től — 1540-ig.

Idegenek a királyi széken.

Az Árpádház férfi ága III-ik Endrében kihalt, a női ág kibujdosott s távol e hazától a frank Croya családban állitják a női ágat lelhetni meg.

A magyar nép pártokra szakadt, egyik rész a cseh-király fiát Venczelt, a másik Ottó bajor herczeget; a harmadik nápolyi Róbert Károlyt hívta, és koronázta meg királynak.

Venczelt csakhamar megunták a magyarok, s más királyról gondoskodtak, ekkor a cseh király kelletlen fiát a koronával együtt hazavitte, a magyarok azonnal: Ottó bajor herczeget hivták meg a trónra, ki miután Venczeltől a koronát, s egyébb díszjeleket visszanyerte, Magyarhonba sietett. Utja veszedelmes volt, mert Róbert lesbe állitotta embereit hogy őt elfogassa, azonban Ottó szerencsésen megérkezett Fehérvárra hol megkoronáztatott 1305.

Ottó elfoglalván királyi székét első gondja volt népével ösmerkedni, e czélból az országot beutazta, s magát királyi pompában mutogatta, elment Apor László erdelyi fejedelem udvarába is, Apor párt-királynak tekintvén őt, a korona, és díszjelektől megfosztotta, magánál tartóztatta addig: mig a magyarországi királyságról önként le nem mondott.

Ottó szabadságát visszanyervén haza ment Bajorországba, de a királyi czimet hóltig megtartotta.

Ekkor a pápa közbenjárására a rákosi országgyülésen Róbert Károly királylyá kiáltatott, a magyarok örömmel tolultak Mária fiához, s őt vállaikra emelvén, kiálták: éljen a magyarok királya I-ső Károly!

Csák Máté.

Egy hatalmas gazdag ur ellenkezett Károly megkoronáztatásán Venczel hive Trencséni Csák Máté, ki roppant földbirtoku, gazdag főnemes volt. A király már háromszor koronáztatott meg, s a pártok még sem akarták elösmerni....

Az igazi korona Szent István koronája Apor vajda kezében volt, hijába kérték, fenyegették, nem akarta kezéből kiadni, végre az ebből származott sok inséget, nyomort megszánván: kiadta a szent ereklyét.

Károly negyedszer megkoronáztatott. A pártosok hüvelyébe eresztették a kardot, csak Trencséni Csák Máté ellenkezett.

Váraiból előrohanva elfoglalta felső Magyarországot. Omode nádor hat fiai is hozzá pártoltak.

A királyi seregek Rozgony előtt találkoztak. Máté seregével iszonyu harcz fejlődött ki. Csák Máté elvesztette a csatát, serege szétveretett és maga letünt dicsőségének szégyenében meghalt.

Zács Klára.

Volt a királyi udvarban egy szép leány, Zács Bódog főnemesnek öröme, büszkesége, a szelid és erényes Zács Klára.

Egy napon kisirt szemekkel, halavány feldult vonásokkal futott Klára atyja teremébe, zokogva panaszlá el a méltatlanságot, az iszonyu gyalázatot, mely rajta elkövettetett az udvarban.

Az öreg Zács rettentő haragra gyuladva, kiráutá széles kardját hüvelyéből, s mint egy őrült kirohant a szobából.

A királyi család épen ebédnél ült, midőn az ősz ember felszakitá a terem ajtaját s egyenesen a királynő felé rohant, s éles kardjával a vágást feltartóztatni akaró királyné négy ujját lemetszé, a királyt, és a segitségére sietö udvarnokokat megsebesité, még többre is ment volna a dühös ember, de a jelenlevők által leszuratott, s darabokra vagdaltatott.

Ezen cselekedetért Zácsnak egész családja kiirtatott harmadiziglen. Klára lófarkhoz köttetett; távoli rokonok számüzettek.

I. Károly idejében a hamis pénz nagyon elszaporodott, a miért is ő arany és ezüstből ujat veretett. — Ekkor kezdődött a széles garas, mit később máriásnak hivtak.

A törvénykezésben, az ártatlanság megpróbálására, eddig az ideig a birák borzasztó eszközökkel éltek t. i. „ha a perlekedő felek közt nem tudták elitélni melyiknek van igaza? a bevádolt kezébe megtüzesitett vasat adtak, melylyel ha kezét megégette bűnösnek, ha pedig meg nem égette ártatlannak nyilvánittatott.

Károly ezen babonás szokást eltörlötte, a nemesi családoknak nemesi czimereket osztogatott.

I. Károlynak két fia maradt, Lajos és András.

Lajos a legyelektől, András pedig a nápolyaiktól még életében királylyá választatott. Meghalt I-sö Károly 1342. julius 16-án, utána idősb fija Lajos, ki később Nagy Lajosnak nevezteteti, Székesfehérváron megkoronáztatott.

Nádor volt: Homonnai Drugeth Vilmos.

I-sö vagy Nagy Lajos.

A történet azt irja, hogy ritka fénynyel és pompával ment végbe I-sö Lajos király koronázása.

Az alig tizenhat éves ifju, külsőjében oly fenségest mutatott, hogy a ki ő rá nézett, tisztelettel, és bizalommal ragaszkodott hozzá.

Édesen csengő hangja, nyájas beszéde, szép külseje mindenkit megragadott, — és a milyen szép volt arczára, termetére, olyan volt belsőjére, azaz lelkére nézve is.

A zavargó szászok lecsendesitésére maga ment tábora élén, igazságot, törvényt látott rajtok, s nagylelküségének hirére az oláh fejedelem Bessaráb Mihály is meghódolt...

Azután Dalmáthon visszafoglalására indult, de egy borzasztó esemény másfelé vonta figyelmét és tegyverét, mely történet következő volt: Testvére András nápolyi fejedelem

egy napon vadászatot rendezett Aversában, vig vacsora után nyugodni ment a vadász sereg. . . .

András király csendesen aludt ágyában, midőn éjféltájba ösmerős hangok szóliták ki az ébredő királyt, ez semmi vészt nem gyanitva, háló ruháját magára öltvén kilépett a tornáczba. A bérbe fogadott gyilkosok azonnal megragadták, s megfojtották, s hólt testét az ablakon keresztül a palota kertjébe vetették.

Lajos király testvére szomoru halálát megtudván, azonnal sietett az ártatlanul kiontott vért megbosszulni, több bünösöket halállal büntetetett, de Johannát a megölt király feleségét, ki az iszonyu tettnek okozója volt nem találta, mert az már uj férjével Tarentói Lajossal megszökött volt.*)

Isten nem hagyta bosszulatlanul a bűnt, még e földön elvevé érdemlett jutalmát a vétkes nő, — évek mulva Johanna Durazzói Kis Károly által tömlöczre vettetett, és megfojtatott 1382.

E volt Istennek hatodik ostora az ártatlanul kiontott vérért.

Midőn Lajos király nápolyi utjából visszatért, méltó hogy egy nemes tettét megemlitsük:

A Negró vizén kellett volna a királyi seregeknek keresztül menni. Lajos király egy épen ott itató olasz ifjut szólita fel, hogy kisértené meg ha a záportól megáradt folyón keresztül lehetne-e usztatni.**) Az ifju engedelmeskedett, ámde a sebesen rohanó hullámok elragadták a lovast, s a viz alá merült. A király látván a veszélyt, paripáját megsarkantyuzván: utánna ugratott az ifjunak, ő is majd elmerült, de bő köpenyegje fentartá a vizen, összemarkolá a fuldoklónak haját, és szerencsésen kihozta a partra. A parton álló hadsereg bámulva látta királyát nagy lelküségében, emberbaráti szeretetében tündökleni.

Lajos király Negró mellett.

Olasz ifju Negró vizén
Paripákat itatott;
Midőn Lajos táborával,
A folyamhoz ugratott.

---

*) Nagyatyja testvérének unokája volt. P. L.

**) Némely történetirók szerint egy Szeredai Ferencz nevü magyar ifjut.

Jöttek szép, karcsu vitézek,
Pánczélban, és vas ingben,
Mindegyik egy-egy oroszlán,
S kitermett az erőben.

Az olasz ifju elbámult,
A daliás fiukon,
Midőn egy szebbnél szebb vitéz,
Állt előtte ló háton...

Szilaj habokkal vágtatott
A keskeny folyó vize,
Szólt a király az olaszhoz,
Mélyen szemébe nézve.

Jámbor ifju! átusztattál
E sebes folyam vizén?
Próbálkozz meg a habokkal,
Megszolgálom néked én!

Uram! Negró vize sebes
Válaszola az olasz,
De azért én megkisértem,
Bár, vesztemre válnék az.

Szólt és rohant a habokba
A király utána néz,
Szegény ifju mond szorongva,
Alig ha oda nem vész.

Ló, és lovag mindegyik küzd,
Egész teljes erőből,
Jő egy hullám, s kiemeli
A lovagot nyergéből.

Habok között fuldokolva
Segélyt kiált az ifju,
Szólt a király, ki menti meg?
Jutalma lész egy falu.

Szép vitézek, jó leventék?
Királytok parancsa hív!
Ki lész bátor a folyóból,
Ez ifjut kímenteni?

Néma képpel áll a tábor,
Lajos a folyóba ugrat;
Ki látott ily derék királyt,
Ki látott ennél bátrabbat?

Olasz ifju élet s halál
Között uszott a hab felett,
Jő a király megmenti őt,
Kit más már meg nem menthetett.

Elbámultak a táborban
Lajos nagylelküségén,
Éltették a királyt, s vezért,
Ki igy uralgott népén.

Lajos királynak nagy érdeme főleg hogy a hon határait megnagyobbitotta: Horváth, Tót, Dalmátországon kivül Moldva, Havas alföld, Szerbia, Bosnyákország, Galiczia, Lodoméria, Bolgárország, a Tatárság a Fekete tengernél, Lengyelország is őt ösmerte s fejedelmének, és ő ezt a sokféle országot bölcsen kormányozta, a rend, igazság, s a törvény megtartására ügyelt, ösmeretlen ruhába összejárta a népeket, falukat, városokat, iskolákat, törvénytevő házakat, a lakosok állapotát kitanulta, kiösmerte, hol hibát tanált javitott, büntetett; hol rendet, előmenetelt látott jutalmazott.

Bóldog volt alatta az ország, s a lakosok megelégedésben

éltek, — ámde az ő bóldogságából is hiányzott valami; férfi örököst nem hagyott maga után. Meghalt 1382-ben.

Nádorok voltak: Hédervári Kont Miklós, és Gara László.

Mária királynő.

Lajos király halála után idősb leánya Mária, a magyar, Hedvig a lengyel koronát örökölé.

Mária királynő alig tizenhat éves levén, helyette anyja Erzsébet királynő országolt.

A büszke magyarok csakhamar megunták a női kormányzást, növelte az ingerültséget az, hogy nádor-ispánná egy tótszármazásu ember Gara Miklós neveztetett, növelte az is hogy az ifju szép királynő egy cseh herczegnek Zsigmondnak lőn jegyese.

Különösen haragudtak a melléktartományok főurai p. o. Horváthy János, Palizsna János, Kont István, Laczkovics István sat. ezek meghivták Durazzói Károly nápolyi királyt.

Hasztalan hirdették ki az arany bullát, hasztalan eskették meg Máriát Zsigmond herczeggel, a nép zugott, zajgott.

Durazzói Károly megjelent a határon, Erzsébet követet küldött elébe azon kérdéssel: — „vajjon ugy jön-e mint jó barát, avagy mint ellenség?“

Károly udvariasan felelé:

— Én a királynők trónját védelmezni jöttem, mint rokon — — — — —

Azonban a rendek Székesfehérváron ünnepélyesen megkoronázták 1385 ban II-ik Károlyt.... Babonás nép volt még akkor a magyar, s a külső jelekből jövendőlni szeretett.

Baljóslatu jelek mutatkoztak Károly koronáztatása alatt, és után.

Midőn a szentegyházból kijött, a király zászlója a templom küszöben fennakadt, s darabokra hasadt; hideg január közepén nagy zivatar támadt menydörgéssel, villámlással, a föld megrendült, s az épületeket meghasgatta; a királyi palota tetején holló, s fekete varju csapatok kóválygogtak, betördelték

szárnyaikkal az ablakokat, a termekben egymást kergették, tépték, szaggatták.

Mindenki megijedt, s nagy szerencsétlenség előjelének tartotta.

Harminczkilencz nap telt el a koronázás után, midőn egy estve Febr. 6-án 1386-ban Erzsébet királynő magához kéreté a királyt.

Károly megjelent minden tartózkodás nélkül, annyival inkább: mert a vár olasz testőrökkel vala megrakva.

Nyájasan fogadta a két királynő Károlyt, s Erzsébet igy szólott hozzá:

— „Kedves rokonom! Csehországból Zsigmond — vőmtől levelet kaptam, s ezt veled is kivántam közleni, ime itt van olvasd!“

Midőn Károly a levelet figyelemmel olvasá, Gara és Forgách ruhája alul fényes kard csillámlik elő, s azzal oly erővel sujt Forgách a király fejére, hogy kaponyája a szeméig lehasad.

A haldokló király Visegrádra vitetett, hol sebében nem sokára kimult.

E történet Dalmátiában nagy zendülést idézett elő, a Károly pártiak fellázadtak, a kiontott vér bosszut kért. A királynők Gara nádor, és Forgách kiséretében a lázzadás helyére indultak, s Diakovár közelében egy erdőben a Horváthyak által megtámadtattak, Gara, és Forgách megöletett, a királynő fogságba tétetett; Erzsébet pedig leánya szeme láttára megfojtatott 1387.

Zsigmond a Mária férje sietett nejének kiszabaditására, s miután magát királylyá koronáztatta, a pártosok megbüntetéséhez fogott.

Dobor várát elfoglalta, a bünösöket halállal, s kemény fogsággal büntette. Horváthy Jánost a legkegyetlenebb halállal végeztette ki, tüzes harapófogókkal összecsipkedteté, lófarkhoz kötteté, azután testét négy részre vágatván: a város kapuira akasztatá 1391.

Zsigmond kegyetlen, szigoru uralkodó volt, Kont Istvánt harminczegy nemes társával, miután nem akartak

előtte meghajolni, s neki hódolni, a Szent-György téren lefejeztette.

Volt Kontnak egy fegyverhordója Csóka nevü, midőn ura fejét lehullani látta, keserves zokogásban tört ki.

Zsigmond inté: hogy csendesen viselje magát.

— Ne sirj legény! majd magamhoz fogadlak, s hiszem jobb urad leszek mint Kont István volt monda a király.

— Inkább meghalok, mint szolgád legyek!

A szegény fiut szaván marasztották, Zsigmond parancsára ő is fejét veszté.

Azután a törökökkel szállott csatára Zsigmond király, a harcz változó szerencsével folyt, midőn egy termetes török távol az ütközet piaczától szemben állott a királylyal, s viaskodni kezdettek, ezt látva derék kisérője a jó Cseri Balázs, oda ugratott, s egy csapással leszelte a török fejét, s urát éjnek idején a Dunán keresztül vitte, s éhségének lecsilapitására buza kalászokból kimorzsolt buza szemekből rögtönzött vacsorát. Nikápolynál csatát nyertek a magyar seregek, ámde mig Zsigmond künn hadakozott, az ellenpárt felütötte fejét, s midőn haza tért megrohanták palotájában, a nádor parancsára Visegrádon fogságba tették.

Tizennyolcz heti fogság után szabadon bocsáttatott s békével uralkodott 50 esztendeig.

Hosszas uralkodása után több hasznos törvényeket hozott, Budán főiskolát állitott, Belgrádot megerősitette, de mindezt felül multa a kár, mely az országot érte, a pénz szüke miatt Lublót, Podolint, s a 16 szepesi városokat elzálogositotta, Veres oroszország, Móldva, Dalmátország elveszett.

Végóráját közeledni érezvén, leányát Erzsébetet, s vejét Albert herczeget királynak kiáltatván: elaludt életének 70-ik uralkodásának 51-ik évében.

Albert csak két évig uralkodott. Országlása a magyar nemzetnek javára válandott volna, meghalt Neszmélyben 1439.

Nádorok voltak: Széchy Miklós, Pelsőczi Bebek, Palocsai Máté, Gara Miklós, Hédervári Lőrincz.

Ellenség kivül, s belől.

A trónra Albert neje Erzsébet következett, de a magyarok férfit ohajtottak a kormányra, s meghivták a tizenöt éves Ulászlót, a lengyel királyt, hogy Erzsébet kezével fogadja el a magyar koronát.

Ulászló nem vonakodott, azonban mig az egyezkedések folytak, Erzsébetnek László nevü fia született, s a csecsemő azonnal megkoronáztatott. — Ez alatt Ulászló Magyarországra jött, s Fehérváron megkoronáztatott.

Koronázás után megbánták a magyarok hogy Ulászlót királylyá kenték, — polgár-háboru tört ki, egyik része Ulászlónak, másik része Pozsonban tartózkodó Erzsébethnek hódolt.

Erzsébet segitségül cseheket hivott be Giskra vezérlete alatt, kik hosszu időkön keresztül rabolták, pusztitották az országot.

Mig Magyarországot a belháboru emésztette, a határokon török hadak jelentek meg Amurát császár vezérlete alatt.

Volt a magyar seregben egy jeles vitéz, ki alacsony sorsból születve, bátorsága, vitézsége által a nemzetnek dicsősége, fényje vala.

Ez a férfi volt Hunyadi János, a török sereg réme és ostora, őrangyal állott a határszélen bátor csapataival. — Először Belgrádnál majd Erdélyben, itt és amott hatalmasan megveré a törököt, s visszariasztá a kevély kontyosokat.

Ulászló a jeles vitézt temesi gróffá, s belgrádi parancsnokká, később Erdélyi vajdává nevezte. Hunyadi öt hónap alatt harminczezer törököt küldött a másvilágra, számos elfoglalt fegyver, és zászlóval, tizenhárom basával, s négyezer fogolylyal tért meg Budára.

Kemény Simon.

Mezetbég egy napon összegyüjté harczosait s azon parancsot adá ki, hogy a legközelebbi ütközetben mindenütt Hu-

nyadit keressék, nagy kincset igért annak ki őt élve vagy halva kezéhez keriti.

Hogy hogy nem, megtudta ezt Kemény Simon, egy derék magyar nemes ifju, elcserélte Hunyadival paripáját, fegyverét, megtámadta a török csapatokat.

A janicsárok rémitő orditással veték magukat a vélt Hunyadira. Jaj neked! szegény vitéz! most el nem kerülheted a halált.

Kemény Simon mindig elől jár, mindig vív. A törökök körül veszik, mindenki csak őt igyekszik leszurni. Végre a sok sebek miatt lankadni kezd. — Lova összerogyik, s a hős meghal. Eget verő orditással ragadják a hólt testet a többi közzül a kontyos hadfiak, ámde e perczben trombita harsogás hallik, s a valódi Hunyadi megjelenik, az érte feláldozót megszabaditani, — már késő! a török táborban lándzsára szurva győzelmi lárma közt hordozzák a szegény ifju véres fejét körül.

Hunyadi a kedves halottért bosszut állott. Huszezer törököt vágott le. Mezetbég fijával együtt elesett.

A várnai csata.

Ulászló kedvező feltételek alatt tiz évre békét kötött a törökkel, mind a két fejedelem megesküdt a béke fentartására.

Alig mentek el a követek mindenfelől ingerelték a királyt, hogy bontaná föl a békét, a király az esküre hivatkozott. Erre a pápa követe Julián bibornok azt felelte, hogy a pogánynak tett eskü nem lehet szent keresztyén ember előtt.

Ulászló hajlott a buzditó szavakra, s 1444-ben megindità a hadseregét Törökország ellen. Murad szultán Ázsiában hadakozott, kinek még esze ágában sem volt, hogy őt Magyarország felől meg fogják támadni. Nála volt Ulászló béke-levele.

A magyar seregek Várnáig minden akadály nélkül elő haladtak. A bosszura gerjedt szultán visszafordult seregével, s Várna alatt találkozott a magyar hadakkal. Murad hosszu póz-

nára függesztette ki Ulászlónak esküvel pecsételt béke-levelét, — s összecsapott a két tábor.

Hunyadi a hatszorta nagyobb ellenséget megszalasztá, s ekkor a királyi testőrök harczra tüzelék az ifju királyt, ki a török császár sátoráig vonult dicsvágyó lengyeleivel.

A lengyel testőrök elhulltak, a király fejét egy öreg jancsár elcsapván: lándzsára tüzte, s diadallal hordozta körül. Ezt meglátván a magyarok futásnak eredtek, Hunyadi lelkesitő szava nem volt képes a kétségbe esett tábort visszatartani.

Julián bibornok is elesett Hunyadi hazafelé bujdostában Drakuló vajdától elfogatott, és csak komoly fenyegetésekre bocsáttatott el.

E volt a szerencsétlen várnai csata, melyhez hasonlót ez ideig a történelem nem mutathat fel.

Nádor volt: Gara László.

Ulászló.

— Dömény Józseftől. —

Meg van a béke a törökkel kötve,
Rég lobogó tüz hamuval befödve,
Meg van a béke . . . itt az irás róla
Föl sem bomolhat minden üres szóra,
Magyarország királyának
Pecsétje függ róla. . .

Lengyel Ulászló magyarok királya.
Isten előtt, már esküt is tett rája . . .
Isten előtt az óltárnál . .
A szent háromságra. . . .

II.

Egymást éri a sok hirnök,
László udvarában,
Kár volt azt a békét kötni
Mondják a tanácsban . . .

Most lehetne visszanyomni
A törököt végkép, —
A világ ha ugy kivánja
Bontsuk föl a békét. . . .

III.

Várna alatt két sereg ál szemben,
Mind a kettő készen, csatarendben...
Egyik magyar, másik török tábor,
Egyik sem fél, mindegyik oly bátor.

A magyarnak a vezére László
A töröké egy nagy vörös zászló,
A zászlóra egy irás kitüzve,
A vezeti a törököt tüzbe. . .

Összeütnek . . . kard a kardot éri . . .
A török csak a zászlaját nézi . . .
Ott az irás, a pecsét is rajta . . .
Rettenetes a töröknek kardja . . .

IV.

Vége van már a csatának
Áll a vörös zászló . . .
Rajt az irás a pecséttel
Messzire kilátszó. . .

Rajt az irás a pecséttel . . Ulászlónak véres feje
De más is van rajta, Az is ott van rajta.

Hunyadi János.

A török ur volt Európában, növekedő hatalma nagyobb nagyobb tért foglalt el, a görög császárságot leverte, s Konstantinápolyt győzelmesen elfoglalta. Mohamed egy merész férfiu ült a török trónon, ki kevély elbizakodottságában azzal fenyegette a keresztyén világot, hogy „valamint egy hóld van az egen, akként egy félhóld legyen a földön; s valamint az égben egy isten van, ugy a földön is egy urnak kell lenni.“

A pápa szent hadat hirdetett a keresztyénség nevében, s Kapisztrán János keresztes barát, bűnbocsánatot hirdetett mindazoknak, kik a török ellen felfegyverkezni készek.

Németország 42 ezer katonát igért, Magyarország harczra szólitá a nemzeteket, Hunyadi parancsnoksága alá, ő benne vetette reményét mindenki.

A várnai szerencsétlen veszedelem után a nemzet Hunyadi János kezébe adta a kormány-pálczát, kinek első gondja vala a cseh rablókat megzabolázni, s hadakat gyüjteni a készülő török ellen.

Mint minden jeles embernek, ugy Hunyadinak is támadtak irigyei, roszakarói, kik vesztére törekedtek. Legnagyobb ellensége Cillei Ulrik vala, ki az ifju királynak rokona, s meghitt embere volt.

V-ik László mellé Hunyadit rendelte kormányzónak a nemzet, s ezt Cillei gróf nehezen szivelte, s több izben hálót vetett a kormányzó megfogására, de mindannyiszor tetten kapatott. 1453-ban kormányzósága hatodik évében lemondott Hunyadi, s a király hűségét beszterczei grófsággal jutalmaztatá, — fija Lászó horvát-bánná neveztetett. . . Ez alatt Kapisztrán János keresztes-barát prédikálásával hatvanezer keresztest toborzott s vezetett Hunyadihoz.

Ez alatt Mohamed Belgrád alá érkezett százötvenezer emberrel, s háromszáz ágyuval. Hunyadi bevárta hogy a török

támadjon, s ekkor oly erővel csapott le reájuk, — hogy Mohamed oldalán iszonyu sebbel futott, negyvenezer halottat hagyva maga után.

Ekkor történt az, hogy Dugovics Titusz egy dalmát ifju kire a nyugoti bástya fok vala bizva, egy zászlós törököt magával együtt a mélységbe lerántott, hol mindkettő iszonyu halált halt 1458.

A darabokra szakadt török had elszéledt, szétveretett.

Háromszáz ágyu, huszonkét gálya mely élelemmel volt megrakva, a magyarok kezébe került.

Csata végeztével Hunyadi, a dicső hős betegségbe esett ... Kapisztrán emlékezteté hogy halála közel van.

— Érzem, nagyon érzem hogy nem soká leszek már köztetek; én készen vagyok az utra, életemben szemem előtt tartám végső órámat, melyben istenem, mindenható királyom trónja elé kell jutnom. Híven és becsületesen szolgáltam hazámnak, isten parancsa szerint, reménylem: hogy ő szent felsége kegyelmesen magához fogadandja öreg szolgáját, szólt Hunyadi csüggeteg hangon.

A haldoklő hős magához hivatá fiait, Lászlót és Mátyást, s igy szólott hozzájuk:

— „Kedves fijaim! ütött az óra, melyben tőletek meg kell válnom, példát hagytam néktek hogy mikép én éltem, azonkép éljetek ti is. Emlékezzetek nyugvó atyátokra, s becsületét melyet a földi emberek közt bagyand, be ne mocskoljátok rosz cselekedettel, örökségül: az isteni félelmet, a király és honszeretetet hagyom reátok.“ Azután a körüle álló főurakat kérte, hogy szeressék fijait, és a hont.

Nehány pillanat mulva Kapisztrán karjaiban hunyt el a keresztyénségnek legnagyobb embere, hetven éves korában 1456. aug. 11-ik napján.

Hunyadi János.

— Czuczor Gergelytől. —

Ki áll amott a szirtetőn
Hunyad magas falánál,
Körültekint a sík mezőn
As esti fény sugárnál?

Hunyadi ő az ősz vitéz
Hazáját most nem üzi vész,
Várába szált nyugodni.

De hirnök jő, s pihegve szól:
„Uram hatalmad eldőlt,
Hazádon nem kormánykodol,
A pólczra már Ulrik ült,“
‚Ha ugy akarta a király,
Hunyadi akkor félre áll.‘
Mond és marad nyugodtan.

Más hírnök is jő csakhamar:
„Törnek reád, uram, félj,
A főnemesség nyelve mar,
Előlök mint lehet térj.“
Hogy törnek rám, hihetni bár,
Nem ugy mint török, tatár.“
Mond és marad nyugodtan.

„Uram hős vajda véredet
Szomjuzza egy gonosz szív,
S hogy óltsa fényes éltedet,
Vidéki földre kihív.“
‚Rám czélza már nem egy halál
S ha isten hagyja eltalál.“
Mond és marad nyugodtan.

S a mint fenn áll, s a mint lenéz
Nyugalmasan szívében,
Habos lovon fut egy vitéz
Vérlobogó kezében,
S kiált: „édes hazánk oda,
Nyakunkon a török hada,
Siet kivívni Nándort.“

„Pogány jő? hah nem türhetem“
— Mond, és tünik nyugalma —
„Magyarhazán és nemzeten
Nem dul kelet hatalma!“
S aczélt ragad, lovára kap,
Csatáz, vív, izzad éj és nap,
S mig nem győz, nincs nyugalma.

Hunyadi László.

A dicső belgrádi győzelem után László király látni ohajtván: a hires csata helyét, Belgrádba érkezett Czillei gróf kiséretében.

Belgrád várparancsnoka Hunyadi László volt, ki az idegen kiséretet, nem jót gyanitván, kicsukta a kapun.

— Mit keres itt ez a rosz ember idegen zsóldosával gondolá László, s minden találkozást került Czilleivel, mert a minap nagybátyja Szilágyi Mihály a Czillei elfogott levelét küldötte hozzá, mely levélben a szerb fejedelem Brankovicsnak oly két labdát igért Czillei, a milyennel nem labdázott még Szerb fejedelem, — a labda alatt a Hunyadiak fejeit értette.

Czillei meglátogatta Hunyadit, kitől szemrehányásokkal fogadtatott. Czillei tagadott mindent, ekkor Hunyadi a Brankovicshoz küldött levelét mutatta elő.

Erre Czillei kardot rántva László fejéhez vágott, de ez a

csapást arany gyürüjével fentartá. A zajra előrohanó magyar urak Czilleit összevagdalták.

László király bocsánatot igért a gyilkosságért, sőt azt Temesváron esküvel is erősité.

A Hunyadi testvérek elkisérték a királyt Budára, hol azonnal elfogattak.

Hunyadi László a király szeme láttára a Szent-György téren 1457. marczius 16-án minden kihallgatás nélkül lefejeztetett.

Mátyás pedig Podiebrád cseh kormányzóhoz küldetett fogságba.

Egy évvel később meghalt László király azon napon, melyen a Hunyadiaknak bocsánatot esküdött.

Nádor volt: Gara László.

Hunyadi Mátyás király.

Uj év első napján 1458. a magyarok király választásra összegyültek Budára.

Szilágyi Mihály tizenhárom ezer lovas, és hét ezer gyaloggal jelent meg királyválasztásra. Szilágyi a Duna jegén állitotta fel embereit, s pártja nőtt, nevekedett, s csakhamar negyvenezer torok kiáltá:

— „Éljen Mátyás király!“

A hatalmas Gara és Ujlaki, kik mindketten vágytak a trónra, ellenezték Mátyás megkoronáztatását, de a nép az utczákon, tanácsterem előtt Hunyadi Mátyást éltették, végre Gara pártja is engedett, s a 15 éves Hunyadi Mátyás közakarattal királynak választatott, s mellé Szilágyi Mihály a Mátyás nagybátyja kormányzóul rendeltetett addig: mig a király a husz évet betölti.

Mátyás Csehországból nagy pompával hozatott Budára, s nőül vevé Podiebrád leányát Katalint.

Első dolga volt a hazát megtisztitani a rabló csehektől, Rozgonyi Sebestyén, Hédervári László, és Magyar Balázs hadai széthányták a rabló várakat, Giskra

a cseh vezér kénytelen volt a királylyal kibékülni, s a Komoróczi által gyüjtött cseh hadak a Magyar gyalogok közzé soroztattak.

Ezután országgyülést hirdetett, és kijelentette az ország nagyok előtt, hogy ő kormányzó nélkül is tud uralkodni.

Szilágyi parancsolni akart öccsével, a miért hogy lába alattt ne legyen Világos várba záratta az alkalmatlan öreget, honnan szakácsának Lábatlan Gergelynek hűsége által szabadult ki 1459.

Mátyás Tisza-Várkonyon találkozott nagybátyjával.

A jó öreg keblére ölelte a királyt s igy szólott:

— Sajnálom hogy velem ekép bántál, de azért szivemből megbocsátok! — Nem sok idő mulva a király parancsából Szilágyi a török ellen ment, hol elfogatott, és Stámbulban lefejeztetett 1460.

Fridrik császártól a koronát 60,000 darab aranyért az ország kiváltotta, s kedves királyát azzal megkoronázta Székesfehérváron 1464.

Sokat küzdött a törökkel, csehekkel, csatázott a lengyelekkel, győzelmes hadaival Bécset elfoglalta 1485.

Seregének dísze volt az óriás erejü Kinizsi, a szegény molnár legényből lett hadvezér, a bátor Magyar Balázs, a Rozgonyi testvérek, kik megannyi gyöngyöt tüztek a hatalmas király koronájába.

Mátyás nemcsak a fegyvereknek de a tudományoknak is barátja volt, — Budán könyvnyomtató mühelyt állitott.

Jegyzet. (Első Ulászló király idejében találta fel Németországban, Mainz nevü városban Guttenberg János, a betü öntés; betü metszés; betü-szedés dicső mesterségét 1440 ben. Biblia volt az első nyomtatvány. Mátyás király nyomdai művezetője Geréb budai prépost volt).

Könyvtára 50 ezer darab könyvből állott, mind pompás veres bársony kötésben, ha rá ért mindig olvasott, és tanult, — Európának minden nyelvét a törökön, és görögön kivül jól beszélte, a latin nyelvet már gyermekkorában igen jól értette s atyja leveleit a pápához mindig ő irta.

1490. márczius 27-ik napján kinos gyomor fájdalom következtében a korának és nemzetének egyik legjelesb királya meghalt. Épen ötven éves volt. Harminczhárom évig uralkodott népei felett bölcsen, igazságosan.

Nádorok voltak: Ország Mihály, és Zápolya Imre.

Emlékeztető vers.

Ki tette nagygyá, s dicsővé
Egykor a magyar hazát?
Ki tette legfényesebbé
Százada arany korát?
Ki volt az emberiségnek
Forró keblü barátja?
Ki, a nyomott szegénységnek
Pártoló édes atyja?!
Mátyás! amaz igazságos
Nemes tettekben nagyságos!

Ki volt az? ki népeinek
Fölkeresé kunyhóit?
És titokban kikémlelé
Azoknak panaszait!
Ki volt? ki rögtön büntette
Az igaztalanságot,
És napfényre deritette,
A tiszta igazságot,
Mátyás amaz igazságos,
Nemes tettekben nagyságos!

Ki volt kinek hadserege
Rettenthetetlen vala?
És ki a csaták mezején,
Mindenütt első vala?
Ki volt kinek lobogóit
Győzelem koronázta,
És kinek hadi tetteit
A fél világ csodálta?
Mátyás! a nép nagy királya,
Vitézség dicső példánya!

Ki tette legragyogóbbá
Budán a királyi várt?
Ki birt ott ötvenötezer
Darabból álló könyvtárt,
Kinek volt oly szomjas lelke
A tudományok után,
Ki állitott társaságot?
Tudósokból a hazán!
Mátyás! a muzsák kedveltje,
Korának legfénylőbb gyöngye!

Ki hozta be a könyv-sajtót
Először a hazába,
Ki gyujta a szépnek, s jónak
Világot udvarába?
Ki kezdett épittetni egy
Oly roppant nagy tanodát,
Melyben közel negyvenezer
Ifju nyerne oktatást?
Mátyás! ki a nép szívében
Él, — örök emlékezetben! . . .

II. Ulászló.

Mátyás halála után a nemzet, a hős fiát Korvin Jánost óhajtotta királyának, de az uralkodni szerető nagyok Ulászlót választák, s kétszáz ezer fegyveres jelenlétében megkoronázták 1490. szeptember 15-én.

A bóldogságból nyomorba sülyedt a nemzet. — A Mátyás által felállitott rendszabályok gyönyörü intézvények egyenként enyésztek el, csakhamar bele unt hivatalába, henyeség vagy vadászatban tölté idejét, a hivatalnokok eljárásaira, s a törvények szigoru megtartására semmit sem ügyelt. A gazdálkokáshoz nem értett, kincstára annyira elszegényült, hogy a mindennapi élelemben is szükséget látott. — Szorultságában egyik vagy másik fő ur asztalánál ebédelgetett, s jószágokat elzálogosit, a Mátyás által teremtett gyönyörü fekete sereg szélyel oszlott.

Ennek következtében az ország rendei a rákosi gyülésben ünnepélyesen kimondák: hogy magyar királynak idegent többé nem fognak választani. — Egyik rosz, a másik után következett, az urak egymás ellen hadakoztak, mások javait elvették...

Dózsa háboru.

Ulászlő idejében történt a Dózsa vagy paraszt háboru, a felharagitott paraszt nép Dózsa György vezérlete alatt az urakat gyilkolta, falukat, városokat gyujtogatta, s iszonyu kegyetlenségeket követett el. Cs á k i M i k l ó s püspököt hallatlan kegyetlenséggel ölette meg Dózsa, a nemesek közül D ó c z i Györgyöt, R a v a z d i Pétert, és T e l e g d i Istvánt a legpogányabb kinzások közt végeztette ki.

Az irtóztató kegyetlenséget meghallván Zápolya János az erdelyi vajda, 40 ezer jól rendezett sereggel a dobzódó Dózsa Györgyre rohan, s azt elfogja, seregét szélyel riasztja.

Ulászló megbizta Zápolyát hogy büntesse meg tetszése szerint Dózsa Györgyöt.

Zápolya kegyetlen halálnemet gondolt ki, t. i. vasból csináltatott királyi széket, kiralyi pálczát, s koronát, s ezeket megtüzesitette, s Dózsa Györgyöt az izzó királyi székbe ültette, ekkor előhozatta a tüzes koronát, fejébe tétette, a királyi pálczát kezébe adatá, s a sülni kezdőt tüzes harapófogóval csipcsesteté, azután előhozatta társait kiket 15 napig koplaltatott,

s parancsolá hogy egyék meg urok tetemeit. Kilenczen szót fogadtak, a többi megöletett.* E történt 1514-ben.
Nádor volt: Szapolyai István, Geréb Péter, Perényi Imre.

Ulászló meghalt 1516-ban, követte az uralkodásban fia II. Lajos. Születése édes anyjának életébe került, idétlenül jött a világra, több hetekig felvágott állatok meleg belsejébe takartatott, még gyenge testén erősebb bőr képződött. — Hét éves volt midőn megkoronáztatott, tizenegy midőn megházasodott, s husz éves korában már tiszta ősz volt. Bornemisza János és Brandenburgi György gróf gondviselése alatt növekedett.

Szolimán a török császár követeket küldött Budára fegyver-nyugvást kérni, a követek midőn hazafelé mentek volna a nép meggyilkolta s a tatai halas tóba vetette.

Szolimán nem győzte várni a követeket, háromszáz ezer főből álló sereggel Magyarhonba tört.

Lajos király országgyülést hirdetett Budára, hol Tomori Pál kalocsai érsek fővezérré kiáltatván: mindenki fegyverre szólíttatott.

Tolna megyében Mohács alatt gyült öszve a magyar sereg, számra kevés, de válogatott bajnokok.

Szolimán a mohácsi homok dombok alatt megjelent tenger-hadával. A magyarok alig várták az ütközet óráját. A király is megjelent harczi sisakban, fénylő karddal oldalán, baljóslatú, szomoru arczczal.

Augustus 29-ke volt, gyönyörüen hasadt a hajnal, megszólalt a harczra hívó tárogató, s a domb oldalában török lovasok jelentek meg.

Midőn elindult a király sátoráből szakácsa, Gondos Illés azt kérdezte tőle: hol várja urát az ebéddel?

— „Isten tudja hol eszünk ma" felelé a király.**

Nem sokára a halmokon megjelentek a török hadak.

---

*) Lásd Történeti elbeszélések az ifjuság számára I. füzet.
**) Fessler.

Összecsapott a két tábor . . . irtóztató volt a vérontás, Tomory a vezér elesett s vele huszonkét ezer nemes, ötszáz hivatalbeli ur, hét főpap, huszonnyolcz főnemes, kik hoszabb életre valának érdemesek.

A király midőn futtában a Csele patak tulsó partjára akart felvergődni, lova hanyatt bukott, s a királyt a mocsárba temette.

Szolimán győztes csordáival Budára sietett égetve, pusztitva, s miután sok ezreket megöletett, tömérdek zsákmánynyal, számtalan fogolylyal visszatért Törökországba.

Két hónap mulva találták meg a király hólt testét a Cselepatakban, s eltemették őseihez a székesfehérvári sírbóltban.

A többi halottakat egy derék honleány Kanizsai Dorottya Perényi özvegye saját költségén temetteté el.

A mohácsi gyászos csata az 1526-ik év aug. 29-én történt, hol a magyar, dísze, virága s régi dicsősége sírba szállott.*)

Kisfaludi Károly következő versekben emlékezik a gyász napról.

Hős vértől pirosult gyásztér sohajtva köszöntlek
Nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács!
Holló szárnyaival lebegett a zordon enyészet,
S pusztitó erejét rád viharozta dühe.
Tomori büszke vitéz! mért hagytad el érseki széked?
Nem halt volna hazánk dísze, virága, veled!
Hány fiatal szívet, tele sok szép földi reménynyel
Sujta le kegytelen itt, a riadó csata-vész,
Élte kies tavaszán kora sírt hány ifju talála?
Kit nem rég az öröm, lágy öle ringata még.
Disztelen ott fekszik, deli termete összerutitva,
Száguldó paripák vasszegü körmök alatt,
Igy hamvadtak el ők, alacsony moh-lepte gödörbe,
A feledékenység éje boritja nevök.
Hantra dől a pásztor, fütyörészve legelteti nyáját,
És nem tudja kinek, hős pora nyugszik alant,

*) Történeti elbeszélések II-ik füzet.

A csata-síkon mély borulattal ballag az utas,
Elgondolva minő kétes az emberi sors,
Néz, és elkomorul, lesütött szemmel halad ismét,
Felpattant sebeit belseje érzi, maga.
Ott, hol az esti sugár gőzfátyolt nyugtat az éren,
Mintha födözgetné, hogy ne tekintse szemünk,
Ott vergőde Lajos rettentő sorsu királyunk
Sülyedező lova érczhimzetü terhe alatt
Hasztalanul terjeszti kezét, nincs, nincs ki segitse
Bajnoki elhulltak, nincs, ki felóldja szegényt,
Ekként halni, kinos, kegy-alak, néked életed igy tünt
Veszteden a magyar ég napja, sokára leszállt,
Ifju valál, örvényt nem sejtve szörnyen adózál
Szendergő poradat, béke lebegje körül . .
. . . . . .
. . . . . .
És te! virulj gyász tér, a béke malasztos ölében,
Nemzeti nagy létünk, nagy temetője Mohács!

Szapolyai János.

Még füstölögtek a felgyujtott városok üszkei, — még folytak a könyek a honfiak szeméből, midőn uj szerencsétlenség, ujabb veszély fenyegette az országot. Pártokra szakadt a nemzet, egyik rész Szapolyai Jánost, kinél gazdagabb, tekintélyesebb ur nem vala akkor a két magyar hazában, Székesfehérváron megkoronázták.

Báthori István nádor Szapolyainak nyilt ellensége, az ország másik részével Ferdinánd ausztriai herczeget koronázá meg.

Ekkór Szapolyai a török császártól segitséget kért, Laszki nevü lengyel főurat küldvén a nagy urhoz.

Szolimán ilyen forma választ adott:

— Legyen nyugodt János király, én őt megvédendem! Be is jött Szolimán, Budát elfoglalta s János királyt trónjába visszahelyezé, de fölszedte a sok magyar foglyokat, s rabszijra füzve csordaként hajtotta maga előtt, mit János király könyes szemekkel volt kénytelen nézni Budavár ablakából.

Ferdinánd, és János király sokáig ellenkeztek egymással, mig végre megbékéltek Nagyváradon 1538. következő pontokban:

1. Mindegyik nevezze magát magyar királynak.

2. János király halála után a magyar és erdélyországi trón száljon Ferdinánd királyra.

János király feleségül vette Izabellát, Zsigmond lengyel király leányát kitől Zsigmond János nevü fija született 1540.

Halálos ágyán volt már, midőn ezen örömöt megérte.

Végrendeletében Martinuzzi Fráter György nagyváradi püspököt és Petrovics Pétert nevezte fijának gyámjaivá, meghagyván nekiek, hogy Zsigmond Jánosról halála után el ne felejtkezzenek.

Többszöri szélütés következtében viszontagságos életét bevégezte julius 22-én 1540.

Martinuzzi bibornok Szapolyai János király hólt testét Székesfehérváron a királyi sírbóltba temettette.

Ő volt az utólsó magyarszületésü király.

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

az ausztriai házból származott királyok alatt

1540-től — a mai napig.

Ferdinánd uralkodása János halála után.

Szapolyai János király halála után megujult a viszály, mivel a nagyváradi békekötést nem akarták némelyek végrehajtani.

Izabella királynő nem ellenzé ugyan Ferdinánd kivánságát, s kész volt kimenni Budából s átengedni az országot, de Martinuzzi György erősen ellenszegült, melynek következtében a király ostrom alá vétette Budát Rogendorf nevü vezére által 1541-ben.

A szorongattatott királyné a török császárt kérte segitségre, hogy mentse meg kis fia számára az országot. Szolimán elérkezettnek látta az időt hogy a királyné, és fia védelme ürügye alatt Magyarországot hatalma alá hajthatja, azonnal megindult Konstantinápolyból, s csakhamar Buda alatt termett. Akhmet basát Erdélybe küldte, s az erdelyiek azonnal hűséget esküdtek Izabellának, és fiának. Szolimán a táborból felizent a királynénak, hogy küldje le hozzá a kis királyfit, az ő gyámfiát, hadd láthassa, ölelhesse, és csókolhassa védenczét.

Izabella megijedt, de Martinuzzi, Petrovics és Török Báint tanácsolták a királynét, hogy ne ellenkezzék a nagy urral, teljesitse kivánságát, ők majd elkisérik a kis herczeget. Izabellának engednie kellett. János Zsigmondot Szolimán sátorába vitték. — Mig a császár pompás sátorában nyájaskodott a gyermekkel, az alatt a törökök nagy számmal besétáltak a várba tettetvén: mint ha ők a szép várost csak nézegetni akarnák.

Ekkor a jancsárok agája, nehány hírnök kiséretében be-

lovagolt a várba, s kikiáltatta hogy a vár a Szolimáné; a polgárok tegyék le a fegyvert. Ekkor a vár be volt véve. Estve felé Szolimán visszaküldé a gyermeket, de a főurakat magánál tartotta, s azt izente Izabellának. bogy menjen vissza Erdélybe lakni, birja azt Magyarország szomszéd részeivel, Bihar, Szathmár, Zaránd, Szólnok, Mármaros megyékkel, Lippa, és Temesvár vidékével, Buda várát mig János Zsigmond fölnevekedik majd ő fogja oltalmazni.

Martinuzzit, Petrovicsot szabadon bocsátá, de Török Bálintot magával vitte Stambulba, hol a derék magyar öt évi kínos fogság után a héttornyu várban halt meg.

Ferdinánd 80 ezernyi sereget inditott a török ellen 1542., mit meghallván Szolimán, nagy haraggal tért vissza, s tatárjait a szomszéd megyékbe küldte, rabolni, pusztitani, a budai basát Székesfehérvár ellen inditá, — az embertelen basa nemcsak a templom kincseit fosztotta ki, hanem a régi királyok nyugvó helyét is feltörette, a holt testekről leszedette a koronát, királyi pálczát, csak a Zápolya hólt testét nem bántotta, kivétette a sírbóltból, s a város birájának következő szavakkal adta át:

„Viseld gondját hitetlen gyaur,*) ez egy a ti istenetek közzül.“

Ferdinánd miután látta, hogy a törökkel nem bir, fegyverszünetet kötött 5 évig.

Martinuzzi végre oda vitte a dolgot, hogy Izabella, és Ferdinánd közt ily egyezet történt: Izabella Erdélyt, s magyarországi birtokait elhagyja, Siléziában az opávai herczegséget kapja cserében, s mellé százezer aranyat fizetend Ferdinánd.

Izabella alá irta az egyességi levelet, s a koronát, dísz-jeleket átadta a király követeinek ezen szavakkal:

„Ime átadom Magyarhon koronáját Ferdinánd a ti királytok számára, adja isten hogy a ti, és hazátoknak javára szolgáljon.“

*) Igy szólitotta a török a keresztyént.

Ekkor Kasztaldó elfoglalta Erdélyt. Izabella elhagyta honát, s Martinuzzi György visszatért Nagyváradra püspöki székébe.

Martinuzzi György.

Ez a hatalmas püspök szegény szüléktől származott, kiktől korán elszakadva, a főurak udvaraiban szolgált.

Mintegy 20 éves korában Zápolya János király édes anyjához szegődött kályhafütőnek, később beállt a Paulinus szerzetesek közzé, még ekkor olvasni sem tudott, de oly szorgalmasan hozzá fogott a tanuláshoz, hogy nehány év mulva már a latin nyelvben, s egyéb tudományokban tanitóinak tiszteletét kiérdemelte, rövid idő mulva papságot nyert, utóbb Zápolya János tanácsosává, s minden bajaiban kisegitőjévé lett.

Később nagy befolyással volt a hazai ügyekre, s akkor tájban ő teremtette a békét vagy háborut.

Midőn Ferdinánd és Izabella királynő közt az egyezség létre jött, ő visszavonult papi állására, s III-ik Julius pápa megerősitette az esztergomi érsekségre való kineveztetését, s ezuttal bibornoki méltósággal is felruházta.

A bibornokot szemmel tartották a magyar, és erdélyi urak, hogy mikép fogja magát viselni? s nem avatja-e külső dolgokban magát?

Sulyos vádak mentek ő ellene csakhamar hogy a törökkel egyetért, Ferdinánd Kasztaldó nevü vezérét rendelte a főpap hamis czéljainak meggátlására, s ha utjába áll megbüntetésére.

Kasztaldó emberei Martinuzzinál előkelő törököket vettek észre, kikkel a bibornok éjelenkint tanácskozott, s a gyanut teljesen napvilág elé hozta azon esemény, hogy a Lippába megszorult Ulmán basát Kasztaldó ellenére, seregével egyetemben szabadon bocsátotta.

Kasztaldó, és Pallaviczini olasz elhatározák a bibornok megöletését.

1551. december 17-én jókor hajnalban Ferrari Mark Antal egy csomó papirral hóna alatt a bibornok szobájába lépett, mondván: hogy az iratok nagyon sürgetősek, s kéri aláirását.

Martinuzzi bibornok prémes pongyolájában az asztalnál állott, és imádkozott, mit végezvén a papirfelé hajolt hogy azt átnézze, midőn Ferrari elrejtett tőrét a bibornok nyakszirtébe vágta. Az ősz pap izmos tenyerével földre terité a gyilkost és segélyért kiáltott, melyre Pallavicini Sforzia, és Compeggió a szobába rohantak s a hetven éves öreget megölték.

Markada nevü orgyilkos levágta a főpap egyik szőrös fülét, a tett végrehajtásának bizonyitékául.

Hetvenöt napig feküdt temetetlen Martinuzzi hólt teste, mig végre a gyula-fehérvári kanonokok a székesegyházban eltemették.

Sírkövére e latin mondatot vésették:

„Omnibus moriendum est.“ (Mndeneknek meg kell halni.)

Losonczi és Szondi hös halála.

Szolimán császár midőn meghallotta, hogy Erdély Ferdinánd kikály kezébe került, haragra lobbant.

— Ezt el nem türhetem, Izabellának vissza kell jönni Erdélybe szólt a nagy ur, s parancsot adott pasáinak hogy hogy hadra készüljenek.

Ali basa a királyi seregeket megverte, 15 ezer orrot, s 40 zászlót küldött Konstantinápolyba. A győzelmes basa Drégely vára ellen indult hol Szondi György volt a parancsnok. — A kis, pohos török tizezer embert vesztett a drégeli sziklák alatt, a vár falai dülő félben voltak, de Szondi azt felelte hogy a várat utólsó csepp vérig védeni fogja.

Midőn látta hogy már nem tarthatja a roncsolt várat, felgyujtat mindent; s harczra kél a betolakodó janicsárokkal, s mindaddig vív, mig mellén, fején halálos sebet kapva elesik. — Harcz társai mellette hulltak el 1552. jul. 9. (Lásd történeti elbeszéléseim II-ik füzetét.)

Mig ez a szerencsétlen esemény megtörtént, az alatt

Amhád basa erősen lövette Temesvárt, de a védők hatalmasan ellenállottak hős Losonczi István vezérlete alatt, ámde végre a lőpor és golyó elfogyott, s az idegen zsoldosok alkudozásba bocsátkoztak Amháddal, s a török szabad kivonulást biztositott. Losonczi átadta a várat, s midőn a védők kifelé vonulnának, a törökök megtámadták őket. Fegyvert ragadott Losonczi, s a hitszegőkre rohant. Iszonyu sebekkel megrakva élve jutott Amhád kezébe, ki azonnal lefejezteté a hőst, s fejét Konstantinápolyba küldé a nagy urnak. (Lásd mint fent.)

Szondi Drégelben.

— Erdelyi Jánostól. —

Másé már a mező, csak a vár Szondié;
Egy ut van előtte még: — az egekfelé.

Az oroszlánfalvi pap fehér kendőjével,
Integet a várba békesség hírével.

„Márton pap üdvözlégy Drégelnek várában:
Mi hír van ott alant Ali táborában?“

‚Jó Szondi, ha tudnád, mily tenger nép van ott!....
Soha nem birod meg ezt az állapotot.‘

„Jó Márton akármily tenger-nép vagyon ott,
Megkisérti lelkem ezt az állapotot.“

„Oh Szondi: Drégelnek vára füge-fészek,
Lelkedre vesznek itt e drága vitézek!“

„Legyen bár Drégelnek vára füge-fészek
Emberek dolgánál nagyobbakra nézek.“

Késő nekem immár tanácsot javalni,
Elvégezém, hogy én itt fogok meghalni.

Ez két török foglyot mindjárt előhivat,
Reátok bizom e két dalos ifiat.

Vigyétek Alihoz, kérjétek nevében,
Gyakorolja őket harczban, vitézségben.

És legyen temetőm ama szomszéd orom
Hogy Drégelt halva itt láthassam olykoron.“

Szóval e szót mondván Szondi György, csakhamar
Nagy derék ostromot kiállani akar.

S ezzel mind a négyet utjára bocsátja;
Mind a négynek vörös skarlát a ruhája.

Még vörösb a várból fellángoló máglya,
Hol kincseit Szondi a tüzbe dobálja.

S legvörösebb a vér, a mely foly özönnel,
Átvervén lovait kurta hegyes tőrrel...

Egyszer csak a hallik, hogy dörejre, dörej, —
Egyszer csak a látszik, hogy a török közel.

És látszik a dárda hős Szondi kezében,
A mint ki-ki villan füstnek fellegében,

Látszik a bosszus hős, a mint tettre halad,
Majd térden állva vív, törött torony alatt.

Mig fejét a várból leveti egy török,
S Ali táborába feje alá görög. —

Ezután nem látni halottnál egyebet,
Emelje magához isten lelkeiket.

De fölriad a mély hallgatás a völgyön,
Kit illet e végső tisztesség e földön?

Szondi vitézségét török-had tiszteli,
Zászló, irott kopja szól felőle, messzi

Legalább volt neki két dalos apródja,
Legalább lesz onnan Drégelt látni módja.

De a két énekes apród az örök hír
És a szomszéd orom elenyészhetlen sír.

Egervár ostroma.

Temesvár elestével az egész vidék Erdelyig csakhamar meghódittatott, s a törökök szépen bemehettek volna a kis bérczes országba hogy onnan Kasztaldót seregestől kiverjék. Azonban Ali és Amhad jónak látta Egervár kulcsait előbb

zsebre tenni, hogy felső Magyarországban is garázdálkodhassanak.

Dobó István volt Eger várának parancsnoka, Amhad basa megérkezett 180 ezernyi seregével Eger alá, s követet küldött Dobóhoz egy levéllel, melyben a vár feladására hívja fel a hőst. Dobó nem válaszolt a töröknek, hanem a levélhordót tömlöczbe záratta, s készült a basa illő fogadásához.

Bosszusan kezdte el Amhád az ostromot, s a várat kegyetlen tüzzel lövette. Az ágyuk bömböltek, a falak repedeztek, a föld rengett, de a mi kár esett a várfalakon azt éjjel kijavittatta Dobó.

Amhád ujra levelet küldött a várba. Dobó a levelet kétfelé szakitotta, egyik felét a levél-hordóval megétette, másikát pedig a tüzbe vetette.

Hasztalan volt minden kisérlet, Dobó nem hallgatta meg a béke ajánlatokat.

Szakadatlanul folyt az ostrom, a sok veszteség dühre lobbantotta Amhád basát, s hadi tanácsot tartott, melyben elhatározták hogy a várat minden oldalról megrohanják... Ugy is lett. Amhád személyesen vezette a török sereget a falakra, s aranyos buzgányával agybafőbe verte a hátrálókat, — Dobó sebet kap, hű társ elhull hű társ mellett, de az életben levők — kétszeres erővel küzdenek. Elő jőnek a nők, és leányok, dézsával, vederrel, rozsdás fegyverekkel, égő kanóczokkal, a létrákon fekapaszkodó kontyosokat leöntik forró szurokkal, ólommal, mészszel, olajjal, mázsás köveket szórnak az ellen fejeire.

A török-had nem állhatja ki a kegyetlen fördőt, fut a falak alul, s a vezér nem képes rohamra vezetni seregét. Szégyennel és bánattal vonult vissza Amhad Eger alul.

Harmincznyolcz napig tartott Egervár ostroma. Tizenkét ezer nagy golyót halmoztak össze a védők a vár piaczán.

Az egri nők.

— Baróky Istvántól. —

Hajnal-harang cseng tornyában Hangjára a vár védői,
Az egri várnak. Körbe gyülve állnak,

Összegyülnek megeskűdni
Hős Dobó vezérhez;
Isten előtt kimondni azt
A mit a szív érez.
Esküvéshez hajlik a kard, . . .
Esküsznek mindnyájan:

„Élve halva itt maradunk,
Véled ben a várban
Mig csak — egy él, nem jő ide,
Soha föl az Ozmán,
Mig csak egy él, nem leng félhóld
Az egri vár ormán.“

Megesküsznek, — im azonban
Feléje a körnek,
A nők, s lányok fegyverezve, —
Hallgatagon, jőnek,

Körül állják a férfi kört,
Hallgatagon, szépen.
Körül állva a beszédet
Kezdi egy, eképen:

„Mi is küzdünk a hazáért,
Ha küzdeni kell értte,
— Mellükön a honszeretet
Fényes aczél vérte;

Meghalunk mi, ha halni kell,
Nem kell attól félni,
Ha tenni kell a hazáért
A magyar nő férfi,

Meghalunk mi, meghalunk mi,
Veletek esünk el,
Szabadságnak rakunk oltárt,
Elhulló testünkkel,
S az oltárra vérbetűkkel
Az lészen fölirva:
E hely itten szabad hősök
Vérrel szentölt sírja,

— Összenéznek a vitézek
Hallgatagon hosszan,
Nyugszik a kard, hallgat az ajk
De a szív földobban,
Összenéznek . . . büszke szemök
Öröm-könytől fénylik,
Legördül a drága gyöngy a
Barna arczon végig. . . .
Szótlan, némán oda állnak
A nők is a körbe
Szótlan némán leborulnak,
Imához a földre,
Imádkozva, leborulva.
Itt leli a reggel;

— Magyarok erős istene
Légy te e sereggel.

II.

Romhalom már az egri vár
Ugy össze van lőve
Föl a zászlót, ki a kardot,
Vitézim előre!
Vérbe huljon ma a magyar,
Zászlója a porba

Lássam ezt a büszke népet
Végre letiporva“
Vezére szavára riad
S rohan a jancsár had,

„Bevesszük mi, leromboljuk
Ezt a hitvány várat;
Még ma este büszke félhóld
Enyelg fön a széllel
Vagy mi halunk el mindnyájan
Vagy a magyar vész el,“ —

. . . . . .
. . . . . .

Forr a csata, hull a török . . .
A hadi rend tágul
Ujabb erő hasztalan jő
Lelkesülve hátul;
Közel a fal mégis mire,
Tetejére érnek,

Sok jó vitéz, török vitéz
Mahomedhez tér meg!
— Csak elbámul a törökség
Még ilyet nem látott,
A harcz büszke tölgyei közt
Gyenge nő virágot;

Elfeledik hogy ölni kell
Ha magyar nőt látnak
— Hisz angyalok felett nincsen
Joga a halálnak...!
... A fejkötő pártaszalag,
Leng, lobog a szélben,
Gyöngéd karral, fényes karddal
Állnak ők a résen,
Bátran küzdnek, hisz magyarnők
Mind boszúló angyal,
Szemök fénye vetekedik,
A villogó karddal. —
Ki magyar nőhöz jő közel
Annak vége, vége
Meghal örökre nem jutand
Soha föl az égbe!
Testét a kard vágja szélylyel
Lelkét a szem fényje;
Kit magyarnő karja öl meg
Nem jut föl az égbe.
Nő mellett elhalhat a férj,
Jegyes mellett mátka
Még se jönne egy lépést is
Az ellentől hátra!
A haldokló arczát látja,
Hallja sohajtásit
Még is küzd, viv, csatáz folyvást
Egy lépést sem tágit!
A haldokló arczát látja,..
S köny szemébe nem jő,
— Nincs most kedves mátka vagy férj
A haza az első.
. . . . . .
Forr a csata, hull a török
A hadi rend tágul,
De nem jő már ujabb erő
Lelkesülve hátul;
A kik legelől jövének
Már nyugosznak szépen
Halvány arczczal, roncsolt testtel,
Piros, meleg vérben!
Forr a csata, a vég-csata,
A törökség tágit
Futás menti meg a sereg
Végső maradványit
Elsietnek, elvonulnak,
Nagy kudarczot vallva
Nehéz átkot, sulyos átkot
Szórva a magyarra.

* * *

A megmaradt várőrséget
Nézi Dobó végre
— „De kevesen, de kevesen
Maradtatok élve.
Nem szól többet, csak kezet fog
Hosszan némán, vélek,
Azt teszi megfeleltetek
Ti a magyar névnek
Sas szeméből két köny gördül
Le barna arczain!
Örömében azt rebegi:
„Fiaim, leányim.“

III.

Csöndes néma éjben fájdalmas kebellel
A hősök sirjához jőnek Eger női,
Könnyel öntözik meg a barnuló hantot
Könyekből jobban fog majd a virág nőni.
Kardokkal, kopjákkal díszítve áll a sír;
Letérdelnek mellé, könyörögve, sirva,
Azokért könyörögnek, a kik már alusznak,
Hosszú édes álmot, lenn a csendes sirba.

1562-ik évben Szolimánnal békét kötött Ferdinand 8 évre, évenkint 30 ezer arany fizetésére kötelezte magát. A következő esztendőben fiát Maximiliánt megkoronáztatá s meghalt 1564.

Háboruval, viszálkodással volt teljes az ő uralkodása. A reformatio a két testvér hazában hatalmasan elterjedt.

Zrinyi Miklós.

Zápolya János Zsigmond a kevés ideig tartó békét ujra fölzavará az által, hogy Szathmárt Kis Várdát Hadadot Nagy-Bányát elfoglalta. Zápolya ellen Maximilián Svendi Lázárt küldte, ki is Tokajt, Szathmárt, Szerencset elfoglalta János Zsigmondtól. Ekkor Zápolya Szolimanhoz folyamodott segitségért, a török azonnal megindità roppant táborát.

Belgrádnál tisztelgett János Zsigmond a nagy urnál, ki igen nyájasan fogadta Zápolyát, a maga kedves fiának nevezte, megcsókolgatta, s igéretet tett, hogy háromszor olyan nagy urrá teendi minő jelenleg.

Belgrád alól Szigetvár felé inditá hadait Szolimán. Hol várparancsnok a magyar Leonidás Zrinyi Miklós vala, kétezer emberrel, s hatvan ágyúval védve a várat, midőn meglátta a roppant sokaságu török tábort, elhatározá a várat utolsó csepp vérig védeni.

Aug. 7. 1566. Szolimán ostromhoz fogott s az uj várost három oldalon lövette, augustus 9-én az ujváros rohammal bevétetett, s Zrinyi az ó városba vonult. Aug. 18-án gyors-követet küldött Ó-Várra Miksa királyhoz segéd seregeket kért a vár felszabaditására de nem kapott.

Ali-Portuk folytonos tüzelés, s roham által az ó-várost is bevette. Zrinyi a várba szorult.

Uj roham intéztetett a vár ellen. A beteges szultán lovon ülve tüzelte, bátoritotta embereit. A maroknyi hős nép visszaverte a dühös ozmánokat.

Szeptember 5-én napfelkeltével a jancsárok ujra megtámadták a várat, de visszaverettek — másodszor is megpróbál-

ták, — de sikeretlenül, harmadszor is neki rontottak a falaknak hétezer ember veszteséggel vissza kellett vonulniok.

Ezalatt a beteges zultán pompás sátorában meghalt 76 éves korában. A vezérek eltitkolták halálát s ujabb rohamra vezették seregeiket. A külvár felgyujtatott az élés-tárak, pinczék lángba borultak, s a mindtovább harapódzó tűz a puskaporos tárak felé közeledett.

Zrinyi látva, hogy tovább a várat oltalmazni lehetetlen, elhatározta, hogy kiront és meghal inkább, mint kinos rabláncra kerüljön. — Legkönnyebb ruháját vette magára, fekete bársony kócsagtallas kalpagját tette fejébe, száz aranyat tett zsebébe, s kiválasztotta atyja régi kardját.

„Atyámat te vezetted győzelemre, vezess engem halálba“ szólt Zrinyi kihuzván a fényes aczélt a vár udvarra sietett, s igy szólt a bajnokokhoz: — „Kedves bajtársaim! nem az ellen győzött le bennünket, hanem a tűz, és fullasztó füst, mely ellen harczolnunk lehetetlen, köszönöm hűségteket, vitézek voltatok mindnyájan, az esküt megtartottátok.“

Ekkor kinyittatá a várkaput Juranics Lőrinczne parancsolá: hogy vigye elől a zászlót, kilövette ágyuit, s annak füstje között kilép s vitézül harczolva elesik. Társai követik őt a halálban.

Zrinyinek levágták a fejét, s a nagy ur sátora előtt rudra tűzték.

Harminczezer emberbe került ez a győzelem a töröknek.

Zrinyi fejét Budára küldte a török vezér, testét pedig egész pompával temettette el.

A szigeti hős.

— Garaitól. —

Áll Szigetnél vad Szolejman
Kétszázezer vitézzel
Benn a várban Zrinyi Miklós
Nem egészen két ezerrel.

Azt fogadta hogy Szigettel
A magyart földig lerontja
Ez megesküdt, hogy honáért
Hősi vérét cseppig ontja.

És vivák a véres harczot
Reszket föld és ég reája.
A töröknek ágyuzása
Végitélet trombitája.

Föl magyar nép, föl segélyre,
Föl Szigetnek bajnokáért;
Mert utánna vész egész hon
„Föl csatára a hazáért!“

Zug az ágyúk bömbölése —
S intő hangja György elhat,
Győr alatt német kezekben,
Huszezernyi kész magyar had.

Zrinyi eddig is vitéz volt,
Nem ragadjuk el babérit!
Mond a kárvágy, — s veszni hagyja
Zrinyi népét és reményét.

Zrinyi küzd, hős Zrinyi harczol
Hétről-hétre csüggedetlen:
Mint kaszált fű holt-halottan
Vára környékén az ellen.

Zrinyi küzd, hős Zrinyi harczol
Egy-egy hősre tiz helyett vág,
De miként az áradó viz,
Elboritja a pogányság.

S már a város is lerontva
Néptelen sir, rom tanyája.
A kis Almás mely befoly
Viz helyett vért önt reája.

Még a vár áll de az is dult
Benne árnya ház s toronynak,
Mint a puszták délibábja,
Tört képekben összefolynak.

Sürü és nehéz golyóktól
Védbástyái megnyilának,
S kik megörzenék a hősek
Véghetetlen megfogyának!

„Isten és a sors akarja
Hogy meghaljunk a hazáért
Hol van —igy szólt Zrinyi Miklós—
A ki köztünk szebb halált kért.

Fel vitézek a hazáért
Fel vitézek vég tusára!
Ki szabadságért hal annak
Édes a halál pohára!“

Szólt a bajnok ihletéssel, —
S mint egy orkán felzug a had:
„Meghalunk e szent hazáért,
Meghalunk véled, miattad!“

S kardhüvelyt, pánczélt vasinget
Testeikről földre hánynak,
A kaput nyittatni kérik
Vére fagy künn a pogánynak.

Megy előttök Zrinyi Miklós —
Büszke testén mente csillog,
Kócsag kalpag van fejében
Hős karában kardja villog.

Bal kezében mint vitorla,
Lobogója vég csatára, —
S füst gomolyba szál mögötte,
Melly tovább nem védi: vára.

S láng és füstnek gomolyából
Szál az ellen táborára:
A kis Almás hidja felnyög
Hős urának lábnyomára.

Nézd miként ront, nézd miként vi
A dicsőnek kis csapatja,
Mint oroszlán vál ki köztök
Zrinyi Miklós hős alakja.

Szent feláldozás honáért
Van felirva homlokára,
Diadalmi dacz s önérzet
Két szemének fénysugára.

Hosszu nem lehet csatája
Mert az árvíz elsodorja,
Egytől egyig hű vitézit
A sok jancsár elsodorja.

„Hála neked szent hazámnak
Te szabadság Istenének!
Egytől egyig megfeleltek
A szabad magyar nevének.

Szól örömben Zrinyi Miklós
S a golyót mely szün találja
Szent megnyugovással fogadja, —
Ez volt Zrinyi hős halála.

Temetési pompájára
Husz ezer török tetemnek
Halma áll gyász fátyolával
A siralmas győzelemnek.

S hir dicsőség leng a nagyra,
Hős halála pálya-bére;

Szégyen átok a törpére
A ki nem jött védletére.

És a zultán vad Szolejmán,
Miért nem üt tort diadalmán?
Harmadnapja, hogy dicsetlen
Halva fekszik dus divánján.....

Szolimán halála után fia Szelim lőn császárrá kivel Maximilián 8 évre békességet kötött 1568.

János Zsigmond okulva a multakon békére lépett a királylyal azon feltétel mellett, hogy Erdélyt s Magyarhonban Bihar-, Kraszna-, Közép-Szolnok, és Mármaros megyéket birhassa haláláig.

Blandrata György által Erdélybe az unitária vallás elterjedt.

1571-ben Zápolya János Zsigmond meghalt helyébe Bátori István a hazának kitűnő fia választatott erdélyi fejedelemmé.

Maximilián 1576. meghalt, fő érdeme azon bölcsesség, melyel a különböző hitfelekezeteket az egyetértés, rang, béke, s kölcsönös szeretet alapján vezetni tudta.

Ujabb bajok, ujabb nyomorok.

Maximilián fia: Rudolf vette át a kormányzást 1576. Békét kötött a törökkel, de a béke nagyobb nyomort hozott az országra mint a háboru. A szegény földmüves rettegve szántotta földjét, élete veszélyben forgott, mert a török basák mindenfelé zsákmányoltak, égettek, öltek, raboltak pusztitottak.

A szerencsétlen ország védelmére felállottak: Nádasdy Ferencz, Pálffi Miklós, Erdődi Tamás, s a hol pusztító törököt találtak, jól elverték.

Erre az öreg Szinán nagyvezér, kinek roppant kedve volt a hadakozásra a Zultánt rá beszéli hogy bontsa fel a fegyverszünetet hisz a magyarok úgy is megszegték azt, egyre bolnak, verekednek, basáinkat üzik, kergetik.

Amurád 150 ezernyi sereget állitott Magyarhon ellen, melynek vezetését a 80 éves Szinán basa vállalta magára.

A magyarok Hardek nevü tábornok alatt ugy összeverték a kevély török sereget, hogy Szinán basa még a kardját is elvesztette oldaláról futása közben.

Bátori Zsigmond volt ebben az időben erdélyi fejedelem, kit a török basa nagyon megsértett; nevezetesen szolga kutyának nevezte.

Bátori bosszujában Rudolffal szövetkezett, s a Moldva és Havasalföldi vajdák segedelmével megverte Szinán seregét, mely csatában az öreg török vezér nehány fogát elvesztette, s ujra futnia kellett s a vénség miatt erőtelen lévén szüntelen bukdosott lováról.

Az uj Zultán III. Mahumed jött nagy sereggel, ámde, nekie sem kedvezett a szerencse, a midőn a hon belsejében támadt ujabb veszély: nevezetesen Bátori Zsigmond változó eszü s könnyelmü ember levén; hol ezt, hol amazt ohajtotta oldala mellé felhagyott a háboruskodással magányba vonult Rudolf udvarába. Az erdélyi ügyek vezetését egy rosz lelkü olaszra Básta Györgyre bizta, ki aztán szépen gazdálkodott, szörnyü pusztitásai miatt annyira jutott Erdély, hogy az emberek magok vonták az ekét, és a két kerekü talyigát, melyet Básta szekerének hivtak.

Az erdélyiek nem szenvedhetvén Básta kegyetlenségét Báthori Zsigmondhoz folyamodtak, Zsigmond Rudolfnak adta át a fejedelemséget, s Prágába ment lakni, hol is nemsokára nyugtalan életét bevégezte 1602-ik esztendőben. Rudolf ujra Bástára bizta a sokat szenvedett Erdélyt, ki is kegyetlenségével arra kényszeritette az erdélyieket, hogy Rudolf királytól elpártolván: a törökhöz hajoltak, s Székely Mózest tették vajdájokká.

Rudolf a hontól messze lakott, s idejét legnagyobb részben a prágai csillagvizsgáló toronyban töltötte, az országnak felé sem nézett, ekkor a magyarok Bocskay István vezérlete alatt fölkeltek 1604-ik esztendőben.

Ekkor tájban a szabad hajduk nagyon elszaporodtak.

Bocskay felszólította őket hogy álljanak hozzá. A hajduk örömmel siettek zászlója alá, mivel ők is nagy részben reformátusok valának, s a vallás védelmére siettek kardjaikat Bocskaynak felajánlani.

Bocskay Debreczen alatt fogadta a hajdúkat, serege nőttön-nőtt, a szepesi városok Bocskay mellett nyilatkoztak, az erdélyi nemesség kivétel nélkül mellé állott.

Bocskay István, s hajdui.

Kismarjai Bocskay István Báthori Zsigmond alatt nagyváradi várparancsnok Lippai és Németi Balázs főkapitányok vezérlete alatt az egész hajduasággal Diószegnél Kerekinél a királyi hadsereget megverte vezéröket Barbianust futva szalasztotta Tokajba onnan Kassa felé.

A király Básta Györgyöt küldte a lázadók megfenyitésére. Básta Gömör megyében Osgyánnál megverte a bajnok de vakmerő hajdu kapitányt Német Balázst, seregét szétriasztotta, magát elfogta s felnégyeltette. Sziklósnál pedig Drugeth Bálinttal ütközött meg — s ő lett győztes, azonban itt felmondták szolgálatukat katonái, mert nem fizette őket. Básta zugolódó hadával visszavonult Pozsonig.

Bocskay mindenfelé csapatokat küldött s csakhamar meg lőn hóditva az ország felső része s a szerencsi országgyülésben hol a legkitünőbb magyar főurak, s nemesek gyültek össze, — Bocskay István Magyar-, Erdély-, Oláh-, és Morvaország fejedelme s a székelyek grófjául kiáltatott ki. — November 10-én pedig Muhamed nagyvezér Rákosra hivta Bocskayt hol szives üdvözlet után drága ruhát adatott reá aranyos koronát tett fejére, s a nagyur nevében magyar királynak kiáltatta ki. Bocskay, ki, békülni óhajtott Rudolf királylyal levette fejéről a koronát, s kijelentette, hogy mint a hatalmas szultán barátsága jelét, megtartja, de a magyar alkotmány nem engedi, hogy valaki megkoronáztassék: mig a törvényes fejedelem él.

E történtek után béke következett. Bécsben 1606, melynek

fő pontjai ezek: „hogy az ország sérelmei megorvosoltassanak a protestánsok vallásukat szabadon gyakorolhassák, s Bocskay Erdély fejedelme legyen. Ugyan ez évben a törökkel is megkészült a béke Zsitva folyam torkolatánál.

Bocskay hüséges hajduit hüséges szolgálataiknak érdeméül vagy jutalmául Szabolcs megyében fekvő jószágaival u. m. Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Hadház, Dorog, és Vámos-Pércs helységekkel megajándékozta, s belviszonyaikat ugy rendezte, hogy egy fő kapitány alatt nemesi jogokkal éljenek kiváltságaik megerősitését a következendő országgyülésre halasztván.

Bocskay a kettős békekötésnek nem soká örvendett télelő 29-én meghalt 1606-ban 50 éves korában.

Kátay nevü tanácsosát gyanu alá vették, hogy ő mérgezte volna meg a fejedelmet.

A hajduk Kátayt — mihelyt Bocskayból a lélek kiment — szétvagdalták.

Rudolf az országot nem birhatta sokáig, mert arról lemondani kényszerült, s testvére II. Mátyás koronáztatott meg 1608-ban.

Nádorok voltak: Istvánffy Miklós, Draskovics György, Kutassi János, Pete Márton, Forgách Ferencz.

Harmincz éves háboru.

Mátyás rövid ideig tartó uralkodása békében folyt le. Ez időben Bátori Gábor volt Erdély fejedelme egy kegyetlen zsarnok ember kit az erdélyiek megunván és megutálván: Nagy-Váradon Szilassy, és Nádasdy nevü nemes emberek által meggyilkoltattak 1613-ban, utánna Bethlen Gábor egy minden tekintetben jeles ember lépett Erdély kormányszékébe.

Csehország felzendült. A protestánsoktól két templom elvétetett. A megsértett felek bosszujokban a császári tanácsurak közzül nehányat a prágai vár ablakából mintegy 80 lábnyi mélységbe kihajigáltak. A leröpitett tanácsurak jól jártak mert az ablak alatt volt egy magas fa s azalatt nagy szemét domb,

igy az ablakból a fa lombjai közzé, innen a szemétdomb tetejére minden nagyobb sérülés nélkül potyogtak le.

Ebből vérengző harmincz éves háboru támadt, mely egész Németországot kegyetlenül pusztitotta. II. Mátyás meghalt 1619. Utánna II. Ferdinand lett a király.

A Csehek a Morva-, és ausztriai protestans rendekkel szövetkezvén gróf Hura Mátyás vezérlete alatt Ausztriára törtek, s a császári palotát fenyegették. Az uralkodó imába mélyedve veté magát térdeire s kérte a mennyei atyát, hogy segitse meg. Imája meg lőn hallgatva Dampierre táborából erős lovascsapat uszott át a Dunán s az egyetemi ifjak, lelkes polgárok segedelmével a fejedelmi lak ostromlóit szélylyel üzte.

1620-ban Magyarhonban is kiütött a vallásbeli villongás, s az a róm. catholicusok a protestansok részéről a legmagasb fokra hágott — példa erre a csepreghi mészárlás t. i. „Fagyos télben Preyer nevü vezér, cseh-, horvát-, és német csapatokból álló táborát a védtelen városra bocsátotta az egyházakat oskolákat, paplakokat lerontotta, a tanitókat, papokat példátlan kegyetlenséggel felkonczoltatta, s mintegy 1200 evangélikust lemészároltatott.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Ferdinandnak igéretet tett, hogy ő a csehországi háboru legyőzésére segédkezeket nyujtand: ha a király Tokajt s hozzá tartozó uradalmat neki adja. Ferdinand nem fogadta el a protestans vallásu fejedelem ajánlatát.

Az egybehivott országgyűlés eredménytelenül feloszlott aug. 13. 1620.

Bethlen seregét, mely nagyobbrészt hajdukból állott Rákóczi György vezérlete alatt Kassa bevételére küldötte. Kassa meghódolt s Bethlen egész seregével nagy pompával bevonult a városba. Itt országgyűlést hirdetett — s azután Pozson ellen indult, s azt könnyü ellenállás után bevette a koronát, s diszjeleket magával elvitte.

Bethlen Gábor Pozsonba országgyülést hirdetett, s itt a protestans rendek királylyá kiálták, de az személyes fejedelem nem fogadta el.

Udvari lelkésze Alvinczi Péter nagyon erőltette a koronázást mire igy szólt Bethlen:

— „A te agyvelőd kifáradt atyám, de hát ugyan mond meg nekem ki fogna engem megkoronázni?

— Készen állok parancsodra!

Bethlen felkaczagott s szólt:

— Az esztergomi érseket illeti a király koronázás, te pedig még nem vagy esztergomi érsek.

— Király! nevezz esztergomi érseknek, s az akadály el van háritva.

— Püspököket nevezni ki, felelé Bethlen koronás fejedelemnek van joga, én pedig nem vagyok az, — és te „suszter maradj a kaptafánál.“

Ferdinánd Csehországot legyőzén: békét kötött Bethlenlennel is Nikolsburgban 1622. következő feltételek alatt:

1. A magyarhoni protestánsok a békekötés erejénél fogva vallásukat szabadon gyakorolhassák.

2. Bethlen Gábor Magyarországban: Beregh-, Zemplén-, Ugocsa-, Szathmár-, Borsod-, és Szabolcsmegyéket birhatja haláláig.

3. Opeln és Ratibor herczegségeket, birodalmi herczegi czimmel kapja, s azonfelől 50,000 forint évi fizetést.

Magyarországban a villongás megszünt, de annál nagyobb tüzzel pusztitott a vallásháboru Németországban. A protestansok mellett harczolt a Svédek királya a hős Gusztáv Adolf.

II-ik Ferdinánd nem érhette el a háboru végét, meghalt 1637-ben.

III-ik Ferdinánd sok baj és gondok közt vette át az uralkodást édes atyjától.

Németországban a vallásháboru a svédekkel még mindegyre tartott, e közben Bethlen Gábor mellvizi betegségben esett, s nem gyógyult meg többé. Rákóczy György választatott erdélyi fejedelemmé.

Ujra kitört a vallásháboru Magyarhonban. A protestánsok védelmére kiállott Rákóczy György s Magyarország felső részét, a bánya városokat elfoglalta.

Ferdinánd békével kinálta meg Rákóczit, a fejedelem elfogadta azt, s visszavonult Erdélybe.

A béke megköttetett Linzben 1645. A protestánsoknak 90 templom adatott vissza, és szabad vallásgyakorlat engedtetett. A törökökkel meghoszabbitá a fegyverszünetet.

Ez időben történt hogy a Murányi várat, melyet Rima-Szécsy Mária egy hős nő védelmezett, Esztoráz Miklós és Wesselényi Ferencz híres vitéz meghóditott, s az ostrom után nőül vette Vesselényi a hős Szécsy Máriát, Ferdinánd király pedig a murányi várat minden jószágaival a vitéz Vesselényinek ajándékozta.

A szelid lelkü, korának legeszélyesb, legtanultabb, s legfeddhetetlenebb fejedelme, ki a legszebb keresztyéni s fejedelmi erényeiről, vallásos buzgóságáról, mérséklettsége, bölcs engedékenysége által a harmincz éven át pusztitott háborut megszüntette, az 1657-ik év tavaszán jobb életre szenderült.

Nádorok voltak: Mátyás alatt gr. Illésházy István, gr. Thurzó György, és gr. Forgách Simon. II. Ferdinánd alatt: Thurzó, és gr. Esztoráz Miklós. III. Ferdinánd alatt pedig: Esztoráz Miklós, Erdődi Pál, és Nádasdi, Murányi, Vesselényi Ferencz grófok.

Nehéz idők, borus napok.

III-ik Ferdinánd fia IV-ik Ferdinánd 8 évig uralkodott, utána testvére a papságra szánt I. Leopold koronáztatott meg. Az 1662-ik évben Pozsonyban országgyülés tartatott, melyben készületek tétettek a törökökkeli háborura, s kivánták a rendek, hogy a német katonák vitessenek ki az országból, s a nemesi fölkelésben a megyék kapitányaivá az alispán választassék, külön zászlaja legyen, s a magyar hadak a nádor vezérlete alatt legyenek.

1664. Montecuculi a magyar sereggel egyesülve a török hadat tönkre tevé, 12,500 halott, ezek közt harmincz basa feküdt a csatatéren.

Leopold 20 évi békére lépett a törökkel.

A magyar főrendek Bécsbe gyülekeztek tanácskozmányra, hol roszalták a király tettét, a törökkeli békét nem látták jónak az országra nézve, majd a trencséni fördőkben, a beszterczei tör vényszékeken tanácskoztak a hon állapotáról, s a többségnek véleménye az volt, hogy Leopold uralmának vessenek véget.

Ebben az időben Apafi Mihály volt az erdélyi fejedelem, egy tehetetlen iszákos öreg ember, — kit nejének Bornemisza Annának rokona Teleki Mihály tanács ur vezetett. Apafi egyetértett a magyar urakkal, s török segitséggel biztatta őket.

A pártütés fejei voltak: Wesselényi Ferencz, Nádasdi Ferencz, I. Rákóczi Ferencz, Zrinyi Péter, Frangepán Ferencz.

Panagioti nevü görög elárulta az összeesküvést, s az urak mielőtt sejthették volna hogy tervök elárultatott, elfogattak, s Zrinyi és Frangepán Bécs-Ujhelyben, Nádasdi Bécsben lefejeztettek, Vesselényi kikerülte, mert ő előbb meghalt.

Leopold tanácsosaival elhatározta, hogy Magyarországot Ausztriába beolvasztja, e czélból a magyar sereg eloszlattatott, harminczezer német katona küldetett az országba, a nádori szék eltöröltetett, királyi helytartóvá Ambringen német herczeg neveztetett ki. — Adó vettetett a föld népére, a kik elégületleneknek mutatták magukat, Kob Ferencz és Karaffa Antal által valóságos hajtó-vadászatot tartottak ellenök, az elfogottakat nyársaltatták, kerékbe törték sat.

A protestánsok üldöztettek, templomaik, iskoláik elszedettek, papjaik, tanitóik gálya-rabságra hurczoltattak.

Az üldözettek közül sokan a törökhöz futottak, s végre fegyvert ragadtak Tököli Imre vezérlete alatt, ezeket az elégületleneket nevezték kuruczoknak.

A kuruczok hadai győzelmesen haladtak előre, s a bányavárosokat elfoglalták.

I. Leopold országgyülést hirdetett, és tartott Sopronban 1681-ben. Az alkotmányt visszaállitá, nádort választott; a protestánsok panaszain könnyitett, s kegyelmet igért azoknak, kik a fegyvert leteszik. Ekkor sokan odahagyták Tökölit, ki azután a török császárnál keresett ótalmat.

A török császár Kara Mustafa nevü fővezérét 300 ezer emberrel Bécs alá küldte, de a lengyelek királya Szobieszky János és Károly lothringi herczeg a nagyvezér seregét összetörték. Kara Mustafa 87 ezer ember veszteséggel futott. A török császár iszonyu haragjában a nagyvezért megzsinóroztatta.

Ettőlfogva a török szerencse csillaga letünő félben vala Magyarországban.

Budavár visszavétele.

Százötven év óta török járom alatt nyögött ős Buda. Az 1686-ik évben a szenvedő hon egén föltünt a szabadulás csillagzata.

Károly herczeg a harczok bajnoka kezébe fogta a zászlót, s csakhamar 90 ezernyi sereg gyült össze a budai vár felszabaditására, a magyar seregen kivül 8 ezer bajor, 3 ezer frank, 6 ezer sváb, 5 ezer szász katona küzdött Abdurraman, röviden Abdi basa 16 ezer próbált vitéze ellen.

A vezérek közt volt Miksa bajor fejedelem, Lajos a bádeni herczeg, több spanyol grand, franczia marquis, angol lord olasz gróf, és német herczeg.

A magyar ostromló had vezére a nádor Eszterházy Pál vala...

Az ostrom három oldalról kezdetett. A Gellért hegyen állott a bajor, a bécsi kapu irányában maga Károly herczeg, a német birodalmi had a vizi-városban. Csepel-szigetén álltak a könnyü magyar lovasok, melynek Batthiány Ádám volt a parancsnoka, ki a pasa 100 nőből álló háremét az első napokban elfogta.

Az alsó vár rohammal bevétetett, a törökök a felső várba vonultak. A faltörés megkezdetett egy franciskanus barát Gábor saját találmányu tüzes golyókat lövöldözött a várba, melylyek közül egy a fellegvárba szállt, ott a bóltozatot áttörte, s a lőpor-tárba hatván, azt a légbe röpitette. Ez oly hatalmas rázz-

kódást okozott, hogy a Duna kicsapott partjain, s a föld bástyán 60 lépésnyi rés nyilt.

Károly herczeg fölszólitotta Abdi basát, hogy adja fel a várat.

Abdi basa száz keresztyén fejet függesztett egy fa ágaira, s nagy kevélyen arra mutatott.

E közben az ostromló sereg nőtt, mint áradat, — a török felszabaditó sereg is megérkezett, de ezek, minden ponton hősiesen visszaverettek. . .

Szulejman a nagy vezér nyilt csatát kezdett, de itt is megveretvén munkátlanul nézte, mikép készülődnek a király seregei a vár ellen, — az ágyuk folyvást dörögtek, minden oda mutatott, hogy a török uralom végórája ütött.

Esti hat órakor kezdetett meg az általános roham, minden lépést nagy áldozattal lehetett megnyerni, az ozmanok kétségbeesésig küzdöttek. A németek társaik hólt teste fölött diadalmasan haladtak előre, Petneházi a magyarokkal elől, kik látják borzadva kiáltják:

— „Ez dühös oroszlán, nem hadakozó ember.“

A törökök későn tüzték ki a fehér lobogót, s könyörögtek kegyelemért, nem hallotta azt senki a harczolók vad zajában, s a győzők ujjongásai közt.

Abdi basa sebekkel rakva földre terül s vele hull az őrség java.

A nagyvezér egy távoleső hegy oromról nézve a szörnyü csatát, és a dicső győzedelmet, s mely perczben Buda vár ormairól a félhóldat letünni látá, szomoruan tért táborába, s indulót parancsolt.

A beállott éj csöndét a győzők diadal-zaja, s a haldoklók halál-hörgése zavará, s az égből harmat cseppek hullának, mint engesztelő áldozat könyüi, a sokat szenvedett haza földjére, — s másnap a ragyogó nap a 145 éven keresztül büszkén csillogó félhóld helyett a keresztyénség dicső jelvényeit fölszte sugáraival.

A Mária egyházban hála áldozatra sietett a vezéri kar,

pater Avianó Mark nyujtotta azt a mindenható zsámolya elé...

Budavár visszavétele után majd az egész országból kiüzettek a törökök. Mohácsnál hol 16 év előtt a magyar nemzet virága elhullott most 20 ezer török feküdt halva, 80 ágyu, s az egész török tábor mintegy öt millió értékü vagyon, esett a győzők kezébe.

Az ezer hatszáz nyolczvanhatodiki hongyülés.

Karaffa eperjesi vérbiró iszonyu kegyetlenkedéseit, szomorodott szívvel panaszlák Lipót király előtt az egybegyült honatyák, s a király ünnepélyesen igéretet tőn, hogy a mit az ország békéjének, jólétének fentartásaért szükségesnek lát, azt végbez fogja vinni, s azoknak kik ő ellene szóval, vagy tettel vétkeztek, az egy Tökölyt kivéve, bűnbocsánatot enged, s egyszersmind felszólitá a rendeket, hogy fia József főherczeg megkoronáztatására a szükséges lépéseket tegyék meg.

Harmadnap mulva az öröködést a nemzetgyülés Draskovics országbiró kivételével elfogadta, mire a király haraggal szólt:

„Te vagy egyedül, ki fiamat örökös királynak elfogadni nem akarod?“

Draskovics elnémult ... s másnap szélhüdésben meghalt.

I. József mint első örökös magyar király megkoronáztatott, II. Endre arany bullája megsemmisittetett, s a felséges ausztriai ház férfi ágának, örökös joggal átadatott a magyar korona oly hozzáadással: hogy mindig az első fimagzat legyen az uralkodó.

Nádor volt: Eszterházi Pál, ki időközben herczegi czimet nyert.

Apafi Mihály erdélyi fejedelem.

Jámbor szelid erkölcsü ember volt Apafi Mihály, ki kedve ellen Ali basa által ültetett a fejedelmi székbe. 1661-ben.

A tudományt, s tudós embereket szerette, s ezeknek társaságában sokat foglalkozott a csillagászattal. A debreczeni főiskolának 5 ezer mázsa kősót adott évenként.

Leopold császár Buda alatt a törökön győzedelmeskedvén: Apafi, Teleki Mihály tanács ur akaratjából, Leopold mellé állott, s ezen szövetség erejénél fogva Károly lotharingi herczeg Erdélybe ment, s a várakba német őrséget rendelt.

Teleki birodalmi grófságot nyert, s az erdélyi hadak fővezérévé neveztetett.

Apafi Mihály 1689-ben meghalván: a fejedelmi széket ideiglenesen elfoglalta fia II-ik Apafi Mihály, midőn Tököli Imre számos törökkel és tatárral Erdélybe rontott hogy azt visszafoglalja.

Tököli győzött, Heisler és Dória német vezérek elfogattak, Teleki Mihály a csatában elesett, s Tököli erdélyi fejedelemmé választatott 1690, de nem sokáig örvendhetett uj hivatalának, mert a bádeni herczeg őt onnan kikergette, s Leopold elfoglalván Erdélyt, a kormányzást kezéhez vette, polgári, s vallási szabadságait királyi diplomájában megerősitette.

A török udvarnak sehogysem tetszett ez a dolog, feles számu hadakkal ujra megindità Tökölit Erdély visszafoglalására, a hires Eugen herczeg vezette a király seregeit, s Zentánál rettenetesen megverte Tököli seregeit, 20 ezer török feküdt a csatatéren, tizezer a Tisza hullámiba fult, 100 ágyu 60 zászló, s 3 millió forint zsákmány jutott a győző kezébe.

A zentai győzelem után mind Tököli, mind a török hatalmának vége lett Magyarországban.

II-ik Rákóczi Ferencz.

A törökökkel Karloviczon béke köttetett 1699-ben. A békekötésre egy magyar főur sem hivatott meg, s lassanként gyuladni kezdett az uj háboru tüze. A fölkelt magyarok vezére II. Rákóczi Ferencz volt. Leopold minden igyekezetével sem tudta a zavargókat lecsendesiteni, meghalt 1705-ben. Halála előtt kérte fiát hogy az elégületlen magyarokkal béküljön meg.

Első József szeretetreméltó király igyekezett atyja végrendeletét teljesiteni, s bár Rákóczi kész volt a békeséget elfogadni, de szövetséget és olyan dolgokat kivántak, melyeket a királynak lehetetlen volt teljesiteni.

Rákóczi Sáros-Patakon elfogatott, és Német-Ujhelybe vitetett, de onnan Lehman nevü kapitány jó summa pénzért megszöktette.

Rákóczi kiszabadulván, Károlyi Bercsényi s más főurakkal nagyszámu sereget gyüjtött. József a béke olaj-ágával kinálta a zendülőket, s kegyelmet igért a megtérőknek. Sokan odahagyták Rákóczit, s midőn Trencsinnél Heiszler, és Pálfi János vezérek által serege szétveretett, a Rákóczi szerencsecsillaga örökre letünt.

A király most is békével és szeretettel kinálta meg Rákóczit és társait, de ő inkább búcsut vett honától, s Lengyel, majd Törökországba bujdosott, Rodostó nevü városban telepedett meg, hol 60 éves korában meghalt 1735. april 3-án.

Bujdosó társai voltak: Mikes Kelemen, Bercsényi Zsibrik Miklós, Kajdocsi Ferencz, Kovács György, gr. Csáki Antal, gr. Forgách, báró Zay, Pápai, Máriássy, sat. kik az idegen földben, távol hazájuktól alusszák örök álmaikat...

Boru után derü.

A kedves hon felett borongó fellegek szakadozni kezdettek, a szomoru napok után egy jobb idő koránya hasadt a nemzet egén.

III. Károly az elhunyt József testvére ült a trónra, ki országlását a szathmári békekötéssel kezdte meg az ország szabadságainak, s törvényes jogainak megerősitésével.

Ütött a török utólsó órája, Magyarhonban a temesiek szenvedték még vad uralmát, bekövetkezett az ő jobb napjaik is.

A békét a török bontá föl az által, hogy a velenczések ellen hadat inditott. A velenczeiek pedig III-ik Károlynak szövetségesei lévén: a magyar király kardot rántott annak védel-

mére. Ali basa 20 ezer emberrel rohant Magyarországba, eltiprani, legyőzni, s rabigába hajtani a hős nemzetet, ámde a sors könyvében másképen lőn megirva, élt még Eugén, s annak méltó társa Pálfi János; a pétervaradi csatában összetöretett az ozman hadsereg, s békét kóldulni lett kénytelen. Paszszaroviczon Szerbországban köttetett meg a béke 24 évre 1718-ban. A béke pontjainál fogva III-ik Károly a temesi bánságot, Belgrádot, Szerbia, Bosnia és Oláhország egyrészét birodalmához csatolta.

Ez időtől fogva nem háborgatta a magyart a vad török csorda.

Pragmatica sanctio.

(Törvényes trónöröksödés.)

E nagy szerencse után Pozsonba országgyülést hirdetett III. Károly, miközben súlyos gondok aggaszták utódai iránt, mivel egyetlen fia Leopold herczeg hirtelen meghalt, s ohajtotta volna a magyar korona örökösödési jogát nemzetsége leányágának is biztositani.

E czélból következő szabályokat állapitott meg az államtanácsban:

1. Az örökös tartományok több fejedelmek közt soha fel ne osztassanak.

2. Az örökösödés mindig az öregebbet illesse.

3. Ha a férfiág kihalna, az örökösödésijog a leányágra szálljon.

Ezen pontokból áll a pragmatica sanctio, vagy törvényes trónöröködés, melyet az egybegyült rendek az 1728-iki országgyülésen egyhangulag elfogadtak oly feltétel mellett, hogy a király mindig katholikus vallásu legyen, koronáztatásánál az ország javai és szabadságainak biztositékául felavatási oklevelet adjon, s esküt mondjon, kihalván pedig a leányág is, a királyválaszási-jog az országra visszaszálljon sat.

III. Károly uralkodása nevezetes arról: hogy az országos dolgok folytatása végett Helytartó tanácsot állitott, a királyi

táblát ujból alkotá, Debreczenben, Eperjesen, Kőszegen, s Nagyszombatban

III. Károly az 1740-ik évben meghalt. Ő volt az utólsó férfiu a habsburgi házból.

Mária Terézia.

III. Károly királynak fiu gyermeke nem levén, a pragmatica sanctio, vagy törvényes trónörökösödési jog szerint idősb leánya Mária Terézia koronáztatott meg.

Alig vette át atyja birodalmát, mindenfelől feltámadtak ellene, nevezetesen: II. Frigyes porosz király nehány herczegséget, melyet hajdan ősei birtak volt, szándékozék Máriától visszavenni. A bajor, szász, spanyol, mint az ausztriai házhoz rokonok, szerették volna széllyeldarabolni Mária országát. A szárd király is szeretett volna belőle egy darabot. A franczia pedig régi ellenszenvből minden áron ártani kivánt a királynőnek.

Ennyi ellenség egyszerre! kik csakhamar hozzá is láttak a gazdálkodáshoz, a porosz király Silézia nagyrészét elfoglalta, a bajor Linz városáig nyomult, Csehországban a franczia és szász hadak hatalmaskodtak.

Mária Terézia magára volt hagyattatva — egyedül hű magyarjaiban veté bizalmát, s országgyülést hirdetett Pozsonba 1741-ben.

Gyászba öltözve, fekete szőnyeggel bevont trónon fogadta a királyné az országnak egyházi, és világi rendeit, kik számra mintegy hetedfél százan lehettek. A királyi kanczellár gr. Batthiányi Lajos előadá az okokat, melyeknélfogva e szokatlan időben hivattak össze a honatyák, érzékeny szavakban rajzolá a nagy veszélyt, mely a trónt, s vele az országot fenyegeti.

Azután felállott királyi székéről az ifju királyné, karján a kis József főherczeggel, s igy szólott:

— „Ügyünket minden részről veszélyek környezik, ve-

szélyben van ezen ország koronája, veszélyben van saját személyünk, s kedves gyermekeink. S elhagyatva mindenkitől, a magyaroknak hires fegyveréhez, ősi vitézségéhez, hűségéhez folyamodunk, hűségökre bizzuk magunkat. Ime óltalmatok alá adom magamat, reménylem hogy segedelmeteket tőlünk megvonni nem fogjátok."

A honatyák szemeiben könyek ragyogtak, majd a lelkesedés lángja futotta át tagjaikat, mint mikor a tenger fölháborog, s felordit vad fájdalmában, akkép gyulasztá fel a lelkesedés lángja a rendek arczait, valamennyi kard kiröppent hüvelyéből, s minden száj egyszerre kiáltá: „Vitam et sanguinem pro domini, et regina, pro corona, et patria nostra."

(„Életünket, és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért, és hazánkért!")

Mária a nagy veszedelemből, mely körülvette, szerencsésen megszabadult, Silézia kivételével birodalmát megtartotta, s azon dicsőséget nyerte, hogy Európa fejedelmei tisztelettel hajoltak meg előtte. A magyar nemzet kétszeresen örült, hogy királynéjok iránt az idegen uralkodók becsülését megnyerhette.

Mária Terézia uralkodása nevezetes Magyarhonra nézve, mert Selmeczen bányász akadémiát állitott fel, Buda várát mely a háborus időben nagyon megrongáltatott, fölépitteté. Magyar testőr sereget állitott fel. A magyar tengermelléket Fiuméval együtt Magyarországhoz csatolta, Galicziát, Lodomeriát, valamint az elzálogositott 16 szepesi városokat is visszafoglalta. Nagy-Szombatban egyetemet alapitott, mely 1777-ben Budára 1784-ben pedig Pestre tétetett át... Mária Teréziának éveit hasznos tettek, korszerü intézkedések emlékesitik. — 1780-ban halt meg, hagyván maga után két fiut: Józsefet és Leopoldot.

Nádorok voltak: gr. Pálfi János, gr. Batthiány Lajos. 1776-tól kir. helytartó: Albert k. herczeg. Kanczellár volt: gr. Eszterházy Ferencz.

II. József császár.

Korának jeles fejedelme volt II. József. Gyermekkorában már kitündökölt a lángelme, s fényes tulajdon, mely őt egész életében jellemzé. Ifjuságát nem tölté henyélve, hanem hogy egykoron millióknak használhasson, irt, dolgozott, tanult, s birodalmában utazásokat tőn, hogy ösmerje, tanulmányozza népeinek szokásait, s annak állapotát szemügyre vegye.

Midőn a kormánypálczát kezébe vevé, ifjui tüzzel, s láng lelkesedéssel látott fenséges hivatalához. Birodalmát virágzóvá s népeit bóldoggá igyekezett tenni, mint a jó kertész a gyomot irtotta, a jót, a nemest táplálta, a fölösleges kolostorokat eltörlötte, jószágaikat jó czélokra fordità, vallás-türelmet parancsolt, melyben a protestánsoknak, s a nemegyesült görögöknek szabad vallásgyakorlatot engedett. — Az örökös jobbágyokat fölszabaditá, mindezen jó és nemes intézkedések mellett a nép elidegenedett tőle, mert országgyülést soha nem tartott, magát meg nem koronáztatta, mivel megparancsolta, hogy az iskolákban német nyelven tanitsanak, a törvényszékeken a német nyelvet használják, a megyei gyüléseket megszüntette; az országot tiz kerületre osztotta, az egész országot felmérette, lakosait megszámláltatta, a házakat számokkal megbélyegezte.

1785-ben Erdélyben pórlázadás ütött ki, Hóra és Kloska merész oláh vezérek a nemeseket öldösték, a falvakat, városokat rabolták, pusztitották, de a lázadás szerencsésen elnyomatott; a vezérek kivégeztettek. — Hadat viselt a törökökkel is, kik a temesi bánságot pusztitották, a hadjárat veszélye, s a fáradhatatlan munkásság egészségét annyira megrongálta, hogy Bécsbe visszatérni kényszerült, érezvén közelgő halálát, minden rendelvényeit visszavonta, s az ország régi alkotmányát visszaállitotta.

Ülve s imádkozva végzé be 49 éves munkás életét.

Nádor nem volt.

E jeles király életéből néhány jelenetet leirok előttetek,

melyből megösmerhetitek e nagy embert, mint a nép atyját, igazságos birót.

József császár mint orvos.

Egy szegény beteg asszony egykor igy szóla fiacskájához: Gyermekem! hivj egy orvost, mert nagyon beteg vagyok. A fiucska futa egy doktorhoz, majd a másikhoz, egyik sem akart jönni, mert Bécsben az orvos egyszeri kimenetele egy forintba kerül, az asszonynak nem vala egyebe könyeinél. Midőn a jó gyermek doktor után futkosott, a császár nyilt kocsiban csendesen hajtatott el mellette.

A fiu gazdag urnak tartván; igy szólitá meg: Nagyságos uram! ajándékozzon nekem egy forintot, legyen irántam könyörülő.

A császárnak megtetszett a fiu egyenessége, bizalmassága.

„Nem lesz elég egy huszas? kérdé a császár.

„Nem," viszonzá a fiucska, s elbeszélé, mi czélra kellene az az egy forint.

A császár átadá az egy forintot, azután megkérdé anyja nevét, házok számát, s egyenesen a szegény asszonyhoz hajtat.

A császár leszállt a kocsijából, s a szegényül butorozott szobában belép. A szegény beteg őt orvosnak tartván: elbeszélé állapotát.

A császár tentát, papirt kére, s receptet irt, meghagyván: hogy ha a fiucska hazajön, melyik gyógyszertárba menjen vele.

Alig távozott el a császár, a valódi doktor is megérkezett.

A szegény asszony engedelmet kért, de már volt itt egy doktor, rendelt is valamit, ott van az asztalon.

Midőn a doktor a receptet kezébe vette; csodálkozással ezeket mondá:

Jó asszonyom! ön jó orvos kezeibe jutott, itt 25 darab

arany van rendelve kegyed számára. — A császár maga itt az orvos. Én ily balzsamot nem rendelhettem volna.

A szegény asszony égreemelt szemekkel adott hálát a mindenható istennek.

A pénz kifizettetett, az asszony orvosi ápolás után fölgyógyult.

A doktor meggyógyitá a beteget, a császár pedig a szegényt...

Egy anya a császár előtt.

Midőn Erdélyben utazott József császár, egy öreg asszony kért engedelmet, hogy személyesen beszélhessen a császárral.

József császár szives örömmel nyitott ajtót alattvalója előtt.

— Adjon isten jó napot császár uram, szólt az együgyü öreg asszony.

Adjon isten az asszonynak is, felelt a császár jókedvüen szemlélve, a bátor, és bizalmas öreget.

— Hogy, s miként szolgál az egészsége császár uramnak, hát az édes anyja mit csinál otthon? van-e jó egészsége.

— Köszönöm a kérdést asszonyom, felele az emberszerető császár, mind a ketten egészségesek vagyunk. Örvendek hogy édes anyámról is megemlékezett, régen utazom, de még nem találkozott senki, ki róla kérdést tett volna. Most szóljon — mit kiván tőlem?

— Ah! válaszóla az anya, nekem egy szerelmes jó fiam katona, ki öregségem gyámola volt, az isten is megáldja császár uramat, ha haza bocsájtaná!

— Jól van! legyen nyugton asszonyom, tiz nap alatt megölelendi fiát szólt a császár, s nehány aranyat nyomott markába, s elhagyta a fényes aranyakra bámuló, s a császárt áldó szegény asszonyt.

A császár mint keresztapa.

Egyszer József Párisba utazván, egy posta-állomásnál, hol lovakat szoktak váltani, a postamester lovai nem voltak odahaza, s nem ösmervén a postamester magas vendégét, illedelmesen kérte, hogy várjon egy kicsit, mivel most született egy kis fia, s a posta-lovak barátjai előhozatalára küldettek, mivel épen most akar keresztelőt csinálni.

„Semmi baj — várhatok én, inkább én is leszek egyik koma, ha elfogad az ur engem, ösmeretlent — felelt a császár.

„Szívesen — örülök rajta, hogy az ur is vendégem lehet öröm-ünnepünkön.

Megjöttek a komák, s vele a keresztelő lelkész ur is.

A keresztelés után a pap — miután nem ösmerte az anyakönyvbe beirandó keresztapát, — kérdezte mi a neve?

— József, lőn a válasz.

— Igen, de a vezeték nevét kérem előbb?

— — — Csak József.

— Az nem lehet, kérem vezeték nevét?

— Tehát II-ik József.

— Második? még ez sem elég, szóljon uram, kicsoda, honnan való?

— Bécsben lakom, II-ik József császárnak hivnak.

Erre a szóra majd kővé lett a pap, — az egész környezet, komaság, majd földre esett, különösen a postamester ijedt meg, s felséges komája lábaihoz borult, bocsánatot esedezvén.

A császár megmosolyogta a zavarban levőket, azután megajándékozta a bánatjában örömében hova lenni nem tudó gazdát, megigérvén: hogy keresztfiáról gondoskodni fog.

Hogy lett az iró deákból katonatiszt.

Az 1784-ik évben Csehországban nagy éhség támadt, a császár a szegény lakosoknak gabonát hordatott, s tisztjei által osztogattatta ki.

Ily gabnával terhelt szekerek álldogáltak egy tiszt háza előtt, ki a gabonát csak azért nem akarta lerakatni, mert vendége volt, kikkel javában mulatozott.

A császár épen a gabonás szekerek közt ment el, s kérdé, micsoda szekerek ezek itt?

— Ezek gabona szállitó szekerek, a felséges császár kegyelmes urunk adományait hozták éhező népeink számára, fellelé az ott termett iródeák.

— Elunták már a várakozást — ez a tisztur talán hólnap estig itt fog már kinzani bennünket, lovunkat, magunkat, nem elég a fáradság, s éhséggel kell küzdenünk, mig ő odabent vivigan mulat barátjaival, szóltak a szálitó parasztok.

— Ugyan könyörgöm alássan tisztur, méltóztassék szóllani a szegénység ügyében amaz uri embernél, hogy ossza szélylyel a már régen várakozó szegények közt eme könyör-adományt, szólt az iródeák.

A császár katona ruhában volt, nem szólt semmit, benyitott a vigadók szobájába.

— Kicsoda ön? kérdé a tiszt kevélyen.

— Katonatiszt vagyok a császár szolgálatában!

— Mivel szolgálhatok?

— Bocsássa el ezen szegény embereket, elég régen várakoznak már!

— Mi gondja önnek arra, parasztok ők, hadd várakozzanak.

— Igen, de hosszu utat kell tenniök, s aztán az éhezők?

— Talán a nyakán ülnek? kiálta gunynyal a felfuvalkodott tiszt.

A császár elveszté türelmét, s ingerülten szólt:

— Már most jelentem az urnak, hogy a gabona kiosztásra többé semmi gondja sem leend. — Hallja barátom! mától fogva ön lesz tiszt, s lelkiösmeretesen fog gondoskodni a szegényekről, s folytatá beszédét a császár az iródeákhoz.

— Kicsoda ön! türelmetlenkedék a tiszt.

— Önnek ura, ki önt hivatalától ezennel megfosztja, szólt a császár, s elhagyta a felhőből cseppent hőst.

A mulatság elromlott . . . s a szegény iródeákból tiszt lőn.

II-ik Lipót császár.

Lipót testvére után trónra lépett, s kijelentette hogy ő az országot törvényei pontos megtartása mellett fogja kormányozni. — Elsőbben is nádort választatott, a rendek mintegy kedveskedésből a király fiát Sándor herczeget választák. Nagy pompával koronáztatott meg Leopold, —a fiu mint nádor tette térdeplő atyja fejére a szent koronát.

1791-ben nov. 13-án az egybehivott országgyülés feloszlott, üdvös határozatainak főbb pontjai következők:

1. Hogy a trónörökös a király halála után hat hónapra magát megkoronáztassa.

2. Minden 3 évben, hogy ha a szükség kivánja korábban is országgyülés hivassék össze.

3. Az adót mindig az országgyülés határozza meg.

4. A szent korona, és egyébb díszjelek, a budai várban őriztessenek.

Lipót király alatt az édes anyai nyelv szebb korra virradt, a protestánsoknak korlátlan vallás-szabadság engedtetett, s a király engedelmével zsinatra gyültek a reformatusok Budára, az evangelikusok Pestre — kánonaik a király elé terjesztettek, de megerősitést nem nyerhettek; mivel a szeretett jó király hirtelen halállal kimult 45 éves korában.

Uralkodott két évig 1790—1792-ig.

Az ő uralkodása alatt ütött ki a hires franczia forradalom, mely az európai udvarokat fenyegette, melyet ő mindenkép megátolni akart, de ebben a halál megakadályozta.

Nádor volt: Sándor Lipót, örökös austriai főherczeg.

I-sső Ferencz.

II-ik Lipót halála után fia I-sső Ferencz lépett a trónra. Ferencz király atyja nyomdokait követte. Budára nemzet-gyülést hirdetett, s magát a nemzet kivánsága szerint megkoronáztatta. — Francziaországgal háboruba keveredett, és segitséget kért a magyaroktól, kik minden ellenmondás nélkül ötezer katonát, ezer lovat, s négyezer millió forintot felajánlottak.

A magyar nyelv tanitása Magyarhonban mint fő; más tartományokban mint szükséges tudnivaló az iskolában bevitetett.

A franczia és austriai hadsereg közt erősen folyt a háboru, hol erre, hol amarra fordult a hadi szerencse. — A francziák győzelmei, s szabadelvü hirdetményei elcsábitottak néhány főbb rendü embert, de szigoru büntetés érte a meggondolatlan tévedőket, Őz, Martinovics Ignácz világi pap, s a természettan tanára, Hajnóczy Szolárcsik, társaival Budán lefejeztetett. Kazinczy, Verseghy, Szén, s még néhányan pedig kegyelem utján, bizonytalan időre terjedő sulyos börtönre itéltettek.

1766-ban országgyülés tartatott, s a rendek által önként ajánlott, országos segély részint pénzben, részint gabonában 14 milió kétszáz huszonkétezer kétszáz negyvenyólez forintra ment. József főherczeg a rendek által nádorrá választatott....

Folytonos báboruskodások alatt folyt le az 1799-ik év, valamint az azt követő év is, midőn 1801-ben Lünnevilében béke köttetett.

1809-ben ujra háborut kezdett Napoleon Austria ellen, s huszezer katona, s tizenhétezer nemes ifju lovon, s huszonegyezer gyalog csatlakozott a királyi sereghez.

Ferencz alatt hadak fenyegették a hont,
Győzelmek emelék a nagy Napoleont,
Majd csillaga leszállt megszüntek a csaták,
S a hont béke jobblét fölvirágoztaták.

I-sö Napoleon.

Ez a 18-ik és 19-ik századnak hőse született 1769-ki aug. 15-én Korsika szigetének Ajaccio nevü városában, midőn a francziák Korsika szigetét elfoglalták. Atyja Bonaparte Károly ügyvéd volt, Ajaccióban a kir. törvényszéknél anyját Ramolina Letitiának hivták, négy fiu testvérei valának: József, Lucián, Lajos, és Hyeronimus hugai hárman valának: Eliza, Karolina, és Paulina.

Napoleon a brienni katonai iskolában tanult, historia és mathezis voltak kedves tanulmányai, onnan áttétetvén a párisi katonai académiába, két évig — ingenieur — kadét volt, 1768-ban neveztetett alhadnagygyá, azután csakhamar kapitány, ezredes, tábornok, hadvezér lőn, győzelmes seregeivel megjelent Afrikába, hol Alexándriát, Kairót megvevén: a hirhedett óriás piramisoknál heverteté seregét.

1799. Siriában, Jaffánál, Názáretnél a Tábor-hegyen megütközött a törökökkel.

1800-ban Párisba visszatért, s a becsület légiót felállitja mint Consul.

1804-ben végre franczia császárrá kiáltatott, s mint világhóditó lépett fel, de szerencsecsillaga — csakhamar leenyészett, melyről tanuskodnak a smolenski és moskvai szerencsétlen csaták, — melynek következtében az ellene egyesült fejedelmek által legyőzetve: előbb Elba szigetébe, onnan menekülvén: afrikai szent Ilona szigetbe számüzeték. Itt halt meg Napoleon május 5-én 1821-ben. Hólt tetemeit a franczia nemzet 1840-ben Párisba visszahozatta, s a rokkant katonák palotájába temettette.

Harcz után jobb napok.

A harczok viharos napjai multával egybehivott nemzeti gyülésen a nemzeti nyelv emelésére törvények hozattak; gróf Széchenyi István a magyar tudományos akadémia felállitására 60 ezer forintot ajándékozott.

Gróf Széchenyi buzditására casinó, lóverseny, gazdasági egylet alakittatott, mely alapja lett az ország felvirágozásának.

Dicsőségesen uralkodó I. Ferencz császárunk 1835-ben történt halála után fia:

V-ik Ferdinánd király ő cs. kir. felsége kormányzata alatt országgyülés tartatott 1846., mely által a katholikus, és protestáns vallások ügyei elintéztettek, a magyar nyelv az igazgatás minden ágaiban diplomatikai méltóságra emeltetett, és a

nem nemes országlakosok birtok, és hivatali képességgel felruháztattak.

1845-ben az ország anyagi érdekeinek emelésére Pesten ipartanodák állittattak a tiszaszabályozási társulat megalakult, melynek élére gróf Széchenyi István nagyhirü hazánkfia állittatott, a Duna gőzhajózási társulat gazdasági egylet teljes virágzásra fejlett védegylet alakult, kisded óvodák, takarékpénztárak, dolgozó házak alapittattak.

Az ezer nyolczszáz negyvenhetedik évi országgyülés, melyet V-ik Ferdinánd császár és király nyitott meg, magyar nyelven szólván a követekhez. Az egybegyült hon-atyák által novemb. 12 én István főherczeg egy szívvel és szájjal Magyarország nádorává választatott. Márczius 13-án 1848-ban Bécs városában kiütött a forradalom; a bécsi nép alkotmányt kért, mit a jó fejedelem meg is ajánlott. Márczius 16-án a bécsi események hirére Pesten zavargások történtek. Márczius 17-én ő Felsége István főherczeget mint nádort teljes hatalmu kormányzóvá nevezte ki, s megszületett a felelős magyar minisztérium; miniszter elnökül grófi Batthyányi Lajos kineveztetett, kinek felterjesztésére april 7-én Ő felsége következő ministereket nevezett ki: Deák Ferencz igazságügyi; b. Eötvös József vallás és nevelés; Kossuth Lajos pénzügyi; Széchenyi István közlekedés és közmunkák; Klauzál Gábor földmivelés, ipar, kereskedelem; Eszterházy Pál herczeg ő Felsége oldala mellé; és Szemere Bertalan belügy; Mészáros Lázár hadügy miniszterekké. Már mártius utó napjaiban az ország déli részén a dolgok bonyolódni kezdettek; a horvátok 30 pont, a szerbek pedig 16 pontból álló kérvénynyel jelentek meg az országgyülésen, s a császári udvarnál. Az országgyülés utólsó ülése april 11-én volt. Reggel 10 órakor a primási palotában adattak át a szentesitett törvényczikkek. V. Ferdinánd következőleg szólott a hon-atyákhoz magyar nyelven: „Hív magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is. A mit ennek elérésére tőlem kivánt örömmel teljesitettem.“ Ezután ő Fel-

sége s a császári herczegek a teremből dörgő éljenektől kisértetve eltávozván: a pozsonyi országgyülés befejeztetett.

Rácz-mozgalmak.

Nemtelen bujtogatók, az ingerült kedélyeket félrevezetendők, april 19-én Pesten zsidó kravalt idéztek elő. A bécsiek teljesithetlen kérvényt adtak be az udvarnak, mire Ferdinánd császár Bécset elhagyván: Innsbruckba vette lakását, Pünköst innepein Pesten a Károly lak-tanyában két olasz zászló-alj a honvédekkel összecsapván: egymást fegyverrel támadták meg. Borzasztó éj volt ez; a harangok félreverettek. Május 28-án Erdélyben a szász és oláhok közt gonosz czélu bujtogatók jelentek meg: „Nem kell unio!“ volt jelszavuk. Balázsfalván 10 ezer ember gyült össze azonnal, kiknek vezérük Janku Ákrahám volt; seregeinek feladata, gyilkos czélja és terve gyilkolni a magyart; még május hónapban alakult Károloviczon egy szerb központi választmány, mely a rácz-mozgalmakat rendezte. A rácz elégületlenek száma csakhamar 10 ezerre nőtt — egy ifju rácz Joannovics vezérlete alatt. 8 nap alatt a római sánczokban elhelyezkedve a sereg száma 15 ezerre szaporodék. Oly sebesen fejlődött a dolog, hogy már junius 21-én a fehér templomnál levő hadi készletek is a ráczok kezébe jöttek. Ily állásában a dolgoknak a pétervárádi várparancsnok a római sánczban levő szerbekkel 14 napi fegyvernyugvást kötött.

1848-ki hongyülés.

Julius 5-én nyittatott meg a magyar országgyülés Pesten a redut (vigadó) teremben. A főrendek a Muzeum termeiben tarták üléseiket. Az ország nádora, mint a Felség személyének képviselője, István főherczeg nyitotta meg az országgyülést. Főtárgyul kitüzetett az ország védelme; a pénzügy, és az ország költsége. Julius 11-én volt az első csata Versecznél a szerbekkel, mire Kossuth Lajos 200 ezer ujonczot, és 62 milió

bankjegy kibocsátását szavaztatá meg az országgyüléssel. Julius 13 és 14-ik napjaiban a sz. tamási sánczok ellen véres csaták folytak, de sikertelenül, mert a szerb tábor jól fegyverzett, jó vezérekkel ellátva, jól elsánczolva volt. A szerb lázzadók a csatázások alatt hajmeresztő kegyetlenséget követtek el, raboltak gyilkoltak, gyujtogattak, a védtelen nőknek, még a csecsemőknek sem kedveztek. Mind tovább harapódzott a szerb lázzadás. Augustus 4-én a ráczok Neusinát, Szárcsát, Fejértemplomot elfoglalták; véres csaták fejlődtek ki augustus 20-án Járeknél, Verbasznál, Sz. Tamásnál; levivatott augustus 20-án a taraszi ütközet; a verseczi, és fejértemplomi csata, hol a hős Lenkei, Vitalis, Asbót voltak a hadparancsnokok; september 2-án a perlaszi rácz tábor Kis Ernő, Vetter, Voronyeczky, és Kis Pál által széllyelveretett. September 10-én a horváth bán báró Jellasits a Dráván átjövén, a Muraközbe beütött, s Csáktornyán, Kanizsán keresztül a Balaton tava mellett Székesfehérvárig haladt 60 ezerre menő seregével. Ugyanezen napon a magyar ministerium lemondott. Midőn a horváth bán Pestfelé sietteté seregeit: Görgei Arthur mint őrnagy a Csepelszigetét védte.

Forradalom. Magyar hadjárat.

September 22-én Ferdinánd császár és király Magyarország népeihez nyilatkozatot intézett, melyben a béke zavarók és rosz akaratuaknak igyekezetöket tudatja népeivel, s hogy a fenyegető belháboru elnyomassék: gróf Lamberg Ferencz, cs. kir. altábornagyot oly utasitással küldte le, hogy mint királybiztos, mint kibékéltető mindenütt fegyverszünetet eszközöljön. Azonban egy vad csoport által midőn a hajó hid közepén kocsizott volna, — dühösen megtámadtatott, a legirtózatosb módon megöletett. September 27-én a képviselőház határozata következtében megalakult az ugynevezett honvédelmi bizottmány Pesten. October 3-án pedig az országgyülés feloszlattatott, s mig a feldult béke s rend az országban helyreállittatnék: Magyarország hadi törvényszék alá vettetett. October 6-án

Bécsben forradalom ütvén ki: gróf Latour hadügyminiszter a lázzadók által meggyilkoltatott. E borzasztó történet után Ferdinánd császár családjával az olmützi várba költözött. Ugyan e napon Róth és Philippovics császári királyi vezérőrnagyokat, kik a bán táborához 10 ezer határ-őrt vezettek: Ozoránál és Káloznál Görgei és Perczel magyar vezérek egész seregével lefegyverzették, a foglyokat Budára küldvén. October havában Párendorf vidékén táboroztak a magyar seregek, huszárok, honvédek, gyalog zászlóaljak, önkénytesek, s még e hóban a Lajthán átmenének — Móga János altábornagy vezérlete alatt; épen azon perczben, midőn Bécs buktához legközelebb állott. Schwechat alatt megütközének a császári hadsereggel, de szerencsétlenül, az egész sereg nyakra-főre szaladt hazafelé, Görgei Arthur előre megjósolta, mondván: „Ha megmenekszünk csak ujonczaink gyors lábainak köszönhetjük. Móga helyett Görgei mint tábornok és fővezér a Lajtha melletti positiót foglalá el. November 10-én herczeg Windischgrätz császári vezér proclamatiót intézett a magyar katonákhoz, hogy 14 nap alatt térjenek vissza zászlóik alá. 1848. december 2-án Ferdinánd császár és király Olmütz városában ünnepélyesen kinyilatkoztatá, miszerint cs. kir. koronát és hatalmát leteszi, és uralkodói székéről lemond. Ennek következtében hasonlóképen lemondott a trónhoz való jogáról testvére főherczeg Ferencz Károly ő Fensége, s a pragmatica sanctio szerint a szent korona, s a vele összekötött minden jog ennek fiára Ferencz József ő Felségére által szállott. V. Ferdinánd uralkodott 14 évig. Jelszava volt: „Védeni az igazat. (Recta tueri.)“

I-sö Ferencz József.

1848. december 2-án vette át a kormány-pálczát. Jelszava: „Egyesült erővel.“ Ugyanakkor herczeg Windischgrätz tábornagyot a császári hadsereg főparancsnokát a közcsend és rend visszaállitásával bizta meg, parancsolván, hogy a Magyar- és Erdélyországban levő seregek hozzá csatlakozzanak. December 15-én Pozsony és Mozsony megyékben vezette seregét.

Pozsony vidékén báró Jellasits állt, Eperjesről Kassafelé indulóba volt Schlick Ferencz altábornagy; Nugent grófi Perczelt vette üzőbe, Görgei Arthur Győrbe visszavonulni kényszerült. December 27-én a magyar sereg egyrésze Komáromfelé, más része Buda-Pestfelé vette útját; a magyar seregek nagy részint ujonczokból állottak; alig valának felszerelve; öltönyeik könynyük, s a tél különösen hideg és zordon volt. A vezérek a csata titkaival ösmeretlenek, s egy mindennel jól ellátott, fegyelmezett hatalmas sereggel, s tapasztalt vezérek ellenében kellett küzdeniök. Sok nagy és apróbb csaták folytak le különböző sikerrel, de a magyar haderő folyvást növekedőben a császári seregeket nem egy ütközetben érzékenyen megveré.

Bém lengyel tábornok a bécsi ostrom alkalmával Magyarhonba jövén: felajánlá a magyar kormánynak vezéri tehetségét mely ajánlat örömmel fogadtatván: a szegény zaklatott Erdély felszabaditására küldetett a kegyetlenkedő, s vérlázzitó tetteket elkövető vad oláh csoportok ellen. Az öreg Bém, a ritka ifjui erővel biró hős a székelyekkel, önkénytes csapatokkal megkezdé hadjáratát, s a muszka interventióig változatos szerencsével folytatta, mig 1849. juliusi temesvári csata után több társai példájára, a nagyobb erő ellen nem mérkőzhetvén, Törökországba menekült.

1849. január 1-én a császári seregek elfoglalván a fővárost: az országgyülés, s a nemzeti kormány Debreczenbe tette át lakását, s folytatta müködését. A háboru egyre folyt, mig az északi óriás hatalmas szuronyai segitségével a császári hadseregek győzedelmeskedtek. Görgei Világos várnál az oroszok kezébe lerakta fegyvereit, kinek példáját a többi magyar tábornokok is követték. A kormányzó Kossuth Lajos kormánytársaival s tábornokaival Törökországba menekült. A honvédek a császári rendes ezredekbe soroztattak, a tisztek börtönre vettettek, s elitéltettek.

Az aradi foglyok.

A fegyverlerakás után: Görgei táborából 13 magyar tábornok jutott az aradi vár-tömlöczbe, kik nehéz békóban vár-

ták szomoru sorsukat. Remény és kétség között várták a szabadulás vagy halál óráját. Octóber 6-ikán nyitott be a 4 aradi minorita szerzetes az elitélt 13 tábornok lelki vigasztalására, s be is végzék ájtatosságukat példásan, s a porkolábtól reggelit hozatván: maguk kicsinositásához fogtak, s készültek a halálra.

Reggeli fél 6 órakor a vár hátsó sánczai közé a golyóra itélttek vezettettek ki, hol Desewffy Lázár, Kis Ernő, és Sveidel egymás mellé térdelve agyonlövettek; majd estve 6 óra után indult meg a második menet, 9 tábornok kereszt vasban, papjaiktól kisértetve, s katonaságtól bekeritve. A vár déli oldalán 9 oszlop volt felállitva; itt megállott a borzasztó menet; s megkezdődött az itélet végrehajtása. Pöltenberg Ernő volt az első, kit Török, Láner, Knesits, Nagy Sándor, Leiningen, Aulich, Damjanits, Vécsey követtek. Az elitélttek bátran mentek a halálra, vigasztalva a könyező minoritákat, meghaltak mint hősök, haza-szeretettől lelkesülten.

A menekültek.

Kossuth Lajos, Mészáros, Bém, Dembinszky, s több tábornokok és kormány-férfiak, s az őket követő seregbeliek Törökország földjére jutottak, hol a szultán szives fogadtatásában, s pártfogásában részesültek. Némelyek a török hitet felvevén: katonai rangjuk megtartása mellett a török hadseregbe alkalmaztattak; másrésze pedig Kis-Ázsiába Kiutachiába bellebbeztettek: majd onnan Angol-, Franczia-, Olaszhonba, sőt némelyek Észak-Amérikába vándoroltak ki. De a bujdosók a számüzetés keserü kenyerét evén: megőrzötték legnagyobb kincsöket a magyar nevezetet, a mennyiben nagyobb része az idegen világrészben főhivatalokra küzdték fel magokat.

Szebb napok.

13 év keserü napjai után egy fény tünt fel a haza beborult egén; az uralkodó Felség a nép bóldogitása eszméitől

meghatva, a kibékülést megkezdendő: 1861-ben nemzet-gyülést hirdetett Pestre. Azonban akkor eredménytelenül oszlott szét, s ismét eltünt a fénysugár, borus, villámos felhők jártak a hon felett. 5 év folyt le az idő végetlen tengerén. 1865. december 14-re ujra összehivatott az országgyülés, hogy a kibékülés eszközöltessék. A honatyák érett gondolkozása, a fejedelem jó szive, a haza bölcsének tántorithatlan haza-szeretete meghozák az áldott békét fejedelem és népe között. 1867. február 17-én kineveztetett a felelős második magyar miniszterium, mit követett junius 9-én az oly régen ohajtott és várvavárt koronázás, fényben és pompában úszott a főváros, derültség, lelkesedés minden arczon, mert azon nap királyt adott a nemzetnek. Külföldi udvarok minden követei, tömérdek idegenek örvendtek a nemzettel ama nagy napon. Adja isten hogy bóldog legyen e hon! s trón és nemzet egybeforrva a béke malasztjait élvezhessék!

Isten adj hazánk felett
Tiszta kéklő szép eget!
Partjain Tiszánk s Dunánknak
Áldva szálló fellegét!
Önts mézet Tokaj borába
Buzát alföld ugarába
Mely ment annyi vészen át!
Bóldogitsd e szép hazát!
Adj erőt nemzetének
Hogy szeresse hőn honát
Mely oly szép
Tiszta ép
Nyelve ős
Báj s erős
Áld meg Isten e hazát!

Szózat.

Hazádnak rendületlenül légy hive oh Magyar!
Bölcsőd az s majdan sirod is mely ápol s eltakar.
A nagy világon e kivül nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze, Itt élned, haldnod kell.

Ez a föld melyen annyiszor apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt.
Itt küzdtenek honért a hős Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink a hosszu harcz alatt.
És annyi balszerencse közt, oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ! hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés kér éltet vagy halált!“
Az nem lehet, hogy annyi szív hiában onta vért,
S keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért..

Az nem lehet, hogy ész, erő, és oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak egy átoksuly alatt.
Még jőni fog még jőni kell, egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez száz ezrek ajakán

Vagy jőni fog, ha jőni kell, a nagyszerü halál,
Hol a temetkezés fölött egy ország vérben áll.
S a sirt, hol nemzet sülyed el népek veszik körül,
S az ember millióinak szemében gyász-köny ül.

Légy hive rendületlenül hazádnak oh magyar,
Ez éltetőd, s ha elbukál, hantjával ez takar.
A nagy világon e kivül nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell.

Hymnus.

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart
Ha küzd ellenséggel,
Balsors a kit régen tép,
Hozz rá vig esztendőt,
Megbünhödte már e nép
A multat s jövendőt.

Őseinket felhozád
Kárpát szent bérczére,
Általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére,
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Értünk Kunság mezején
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlő vesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sánczára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh! de bűneink miatt
Gyult harag kebledben
S elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének?
Hányszor támadt ten fiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvedre?

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.

Bérczre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette.
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölötte.

Vár állott? most kőhalom;
Kedv s öröm röpkedtek?
Hálálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S a szabadság nem virul
A holtnak véréből,
Kinzó rabság könye hull
Árvánk hő szeméből!

Szánd meg, Isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Balsors a kit régen tép
Hozz rá víg esztendőt:
Megbünhödte már e nép
A múltat s jövendőt!

TARTALOM.

	Lap.
Hunok	1
Népvándorlás	3
Attila	5
A katalauni csata	6
Attila halála	8
AVAROK	9
MAGYAROK	»
*A hetumegerek	10
Ősi vallás	12
*Árpád a honalapító	13

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE
a fejedelmek igazgatása alatt.

Árpád	16
Zoltán	18
Takson	»
Lehel kürtje	19
*Lehel kürtje	»
*Lehel	22
A keresztyén hit	23
*Emlékeztető vers	24

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE.
az Árpádházbeli királyok alatt.

Kupa vezér	25
A szent korona	26
Szent István	»
*A jót megőrzi Isten!	27
A testvér harczok, Péter Aba Sámuel	28
*Emlékeztető vers	29
Korona és kard. I. Endre	»
I. Béla	30
*András és Béla	31

* Csillaggal jegyzettek versek.

Lap.

A ki másnak vermet ás, maga esik bele. Salamon . . . 32
I. Géiza 33
*Geiza . . . . . „
Szent László 34
*László 35
A remete 36
Könyves Kálmán . . . . . „
Kálmán végnapjai 38
Vak Béla 41
A herczegek s Mánuel görög császár . . . . . „
*A király végrendelete 43
A király vesszeje . . . . . „
II. Endre 44
A tatárfutás 45
*Sajó 47
IV. László 48
Az utolsó Árpád 49
*Emlékeztető vers 50

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

vegyes házakbóli királyok alatt.

Idegenek a királyi széken 51
Csák Máté 52
Zách Klára . . . . . „
I. vagy Nagy Lajos 53
*Lajos király Negró mellett 54
Mária királynő 56
Ellenség kivül, s belől 59
Kemény Simon . . . . . „
A várnai csata 60
*Ulászló 61
Hunyadi János 62
*Hunyadi János 63
Hunyadi László 64
Hunyadi Mátyás király 65
*Emlékeztető vers 67
II. Ulászló . . . . . „
Dózsa háboru 68
Zápolya János 71

Lap.

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE

az ausztriai házból származott királyok alatt.

Ferdinand uralkodása János halála után 73
Martinuzzi György 75
Losonczi és Szondi hős halála 76
*Szondi Drégelben 77
Egervár ostroma 78
*Az egri nők 79
Zrinyi Miklós 82
*A szigeti hős 83
Ujabb bajok, ujabb nyomorok 85
Bocskai István, s hajdui 87
Harmincz éves háboru 88
Nehéz idők, borus napok 91
Budavár visszavétele 93
Az ezerhatszáznyolczvanhatodiki hongyűlés 95
Apafi Mihály erdélyi fejedelem . . . . . „
II. Rákóczi Ferencz 96
Boru után derü 97
Pragmatica sanctio 98
Mária Terézia 99
II. József császár 101
József császár mint orvos 102
Egy anya a császár előtt 103
A császár mint keresztapa 104
Hogy lett az iró deákból katonatiszt . . . . . „
II. Lipót császár 106
I. Ferencz . . . . . „
I. Napoleon 106
Harcz után jobb napok 108
Rácz mozgalmak 110
1848-ki hongyűlés . . . . . „
Forradalom. Magyar hadjárat 111
I. Ferencz József 112
Az aradi foglyok 113
A menekültek 114
Szebb napok . . . . . „
*Szózat 115
*Hymnusz 116

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt. 13.162.1966.
1911 március 28.

TELEGDI K. LAJOS

debreczeni könyvkereskedésében megjelent s kapható

iskolai könyvek:

Keresztyén egyház története, a helv. hitvallásu népiskolák használatára egy m.-szigeti tanártól, füzve . . . . . 30 „

Veres László, Gyakorlati számolókönyv népiskolák növendékei használatára, kötve . . . . . 40 „

„ „ Vezérkönyv a beszéd- s értelemgyakorlatok tanitásában népiskolai tanitók számára, *Wrage* nyomán I-ső füzet 84 kr. — II-ik füzet . . . . . 1 ft. 20 „

„ „ Magyarország földrajza népiskoláknak Magyarország néma térképével, kötve . . . . . 20 „

„ „ Magyarország nagyobb földrajza a népiskolák III-ik és IV-ik osztálya növendékei számára, Európa néma térképével s a két sik félgömbbel, kötve . . . 30 „

„ „ Általános földrajz a népiskolák III-ik és IV-ik osztályu növendékei számára, Európa néma térképével; kötve 36 „

„ „ Égtani földrajz számos ábrával, kemény kötésben 40 „

„ Föld- és ásványtan, olvasó könyvül a népiskolák IV-ik osztálya növendékei számára, kemény kötésben . 20 „

Márk Pál, Egyetemes egyház történelem prot. gymnasiumi használatra, füzve . . . . . — 80 „

Ó és Uj testamentomi Szent történetek elemi iskolák számára, szerzé **B. P.** debreczeni tanitó, kemény kötésben ára . . . . . 24 „

Rövid polgári földrajz elemi iskolák számára szerzé **B. P.** debreczeni tanitó, kemény kötésben ára . . . 24 „

Horkai bácsi, Kis Templom, Imák és Énekek iskolások részére, füzve 36 kr. díszkiadás 50 kr. és . . . . 80 „

B. Papp Lajos, Magyar nyelvtan s olvasókönyv, füzve . 60 „

„ Nőitan, iskolás leányok számára . . . . . 20 „

Zákány József, Szentbiblia ismertetése, helv. vallástétel szerint kijelentett vallás elemeit tanuló fiu- és leányiskolák számára 5-ik kiadás kötve . . . . . 20 „

„ Vallástan kis gyermekek számára, figyelemébresztő és erősitő, értelem fejtő ismeret gyarapitó, és beszédben gyakorló modorban tanitók használatára, 2-ik javitott kiadás kemény kötésben . . . . . 40 „

Csécsi Imre, Tiszta Erkölcstudomány III-ik kiadás . 20 kr.

Farkas Endre, Gazdászat elemei népiskolások számára, füzve . . . . . 20 „

Kovács László, Rövid magyar magánjog népiskolák számára, füzve . . . . . 18 „

Menyhárt János, Keresztyén Hittan a helvéthitvallásu népiskolák harmadik osztálya számára, füzve . . 18 „